sòl urbà i classes socials:

materials per a una política municipal

raimon bonal i joan costa

Publicacions de la
FundacióJaumeBofill

Editorial Blume

sòl urbà i classes socials:

materials per a una política municipal

sòl urbà i classes socials:

materials per a una política municipal

raimon bonal i joan costa

Publicacions de la **FundacióJaumeBofill**

Editorial Blume
Milanesado 21 – 23 Barcelona 17

1ª Edició: Editorial Blume, Barcelona, maig 1978

© 1978, Fundació Jaume Bofill

ISBN 84-7031-070-4

Imprès a Espanya
Dipósit legal B. 17.440 – 1978
Imprès per Diseñ-crom. Sant Francesc Xavier, 8. HOSPITALET DEL LLOBREGAT

ÍNDEX

PRÒLEG 7
INTRODUCCIÓ 9
METODOLOGIA 11

PRIMERA PART:

1. Definició de les variables urbanístiques 12
1.1. La trama urbana 12
1.2. La topografia 14
1.3. L'accessibilitat 15
1.4. La infraestructura urbana 16
1.5. La comunicació per transport públic 18
1.6. La tipologia de la vivenda 21
1.7. El preu del sòl 22

2. Unitats urbanes 25
2.1. Vallbona 26
2.2. Ciutat Meridiana 27
2.3. Torre Baró 28
2.4. Trinitat Vella 29
2.5. Sant Andreu, La Sagrera 30
2.6. Baró de Viver, Milans del Bosch (o Bon Pastor) 31
2.7. El Clot 32
2.8. El Camp de l'Arpa 33
2.9. El Besòs 34
2.10. El Poble Nou 35
2.11. El Teulat 36
2.12. El Poble Nou (Casc Antic) 37
2.13. Les Roquetes, Verdum 38
2.14. Trinitat Nova 39
2.15. Santa Eulàlia, Can Porta 40
2.16. La Guineueta, Canyelles, Barcinova 41
2.17. Turó de la Peira, Ramon Albó, Pi i Molist 42
2.18: Congrés Eucarístic 43
2.19. Horta 44
2.20. La Clota 45
2.21. Vall Hebró, Montbau 46
2.22. El Carmel 47
2.23. El Guinardó 48
2.24. Gràcia 49
2.25. Sant Gervasi, El Putxet 50
2.26. Sarrià 51
2.27. Les Corts 52
2.28. Sants, Hostafrançs 53
2.29. El Poble Sec 54
2.30. Casc Antic (Ciutat Nova) 55
2.31. Casc Antic (Ciutat Vella) 56
2.32. Can Baró 57
2.33. La Teixonera 58
2.34. Sant Genís dels Agudells 59
2.35. Els Penitents 60
2.36. Vallvidrera 61
2.37. Monjuïc 62
2.38. Ibèria 63
2.39. Zona Franca 64
2.40. Can Figuerola 65
2.41. La Barceloneta 66
2.42. Parc de les Aigües 67
2.43. Vallcarca 68
2.44. Bonanova, Tres Torres 69
2.45. Tibidabo 70
2.46. Pedralbes 71
2.47. Sant Ramon 72
2.48. Collblanc 73
2.49. El Centre de l'Eixample 74
2.50. L'Esquerra de l'Eixample 74
2.51. Sant Antoni 75
2.52. Sagrada Família 75
2.53. Fort Pienc 76

3. Correlacions de les variables urbanístiques 77
3.1. Trama irregular anàrquica 77
3.2. Trama reticular poligonal 78
3.3. Trama reticular parcel·lació rural 79
3.4. Trama sense direcció formal 80
3.5. Trama reticular amb eix predominant "de muntanya a mar" 80
3.6. Trama irregular del casc antic 81
3.7. Trama regular de l'Eixample Cerdà 81

4. Unitats tipològiques. Les generalitzacions de la nostra anàlisi 82

SEGONA PART:
El contingut sociològic de les tipologies urbanes

Introducció 86
1. Els indicadors sociològics 88
1.1. Els indicadors demogràfics 88
1.1.1. Índex de fecunditat 88
1.1.2. Composició per edats i sexes 88
1.1.3. Moviments migratoris 89
1.1.4. Estabilitat social 90
1.1.5. Activitats professionals 90
1.1.6. Status socioeconòmic 91
1.1.7. Densitat familiar 91
1.2. Els indicadors de l'assistència sanitària 91
1.2.1. La situació geogràfica dels hospitals públics 91
1.2.2. La situació geogràfica dels hospitals privats 92
1.2.3. Els ambulatoris de la Seguretat Social 92
1.2.4. Els consultoris de medicina privada . . . 92
1.3. Els indicadors d'ensenyament i d'equipament escolar 92
1.3.1. Població en edat escolar i oferta de places 92

1.3.2. Dimensions de les escoles segons la seva dependència 92
1.3.3. Nombre d'institucions escolars segons la seva dependència 93
1.3.4. Nombre d'alumnes segons nivells i dependència de les escoles. 93

2. Anàlisis de les dades demogràfiques. 94
3. Anàlisis de les dades d'equipament sanitari 100
4. Anàlisis de les dades d'equipament escolar 106

TERCERA PART:
Verificació de la hipòtesi. 111

Introducció 111
1. Àrees urbanes i classes socials. 112
2. Àrees urbanes i equipaments socials 115

EPÍLEG. 117
APÈNDIX 118

PRÒLEG

Tots hem tingut ocasió de conèixer les aportacions, generoses i clarificadores, de la tasca que des de la seva mateixa creació ha promogut la Fundació Jaume Bofill, una tasca orientada a la comprensió de la realitat actual de Catalunya i a l'estudi de la seva identitat nacional, lluny d'esquematismes i de triomfalismes. La publicació que ara ens ofereix, d'un especial interès a causa tant del mateix àmbit de la investigació com de la viva actualitat de la problemàtica presentada, s'incorpora a una tradició en l'estudi d'aquests temes que ja té una certa continuïtat en el nostre país.

L'enginyer Ildefons Cerdà, a mitjan segle passat —exactament el 1855—, encetava amb el seu estudi aquesta mateixa problemàtica. En el segon volum de la seva *Teoría General de la Urbanización (La Urbanización como un hecho concreto. Estadística urbana de Barcelona)* hi ha les arrels d'una escola que, tanmateix amb alts i baixos, ha anat aprofundint la temàtica, i el treball de Raimon Bonal i Joan Costa s'integra perfectament en aquesta tasca col·lectiva. A *Sòl urbà i classes socials* es proposen de verificar la hipòtesi de «si a unes determinades àrees urbanísticament definides hi corresponen unes determinades característiques sociològiques», per tal d'arribar a un diagnòstic urbanístic de les diferències urbanes, enteses en el seu sentit més ampli, que permeti d'intervenir posteriorment amb actuacions concretes i definides.

Podem considerar que fou Cerdà qui, per primera vegada, establí la relació entre la realitat física urbana (que ell anomenava «continent») i el tipus social que hi habita («contingut»), la validesa de la qual fou comprovada més tard en d'altres àmbits culturals. En aquest sentit, recordem tan sols l'Escola de Chicago i els seus ecòlegs, amb les teories dels sectors urbans i de les corones concèntriques, o bé les aportacions d'antropòlegs com Oscar Lewis, amb els estudis sobre societats llatino-americanes. Però, malgrat això, s'han elaborat molt pocs treballs centrats, com el que ens ocupa, en la realitat del nostre país.

Els seus autors l'han estructurat en dues parts, ben diferenciades fins i tot metodològicament, i una conclusió. A la primera, s'hi defineixen unes àrees homogènies d'estudi, determinades d'acord amb uns criteris que, en no basar-se fonamentalment en els aspectes físics de la ciutat (el mètode fins avui més seguit, que deixa de banda tota una realitat estructural subjacent a la pròpia ciutat), aporten nous conceptes. Justament el treball assaja una ruptura envers l'esmentat vici metodològic, i mira de justificar des d'un punt de vista estructural la determinació dels paràmetres utilitzats per identificar les zones bàsiques d'estudi. No es limita, per exemple, a una simple categorització de la qualitat de les vivendes, sinó que intenta d'establir la veritable relació entre el carrer, la parcel·la i l'edificació, considerats com un tot inseparable. D'altra banda, relaciona l'àrea considerada amb la resta de la ciutat no pas segons criteris de localització física, sinó més aviat d'acord amb el tipus i característiques de l'estructuració de les parts amb el tot i de les parts entre si.

Cal remarcar que els seus autors, a l'hora de determinar les unitats d'estudi, no s'han deixat endur pel propi origen disciplinari —la sociologia— i han donat prioritat a les característiques urbanes per damunt de les socials. Això ha enriquit encara la investigació, la qual no s'ha limitat a comprovar simplement la hipòtesi ja esmentada, sinó que s'ha aventurat, tanmateix amb una certa timidesa, per un camí que en el fons condueix a perfilar tècniques d'intervenció sobre la ciutat actual (és a dir, una ciutat configurada en alguns sectors, a causa del dèficit en diversos serveis, com heterodoxa).

La segona part, potser la més tradicional, analitza quantitativament una sèrie variada d'indicadors sociològics. Els autors s'han vist constrets a utilitzar dades elaborades per d'altres organismes, i probablement això els ha privat d'incorporar-hi alguns indicadors més il·lustratius, però malgrat tot han integrat el màxim de les dades més representatives i adients en anàlisis d'aquest tipus, i han reeixit a arribar a quantificacions considerablement acurades de la informació per a cada un dels elements que havien definit a la primera part del treball. Així, ha estat possible de relacionar la realitat física de la ciutat com les característiques sociològiques dels seus habitants, i s'han pogut identificar sectors de la ciutat comparables entre si d'acord amb la seva estructura.

En les conclusions, és recalcada amb força la relació entre la classe social dels ciutadans i el lloc urbà que ocupen, i la relació directa entre la qualitat de les variables urbanístiques i el tipus social dels habitants, Aquesta relació, d'altra banda, que no és pas considerada aleatòria, correspon a la lògica generada per la superestructura socio-econòmica del sistema en el qual vivim.

La investigació no consisteix en una simple denúncia de la realitat analitzada, ni tampoc no pretén d'oferir pautes per a projectar noves ciutats, sinó que mira d'obrir camins d'estudi per actuar sobre les nostres ciutats, modificant-ne la feixuga problemàtica que tenen plantejada. Esperem que els autors no consideraran tancat el tema després d'aquesta seva primera aportació, que entenem com el punt de partença per a d'altres estudis en aquesta mateixa línia multidisciplinària en què es mou la problemàtica urbana.

Barcelona, febrer de 1978.

Miquel Domingo i Clota,
professor d'Urbanisme a l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona.

INTRODUCCIÓ

Molts arquitectes i urbanistes, quan fan de sociòleg, utilitzen sovint termes de sociologia d'una forma aleatòria i confusament barrejats, i és manifesta la seva inclinació a considerar els fets socials des d'una òptica tècnica, des de la seva pròpia perspectiva professional. Igualment els sociòlegs, quan fem d'urbanistes, tendim a la mateixa confusió i simplificació. Malgrat tot, per a uns i altres, esdevé cada dia més convenient un intercanvi professional substanciós, donat que l'àmbit d'investigació és, en definitiva, comú i centrat en la persona: en una persona, encara, manipulada i discriminada per les vergonyants estratègies d'un sistema.

És aquest el cas de l'investigador social que vol penetrar en el món urbà: per entendre i interpretar bona part dels fenòmens sociològics emmarcats en la ciutat no pot prescindir d'una perspectiva urbanística, com tampoc no podria perdre de vista els factors sociològics un urbanista que volgués entendre i explicar l'ordenació i el creixement d'una ciutat. L'entrellat de la disciplina anomenada «sociologia urbana» molt probablement és tot aquí; es tracta d'una ciència que no admet monopolis i a la qual són igualment necessaris els sociòlegs i els urbanistes. Igualment necessaris, s'entén, per a promoure i defensar una ciutat que estigui al servei dels ciutadans, al servei del poble.

Volem precisar, de primer antuvi, que no hem pas intentat un estudi purament urbanístic. Som ben conscients que els teòrics d'urbanisme hi trobaran considerables llacunes i probablement moltes imprecisions, i que això els pot fer sospitosa la cientificitat de la nostra elaboració. I tindrien raó si nosaltres haguéssim pretès una anàlisi urbanística de la ciutat: però insistim que, en la recerca que ara presentem, no ens hem pas proposat això.

Amb l'objectiu de fer una aportació a la sociologia urbana, hem analitzat la nostra ciutat des d'una òptica molt concreta que es podria formular així: l'ordenació del sòl urbà s'ha practicat en funció d'un sistema d'interessos idèntic al que determina també l'economia, la cultura, la sanitat, etc., el qual projecta inevitablement en aquest sòl urbà la mateixa situació d'explotació d'uns grups socials per uns altres.

La unitat urbana anomenada «barri» és, actualment, un dels elements més significatius de la composició i la vida d'una ciutat. Ho és per la gestió municipal, que amb aquest nom defineix les unitats urbanes bàsiques de l'administració (censos, padrons, eleccions, etc.), però també ho és per les Associacions de Veïns, les quals, a més, acomunen la realitat geogràfica de veïnatge amb la dels problemes que quotidianament hi experimenten, i fan sentir la seva veu com la d'un nucli ciutadà vital des d'on seria possible derivar-ne una nova manera de concebre, construir i gestionar la ciutat.

El «barri» ha acaparat l'atenció de molts, i han estat diversos els intents de definir-lo i precisar-ne els límits tant des d'una perspectiva històrico-periodística (J. Fabre i J. M. Huertas) com des de la consciència i el compromís cívic «in situ» (grups dels barris). Ara nosaltres no pretenem pas, de cap manera, elaborar una nova definició de barri ni tampoc no volem discutir l'autenticitat o l'exactitud de les definicions i caracteritzacions que altres han elaborat. No obstant això, pensem que una definició operativa de barri ha de tenir en compte tot un conjunt complexe de realitats, com la història, la geografia, l'urbanisme, la consciència collectiva, etc., fins ara no tingut present en la mesura que calia. Nosaltres ho hem intentat, i ens sembla que l'estudi que presentem pot ésser una bona aportació a la tasca, tan necessària, del redescobriment dels barris en el marc d'una situació política nova.

No és qüestió, ara, d'elencar les llacunes que puguin contenir aquestes pàgines, sinó més aviat d'explicitar i subratllar clarament la idea central que ens ha guiat, és a dir, la hipòtesi de treball que plantegem i que en el curs de la nostra recerca hem mirat de verificar: *si a unes determinades àrees urbanísticament definides hi corresponen unes determinades característiques sociològiques.*

El creixement d'una ciutat comporta uns processos d'expansió que no són reductibles únicament a consideracions de tipus físic. La configuració típica d'una ciutat s'ha de trobar gràficament, de forma que les seves etapes de creixement resultin clares tant en allò que es refereix a les successives zones d'expansió urbana com a les àrees diferenciades que el mateix procés d'expansió ha generat. De fet, són dues perspectives del creixement de la ciutat directament vinculades, perquè òbviament cal relacionar l'expansió amb el creixement físic i amb el progrés dels serveis tècnics.

Podria semblar que un punt de vista purament històric ja ens donaria la visió d'aquest dinamisme de l'expansió, en el sentit que un tipus determinat de creixement i la configuració concreta de la ciutat poden ésser explicats si es té en compte l'època en què van ocórrer. Efectivament, no podem desestimar l'anàlisi històrica. Però és igualment cert que no ens hi podem reduir, que cal incorporar-hi altres elements d'interpretació. La història resulta una eina molt útil per explicar el creixement físic d'una ciutat, però en la mesura que aquest creixement comporta també una modificació de l'organització social i en la mesura que l'expansió de la ciutat crea també uns processos antagònics de concentració i descentralització, per exemple, ens calen també eines més complexes i afinades.

La ciutat és un producte social, i conseqüentment és fruit del mode de producció dominant en la societat d'una època determinada. La lògica d'aquest mode de producció forneix i condiciona les pautes, els mòduls, l'organització i la realització de les transformacions urbanes. La situació present, dominada pel sistema de producció capitalista, ha generat unes formes concretes d'ordenació urbana que són fruit del joc d'interessos del capital. Aquestes premises són a la base del plantejament científic de la nostra hipòtesi de treball.

Des d'aquesta perspectiva, entenem que l'expansió de la ciutat comporta un procés de distribució de persones i de grups en funció de les seves característiques econòmiques, culturals, etc. Aquesta segregació social

d'una banda assigna a les persones i als grups un rol específic al si de l'organització de la ciutat i, d'altra banda, limita el seu desenvolupament en unes direccions determinades i circumscrites. D'aquí que la ciutat sigui conformada per unes àrees cada cop més diferenciades.

Són igualment implicats en la conformació d'aquesta estructura urbana factors com ara els transports, els vials, etcètera, que accentuen la compartició en àrees físicament individuables. Les variables preus del sòl, vivenda, topografia, etc., de les quals parlarem més tard, reflecteixen aquesta realitat. És tenint en compte tot això que es poden entrelligar els dos termes de la nostra hipòtesi. Les variables orienten i distribueixen la població vers unes àrees determinades, i igualment els valors culturals, de forma que cada àrea reunirà i podrà ser caracteritzada per unes específiques institucions, normes de vida, costums, interessos, etc. És justament això que volem posar de manifest en el present estudi. Hi pretenem demostrar que les àrees segons les quals hem dividit la ciutat són caracteritzades per *la seva individualitat física,* per *les persones que hi viuen* i pels *trets culturals propis.*

Aquest planteig, atent tant als processos de distribució per sectors urbans de les persones i dels grups com a les estratègies que els determinen, està naturalment molt lluny de la simple divisió administrativa de la ciutat actuada per les ordenances municipals, les quals haurien de tenir-los en compte, tanmateix, en ocasió de futures reestructuracions o reajustaments. En un altre sentit, els moviments reivindicatius urbans poden exercir un paper decididament important si intervenen en aquests processos i en l'espiral d'especulació incontrolada que desencadenen.

Raimon Bonal i Joan Costa
Barcelona, abril de 1978.

METODOLOGIA

En un primer temps havíem pensat determinar uns paquets unívocs d'unitats urbanes homogènies o, almenys, reductibles a unes circumscripcions geogràfiques discontínues, mitjançant les variables sociològiques que caracteritzaven més significativament cadascuna de les unitats en qüestió. Segons aquest model, les nostres tipologies haurien derivat d'una quantificació de constants i de la seva correlació, i haurien originat la definició d'uns tipus ideals diferents i intermitents o discrets. *És a dir, la nostra intenció inicial consistia a fer una* anàlisi multivariada dels components demogràfics, de les activitats industrials i productives, dels equipaments essencials relatius a sanitat o ensenyament, de la densitat demogràfica i les dimensions i estat de les vivendes, i del nivell associatiu i la vida institucional d'un sector urbà determinat, que ens hauria conduït a unitats específiques i d'alguna manera lligades per trets comuns i, conseqüentment, ens hauria permès de classificar *tots els ambients urbans de Barcelona segons una* específica individualització tipològica. Ara bé, l'assessorament de tècnics de la planificació urbana i de l'ordenació del territori ens va aconsellar un canvi radical de l'enfocament metodològic previst inicialment i que, en síntesi, acabem de descriure. Perquè, de primer antuvi, calia determinar les variables urbanístiques que, com a hipòtesi, són susceptibles de diferenciar aquestes diverses unitats urbanes tot creant, a l'ensems que *definicions ecològiques operatives i cohesionades per* una definició comuna, unes distincions espacials prou rellevants per poder reduir el mosaic de paquets urbans a uns tipus únics i irreductibles.

Com ja hem apuntat, una segona etapa del nostre treball mostrarà les diferències i similituds sociològiques segons els diversos tipus entre els grups del «puzzle» barceloní. Aquesta actitud metodològica ens sembla necessària per atènyer un coneixement racio*nal i científic de l'àrea de Barcelona, així com per* contribuir a desmitificar el concepte tan imprecís i en voga de «barri». Si definir i delimitar un barri resulta difícil i, sovint, arbitrari, amb quines variables concretes o amb quines categories específiques el podrem diferenciar o identificar?

No pretenem pas d'haver trobat la solució definitiva a una qüestió dificultosa, sinó només de fer intervenir, en l'elaboració de la nostra tipologia, unes variables urbanes *que tot seguit definirem. En aquest sentit, vol*dríem remarcar d'antuvi les enormes dificultats que hem hagut de superar en la nostra tasca, la qual ens involucrava en una disciplina fora de la nostra estricta competència professional.

Les fonts informatives utilitzades, si n'exceptuem alguna de base íntegrament bibliogràfica i alguna altra producte d'observacions atentes i crítiques sobre el pla de la ciutat, provenen d'haver recorregut tot Barcelona, de mar fins a muntanya i de llevant fins a ponent, furgant, preguntant i constatant les dimensions i l'abast de les variables que ens ocupaven. No hem cercat pas de quantificar l'avaluació de les variables, sinó que, tot i ser conscients de la vulnerabilitat del procés d'anàlisi seguit, ens hem mantingut en una descripció qualitativa. Considerem que la nostra recerca haurà arribat al seu terme només en la mesura que doni una resposta a la hipòtesi de treball que guiava tota aquesta investigació.

Les delimitacions que definitivament hem operat responen d'una banda al traçat de la trama urbana i, de l'altra, miren de conservar o de no violentar unitats d'estudi més reduïdes com són les seccions censals. Per això sovint no resisteixen crítiques tanmateix suaus i *benèvoles, donat que les fites administratives, sense* altra lògica que un determinat nombre d'habitants, ens han constret a unes demarcacions clarament enfrontades amb allò que un mínim de coherència i de rigor i que les nostres mateixes observacions reclamaven.

Després de definir les set variables que fan l'objecte de la diferenciació urbana i de reduir aquestes distincions a tipus d'unitats agrupades sota un denominador comú, hem procedit a la descripció d'aquestes tipologies *les quals engloben, en un encaix més o menys pa*ral·lel, els col·lectius urbans tot intentant de precisar geogràficament cadascun dels col·lectius i de definir-los segons les set variables. La visió de conjunt de la distribució espacial operada a la ciutat de Barcelona tindrà en compte no solament tota l'àrea adminisrativa de la ciutat sinó també la hipòtesi de creixement urbà que es realitza a través dels estadis de parcel·lació, d'urbanització i d'edificació relatius al concepte de polígon de *vivendes. Aquest concepte intenta traduir en termes* urbanístics, d'una banda, les característiques de la utilització dominant de la ciutat i, de l'altra, les característiques de la demanda social bàsicament residencial. El polígon vé definit per tres components: unitat de gestió dels estadis de parcel·lació, d'urbanització i d'edificació, caracterització morfològica dels polígons amb límits definits respecte al continuum urbà i situació regularitzada en l'àmbit del planejament.

Una darrera etapa de la nostra recerca consistirà a induir algunes lleis o constants que es desprenien de l'anàlisi realitzada.

PRIMERA PART

1. DEFINICIÓ DE LES VARIABLES URBANÍSTIQUES

1.1. La trama urbana

Creiem que és la variable fonamental, com a indicador bàsic de l'ordenació de l'espai, i l'hem utilitzat de base per a zonificar la ciutat.

L'ordenació morfològica és reflex dels diferents processos implicats en el seu desenvolupament i dels interessos que han jugat en cada un d'aquests processos. Arran d'això pensem que l'entera història del creixement de la ciutat té una importància cabdal per a destriar les diverses trames que configuren el tot urbà i fan possible una visió real de l'urbs des de la perspectiva plantejada a la nostra hipòtesi. I més encara si tenim en compte que l'ordenació del territori de la Gran Barcelona actual és el resultat de la competència pel domini de l'espai, la qual ha generat una forma urbana o una altra en funció de l'ús a què aquell territori era destinat. Aquests usos a vegades es manifesten molt clarament en les formes que han donat a una zona, i d'altres vegades resulten desdibuixats o molt amagats, com a conseqüència d'ordenacions diverses que periòdicament hi gravitaven i materialitzaven el marc de la localització d'altres activitats.

Una lectura metòdica dels diferents plans de Barcelona hi evidencia una evolució que és resultat d'uns processos on comptava molt més el domini de l'espai que no pas una seva ordenació humana.

La clutat emmurallada, típicament medieval i pensada en funció de defensa com a plaça forta, experimentà un fort creixement en densitat fins a l'enderrocament de les muralles. Ordenada segons els límits de les propietats, la morfologia de la ciutat era constituïda només pels carrers de sortida al mar i pels que determinaven les portes de les muralles. A l'exterior, els pobles rurals del pla creixien absorbint l'assentament de la indústria i la residència obrera que la ciutat no podia acollir. L'ordenació del territori d'aquests nuclis rurals estava en funció de la seva parcel·lació, que també configurava el seu creixement.

L'Eixampla de Cerdà, on s'instal·là la burgesia, comportava l'extensió de la ciutat per tot el Pla de Barcelona. Imposava una ordenació i parcel·lació del territori mitjançant una malla reticular sense solució de continuitat, però la seva execució fou desvirtuada tant perquè no tenia en compte els nuclis perifèrics preexistents com perquè la degeneració especulativa reordenà el territori del Pla Cerdà en funció dels propis interessos. En resultà la realitat d'un eixampla, residència de la burgesia i localització dels seus serveis, cenyit exteriorment en forma d'una corona separada pel conjunt de nuclis rurals, d'indústries i de vivendes del proletariat incipient. Cal tenir en compte aquesta situació, ja que donarà forma a tot el creixement de la ciutat.

El fenomen es repetiria. Quan fou expulsada de la ciutat, la indústria aprofità per a instal·lar-s'hi totes les infraestructures dels afores, de les grans zones intercorones que conformaven un anell territorial d'enorme extensió i oferien unes diverses possibilitats d'especulació. És això el que en definitiva determina l'ús d'una zona. L'entitat i els interessos en joc, les parcel·lacions i propietats, l'entrellat de dificultats sorgides arran de la sobreposició d'ordenacions, els grans vials exigits per l'amuntegament de la gran ciutat, les promocions públiques de vivendes en situació poc «expectant»..., són components que han anat materialitzant i definint la morfologia i la trama urbana.

Aquesta variable és determinant, doncs, en l'ús del sòl urbà i en la presència dels diferents grups socials que el mateix ús ha projectat a cada zona. Pot ser observada al pla en el traçat lineal dels carrers relativament a una plaça o un gran vial, mostrant una certa isotropia paral·lela o concèntrica, i també en la configuració de les illes, amb una determinada forma geomètrica o tal vegada «aformes» del tot segons l'alineació dels carrers.

Un element a tenir present en aquesta variable és la parcel·lació, és a dir, la fragmentació o divisió de la propietat del sòl en petites extensions que han estat objecte de vendes i d'especulacions successives i que moltes vegades han determinat la configuració de la trama. Així, una anàlisi de la ciutat ens fa veure distintes ordenacions del territori que, nascudes en moments diversos en correspondència a interessos diversos, han condicionat i condicionen el seu desenvolupament futur.

1. Ordenació corresponent a una ciutat medieval, amb les seves característiques definitòries i amb la pròpia funcionalitat. Trama totalment irregular, derivada de l'aprofitament de la xarxa de rieres i camins i condicionada alhora per les portes d'accés i sortida de la ciutat (el casc antic).
2. Ordenació nascuda de la típica parcel·lació agrícola mitjançant una sòlida directriu principal, perpendicularment a la qual es dividia el territori i s'ordenava la zona amb una trama lineal de carrers (per exemple, Sant Andreu).
3. Ordenacions urbano-residencials, recolzades a un eix de mar a muntanya, estenent la seva trama per contigüitat edificada. És pròpia d'una parcel·lació menuda del terreny i alhora molt adaptable a les seves condicions i a les de les infraestructures principals (per exemple, el Guinardó).
4. Ordenació de l'Eixampla de Cerdà, que establia relacions entre viabilitat, infraestructura i tipologia d'edificació i per tant implicava una determinada es-

Trama urbana de Barcelona

tructura de parcel·lació lligada, encara, a determinats mecanismes de promoció i de gestió. Donades aquestes vinculacions, la trama de l'Eixampla suposà una opció sobre la localització d'usos i un model d'estructura espacial per a tota la ciutat. Exigeix la imposició d'una malla reticular sense solució de continuitat. És important de subratllar la freqüent segmentació de les illes mitjançant els passatges, que han modificat tot el procés tipològic.

5. Ordenacions marginals o zones de gestió autònoma, al marge dels processos generals de desenvolupament de la ciutat. Són tancades en elles mateixes i s'emplacen allà on troben espai disponible, organitzades amb plena independència de qualsevol trama urbana (per exemple, Torre Baró).
6. Ordenació del territori mitjançant la creació de super-illes, a partir del reticulat de Cerdà. Es caracteritza per la gestió unitària del triple procés constructiu urbà (parcel·lació, urbanització i edificació) i per la inclusió unitària de morfologia de la zona, sistema d'infraestructures, serveis i tipologia dels edificis (les zones poligonals, com per exemple, el Besòs).
7. Ordenació del territori mitjançant l'obertura de vials que donen accés i valor al nou sòl. El temps i la localització de l'espai determinen l'ús d'aquests territoris (per exemple, la part alta de Fabra i Puig).
8. Ordenació sense directrius formals ni patrons geomètrics, producte d'una parcel·lació rural gran (per exemple, zones industrials o també Club de Polo).

No tots els sistemes d'ordenació morfològica esmentats han seguit el mateix procés. Alguns d'ells han obtingut un ple desenvolupament, d'altres s'han utilitzat com a punt de referència per a l'especulació i control de la zona, i la majoria s'han dut a terme només parcialment, amb moltes mixtificacions i interferències. Per això, la ciutat s'ha desenvolupat segons una variada gamma de processos tipològics específics, convergència de les diverses situacions territorials i dels respectius planejaments soferts.

Arran de tot això podem destriar unes modalitats de la variable «trama urbana» prou clares, malgrat que algunes d'elles es trobin deformades per algun procés en curs o bé perquè un gran vial o una nova reordenació n'han fragmentat la morfologia.

1. Trama totalment irregular, típica de l'ordenació del territori d'una ciutat medieval.
2. Trama reticulada i amb un suport axial principal, producte de la parcel·lació rural; o bé parcel·lació rural forçada a la urbanització per l'enderrocament de les muralles.
3. Trama regular i geomètrica de l'Eixampla de Cerdà, amb sectors molt diferenciats segons el tipus de parcel·lació i l'ús del sòl.
4. Trama reticulada, recolzada en un o més eixos en la direcció de mar a muntanya, que va prenent forma al ritme de la continuïtat de l'edificació.
5. Trama totalment irregular, fruit d'una urbanització anàrquica que prescindeix del desenvolupament general de la ciutat.
6. Trama sense cap tipus de direcció formal, resultat de les grans parcel·lacions rurals, on la funcionalitat del territori és determinada per l'ús i la localització.
7. Trama reticulada, inspirada en la de Cerdà però amb un aspecte morfològic molt divers donada la gestió unitària de la seva construcció i el moment històric del seu naixement.

Aquestes modalitats, malgrat que actualment o en el futur puguin ser encara objecte de reconversions, resulten bàsiques per a la delimitació i la tipificació de les unitats urbanes, i conjuntament amb les modalitats de les altres variables materialitzen la qualificació d'usos i activitats de la zona, amb la corresponent presència d'uns grups socials diferenciats.

1.2. La topografia

És obvi que la geografia condiciona la configuració i el desenvolupament d'una ciutat. Quan es pretén d'analitzar el fenomen urbà, no solament en el seu sentit físic sinó fins i tot en les seves implicacions de comportament humà, cal també tenir en compte els desnivells del terreny, la presència del mar, el curs dels rius, la disposició de les muntanyes... La fesomia de Barcelona seria inimaginable sense el mar, el Llobregat i el Besòs, la carena del litoral...: tot això ha condicionat que Barcelona sigui d'una manera determinada i no d'una altra.

El fet que en el present estudi ens hem limitat a la variable topogràfica no vol pas dir que menyspreem ni que descuidem tota la resta de condicions geogràfiques. Creiem senzillament que, a nivell d'estructura urbanística, la topografia hi juga un paper especialment significatiu tant per ella mateixa com en relació a les altres variables que hem escollit.

A Barcelona, el curs dels dos rius ha marcat decisivament les sortides de la ciutat, i la carena muntanyenca del Tibidabo, Sant Pere Màrtir, Collcerola i els Tres Turons n'ha condicionat la mateixa morfologia. Aquests condicionaments no s'estableixen purament en la tipologia de la vivenda, en la trama, en l'accessibilitat, etc., sinó que afecten també l'estructura sociològica. Els terrenys plans són aptes per al desenvolupament industrial de la ciutat, i l'increment residencial i comercial ocuparà les zones de desnivells poc pronunciats. El creixement urbà ha estès les àrees residencials en pendents tanmateix ben fortes, i és sobretot en aquests casos que la variable «topografia» incideix més clarament en el joc de totes les altres (preus del sòl, infraestructures...) i materialitza uns tipus de residència més caracteritzats.

Aquesta variable, doncs, serà definida per la configuració superficial del terreny d'acord amb dues seves peculiaritats: el desnivell i l'orientació. De la primera ja n'hem esmentat allò que representa i la seva valoració respecte a la hipòtesi del nostre estudi. En relació a la segona, i donada la situació de Barcelona, nascuda i construïda de cara al mar, pensem que la referència de cadascuna de les zones enfront del conjunt urbà pot ésser determinant. La posició i la direcció d'un nucli urbà respecte al centre de la ciutat poden resultar decisives per a la seva morfologia i la seva estructura social.

Les dues peculiaritats topogràfiques esmentades permeten una gradació en la tipificació de cada nucli urbà:

Desnivell:

1. Terreny pla o amb desnivells insignificants.

2. Terreny amb un cert desnivell, no dificultós.
3. Terreny amb un desnivell ostensible, que comporta dificultat.

Orientació:
1. Barri obert, direcció i posició encarada a la ciutat o en el mateix sentit del centre urbà.
2. Barri amagat, en la mesura que la seva direcció i posició és oposada al centre o a la direcció i posició de la ciutat.

1.3. L'accessibilitat

Des de l'any 1806, quan Barcelona presentava la forma típica de les ciutats emmurallades l'única expansió de la qual consistia en els camins que partien de les seves portes, i amb una població que no arribava als 100.000 habitants, els canvis operats en l'estructura urbana fins al moment present són enormes. Esdevé per això una variable especialment important per al nostre estudi l'accessibilitat i els seus mòduls, imposada per la galopant expansió de la ciutat.

Els nuclis industrials s'anaren establint sense cap ordre i cap a la fi del segle es desenvoluparen ràpidament, al punt que els petits pobles de l'entorn avui ja són extenses barriades incrustades i conformades amb la ciutat, que els ha ofegat amb el seu engrandiment.

L'any 1859 ja resultava urgent la necessitat de regular el creixement de Barcelona i, un cop enderrocades les muralles, s'establí un programa ordenador, el Pla Cerdà. Partia d'un traçat quadriculat que, malgrat els seus defectes, facilità l'expansió urbana d'una forma ordenada i d'acord amb les exigències de l'època. El traçat dels carrers, gairebé tots de la mateixa importància, responia a les necessitats del tràfic d'aquells moments: peatons i vehicles de tracció animal amb velocitats que no excedien els 25 km. hora.

Però les autoritats gestores del Pla Cerdà, fortament sensibles als raonaments de la propietat privada, afavoriren més els interessos especulatius que no pas les disposicions ordenadores del Pla, fins i tot en contra de principis bàsics d'higiene. S'edificà molt per damunt dels límits establerts d'acord amb l'amplada dels carrers i no es destinà a jardins els espais previstos de l'interior dels blocs, per exemple.

Els principis generals d'urbanisme, deduïts i experimentats en altres grans ciutats d'arreu del món, hauran de ser aplicats a Barcelona, però caldrà igualment tenir en compte les condicions socials, econòmiques i topogràfiques de la nostra ciutat, la qual és una ciutat marítima emplaçada entre les planes dels rius Besòs i Llobregat i limitada a l'interior per la muntanya, que redueix les possibilitats fàcils de sortida i ampliació a les dues conques fluvials. De fet, l'actual Barcelona està flanquejada per dos obstacles naturals, el mar i la muntanya, i ha d'orientar la seva extensió vers les planes dels dos rius, a llevant i a ponent, amb un desplegament forçosament lineal malgrat les serioses dificultats pràctiques que això comporta donat el desordre del traçat dels ferrocarrils i dels nuclis suburbans on hi ha emplaçada la indústria.

L'increment del motor d'explosió ha revolucionat l'urbanisme contemporani, fins a establir-lo en dependència funcional del tràfic, de l'augment de velocitat i de freqüència dels mitjans de transport urbà. L'accessibilitat, avui, ja no és només qüestió del nombre i de l'amplada dels carrers.

El latent esperit de centralització i la creació de noves ciutats satèl·lit entorn del nucli principal han intensificat encara més les funcions de centre d'intercanvi constant assignades a la ciutat, sovint incrementades fins als límits de la saturació o de l'autèntic col·lapse. Això genera, d'altra banda, una veritable sel·lectivitat urbana: les àrees més accessibles són certes zones perifèriques amb aparent unifuncionalitat, és a dir, zones on la funció residencial és no solament la més característica sinó que, almenys aparentment, és l'exclusiva; així, altres àrees urbanes esdevenen deliberadament saturades per una acumulació indissimulada, evident, de plurifuncionalitat.

És millor d'evitar el tràfic innecessari i inútil que no pas de pretendre donar-li curs eixamplant vies i arrasant barriades. En una ciutat, el tràfic anomenat de trànsit és el primer que s'ha d'evitar. Però, tanmateix, sembla que això costa molt d'entendre; n'és una mostra diàfana la lògica urbanística que inspira el Pla Parcial Collblanc-La Torrassa, orientada a sacrificar tot el que calgui per tal de facilitar el pas i l'intercanvi. Es tracta de la mateixa política que ha determinat l'accessibilitat de Barcelona. L'anàlisi d'aquesta variable ho posa de manifest. S'intenta de sectorialitzar els dèficits, tot posant cortines de fum a una visió de conjunt, i s'afavoreixen les solucions tecnocràtiques. Talment com si la conurbació de Barcelona s'hagués d'ordenar a la mesura de l'automòbil particular. Per exemple, la cobertura del dèficit de places d'aparcament ha estat constituïda en objectiu primordial, en el millor dels casos sense reflexionar en les conseqüències d'aquesta estratègia. O, potser, bo i sabent que unes majors perspectives d'aparcament en el centre de la ciutat han de generar inevitablement una més aguda congestió. És a dir, l'obsessió concentrada, qui sap si interessadament, en un dèficit determinat, arrecona els problemes reals de desplaçament de tots els ciutadans.

Es margina el problema present de l'accessibilitat mitjançant la presentació d'un futur immillorable i perfectament resolt. L'aplicació dels dèficits d'infraestructura juga un paper ideològic: es passa d'un present desconegut a un futur grandiós, il·lusòriament previst i solucionat. Creiem que la interpretació més crítica d'aquesta variable rau fonamentalment aquí.

Entenem per accessibilitat la propietat que possibilita l'intercanvi d'una àrea amb una altra dintre la ciutat mitjançant una xarxa vial adequada a les necessitats presents i als increments de la densificació del tràfic calculats per al futur. Aquesta accessibilitat vé condicionada sobretot per un doble factor: la seva funcionalitat i la topografia ecològica. Quant a la segona, ja n'hem fet prou esment fins ara. La funcionalitat fa referència directa al servei d'un col·lectiu urbà determinat, és a dir, pot estar en funció d'un nucli habitat, o d'un polígon industrial, o d'una zona d'equipament (hospital, escola, etc.), ...

Distingim en l'accessibilitat tres variables fonamentals. La primera és la xarxa viària més important, amb dues propietats específiques: d'una banda és una infraestructura viària al servei directe del tràfic anomenat de trànsit (1), reduïda, a la ciutat de Barcelona, al traçat lineal que comunica l'Hospitalet amb la sortida cap

a Girona o Mataró i a un projecte radial, encara inacabat, que inclou els dos cinturons de Ronda (grafiada amb traç gruixut al plànol adjunt). Ultra al tràfic de trànsit, aquesta estructura de vials importants també està en funció directa del polígon industrial de Zona Franca i de la zona del port.

La segona és constituïda per la xarxa de carrers menys importants. Es tracta de vies notables per la seva amplada, estructurades de manera que permetin una relativa fluïdesa de tràfic i amb la funció de servir directament els diversos nuclis habitats (en el plànol, indicada amb traç fi).

La tercera variació de l'accessibilitat és conformada per l'entramat de carrers que enllacen amb la xarxa viària primera o segona, en funció directa d'un nucli habitat determinat. Si bé un bon enllaç amb la xarxa viària segona és senyal de bona accessibilitat, una bona connexió amb la xarxa primera no necessàriament permet parlar d'òptima accessibilitat.

En conjunt, tal com apunta el plànol, hi ha dues àmplies zones d'accés defectuós: al nord-oest de la ciutat, en coincidència amb l'accidentada topografia dels Tres Turons, i les àrees més a llevant de Barcelona i les de ponent, que coincideixen amb els accidents topogràfics de Montjuïc. Resulta important observar això en la mesura que indica una lògica de l'estructura urbana i unes contradiccions inherents al creixement desequilibrat de la nostra ciutat.

1.4. La infraestructura urbana

La infraestructura urbana reprodueix les mateixes contradiccions de la lògica del creixement actual de la ciutat. L'increment desbordant de Barcelona en un període relativament tan breu (entorn 1930-1960), fruit de la convergència de dues coordenades malauradament importants com l'edificació indiscriminada i la política urbanística de tolerància llargament mantinguda, ha comportat de primer antuvi una agudització dels dèficits, sobretot d'infraestructura: pavimentació, il·luminació pública, xarxa de clavegueres, etc.

Al costat del problema, subterrani i ignorat, dels rellogats creixia constantment el barraquisme, que improvisava un nombrós assentament de persones en àrees de Barcelona no qualificades com a residencials per la planificació urbanística. La construcció de vivendes esdevingué imprescindible, però es dugué a terme caòticament i amb precipitació i en resultaren uns sectors habitats sense cap prèvia operació ni càlcul urbanístic, sense cap previsió de necessitats. Anaren sorgint àrees residencials, no pas entitats urbanes ni veritables ciutats noves, sinó simples conglomerats de vivendes sense personalitat ni cap mena de cohesió urbana, inesperadament alternades amb restes de l'antiga indústria i amb descampats erms.

Només cal llegir la premsa diària per adonar-se que s'ha edificat sense cap projecte d'urbanització, sense un mínim estudi dels enllaços circulatoris, amb deficiències o fins i tot amb manca de xarxa de sanejament, amb carrers sense pavimentar ni il·luminar, amb insuficient canalització de les aigües, sense les zones verdes previstes per la llei d'acord amb la superfície construïda, etc. Aleshores, tota la política urbanística queda concentrada i reduïda a accions d'emergència per tal de cobrir d'alguna manera els dèficits més urgents generats per la manca d'urbanització, justament, dels nuclis habitats. Però en canvi aquestes intervencions d'emergència són cobertes amb contribucions especials dels veïns, els quals han d'aportar pràcticament el 50 % dels recursos necessaris per a pal·liar els dèficits esmentats mitjançant quotes que oscil·len en funció dels metres quadrats de façana de la vivenda. Això comporta tres coses:

1. La població ha de pagar bona part de les obres que foren dispensades a les empreses constructores.
2. El preu d'una vivenda, tanmateix ben alt per si mateix i molt lluny del reclamat «preu social», esdevé notablement encarit.
3. Aquesta lògica de creixement urbà afecta sobretot les àrees més perifèriques de la ciutat, hipotèticament corresponents a les zones que acullen la mà d'obra industrial, o sigui, les habitades per les capes més modestes de la població.

Aquesta situació de dèficit infraestructural, generada per la mateixa dinàmica de la urbanització i que margina de fet bona part de l'àrea perifèrica de Barcelona, ens permet d'interpretar la lògica urbanística actual i bona part de les contradiccions inherents al creixement de la gran ciutat.

Hem hagut de desistir, per la pràctica impossibilitat d'obtenir-ne informació, de la idea inicial de prendre com a indicador únic de la infraestructura urbana l'anàlisi de la xarxa de clavegueres o col·lectors de la ciutat. Pensàvem que la qualificació d'aquest indicador ens podia permetre generalitzacions vàlides en relació a la qualificació global de la infraestructura d'una unitat urbana. Però finalment ens hem hagut d'atendre a altres indicadors, tanmateix menys objectius però que informen suficientment sobre la qualitat infraestructural d'una zona determinada de la ciutat.

Ens hem concentrat a observar, bàsicament, la pavimentació (l'estat de l'asfalt o de l'enllosat dels carrers) i les voravies per als peatons, més altes que la calçada, però tampoc no hem desestimat altres elements de l'arranjament d'un nucli urbà com són la il·luminació, la higiene pública, etc., perceptibles a la simple observació (1). N'hem aplegat el resultat en les tres gradacions següents:

1. Bon nivell del servei de pavimentació, segons el seu estat i qualitat.
2. Dèficits manifestos del servei de pavimentació viària, segons el seu estat i qualitat.
3. Absència total de pavimentació viària, segons el seu estat i qualitat.

1. Parlem de *trànsit* per a referir-nos a la seva funció principal. No excloem pas, naturalment, la utilitat secundària i interna d'aquests vials.

1. Malgrat els condicionaments imposats per la dificultat d'accés a certes fonts informatives, suposem, no pas sense fonament, que en els elements que integren la infraestructura urbana es dóna una certa correspondència, lògicament i hipotèticament explicable. És a dir, ens arrisquem a considerar que on hi ha una bona pavimentació hi ha també una bona xarxa de clavegueres, i que on la pavimentació és deficitària els col·lectors són també deficients i fins i tot inexistents. Aquesta actitud ens permet de fer induccions generalitzables a partir, únicament, de l'estat de la pavimentació.

Esquema explicatiu de l'accessibilitat a Barcelona

1.5. La comunicació per transport públic

Malgrat la seva estreta correlació amb l'accessibilitat, hem considerat important d'establir com una variable del nostre estudi la comunicació de dues entitats urbanes mitjançant un servei col·lectiu de transport.

L'ús indiscriminat de l'automòbil, la mercaderia per excel·lència de tota societat capitalista avançada (d'una banda signe immediat de riquesa i de prestigi per l'usuari i, de l'altra, producte promogut i difós per necessitats del mateix sistema), ha desenvolupat intensament el transport privat i, de fet, ha empès el transport col·lectiu a una funció subsidiària i de substitució poc qualificada.

Per a la fluïdesa i la lliure circulació dels serveis col·lectius de transport urbà són indispensables la construcció i el manteniment d'unes certes infraestructures com carrers, avingudes, carreteres, autopistes, etc. La primera servitud del transport públic, doncs, rau en la qualitat i l'adequació d'aquestes infraestructures o bé en la seva manca o deficiència, que poden potenciar-ne la seva utilitat i eficàcia o bé bloquejar-lo o amenaçar-lo seriosament amb el col·lapse.

Hom té la impressió que l'eufòric desplegament del transport privat ha aguditzat encara més el problema dels transports urbans. La construcció i l'ampliació de la xarxa del Metro s'ha iniciat precisament a les zones cèntriques de la ciutat, i això palesa que les prioritats no s'han pas establert per a satisfer les necessitats dels estrats de població més urgits d'aquest tipus de servei, és a dir, les classes populars que resideixen als barris perifèrics, tan mal comunicats entre ells i amb el centre, sinó que més aviat s'ha procurat d'alleugerir el tràfic de superfície, fonamentalment privat, que amenaça de col·lapsar el centre urbà. També és simptomàtic d'aquesta mateixa mentalitat selectiva de prioritats el fet que les línies de Metro amb servei pels barris extrems no tindran enllestida la construcció fins a dates tan llunyanes com 1980 o 1982.

La xarxa dels transports públics en una gran ciutat com Barcelona obeeix, per a la seva distribució, a aquesta doble influència:

1. La disposició de les comunicacions segueix un esquema radial concèntric, isotròpicament relatiu a un centre de la ciutat el qual és determinat més per les funcions que té assignades que no pas pel seu caràcter de centre pròpiament dit.
2. Pensem que la qualitat dels serveis col·lectius de comunicació d'una gran ciutat no solament denota una proximitat respecte al centre, sinó que també esdevé hipotèticament un bon indicador de la funcionalitat dels serveis públics.

És a dir, si tenim en compte l'objecte o terme de la comunicació, hi ha serveis de transport col·lectiu la funció dels quals està directament relacionada amb un complex industrial, esportiu o d'equipament de nivell metropolità, i només indirectamente amb la població de la zona.

En aquests moments s'estan portant a efecte obres públiques de gran ambició a la ciutat de Barcelona, especialment les relatives a infraestructura de transports col·lectius i a l'acondicionament del Metro. Malgrat tot, aquest tipus d'equipament està tan profundament vinculat a processos irreversibles i poderosos (com els interessos de les indústries automobilístiques i metal·lúrgiques) que sembla inevitable el cercle viciós de les ingerències i les noves servituds, les quals han de repercutir fatalment en la difícil política municipal de l'organització dels transports col·lectius a Barcelona.

Convé d'analitzar aquesta variable diferenciadament, segons si es tracta de Metro o de serveis de superfície. Gràficament, els presentem com segueix:

Ferrocarrils Metropolitans:

A. Casc antic.
B. Eixampla Cerdà.
C. Pla de Barcelona.
D. Àrees perifèriques i zones de muntanya.

I. Línia transversal (Santa Eulàlia-Torres i Bages), que serà prolongada fins a Santa Coloma.
II. Línia transversal (Sant Ildefons, Cornellà-Horta), amb empalme previst des de Sagrada Família fins a Universitat.
III. Línia concèntrica (Lesseps-Zona Universitària), que serà prolongada fins a Montbau.
IV. Línia concèntrica (Guinardó-Barceloneta), que serà prolongada fins a Poble Nou, Sant Adrià del Besòs i Badalona, i fins a Trinitat Nova.
V. Tren de Sarrià i Tibidabo.

1. En un pròxim futur, i malgrat les dificultats derivades de l'accidentada topografia de Barcelona, la xarxa de Ferrocarrils Metropolitans arribarà a cobrir un ampli espectre de sectors de la ciutat.
2. Tot i la importància de les obres públiques ja enllestides o bé en curs de realització, resulta palès el notable retard de la generació de la xarxa de serveis col·lectius subterranis en relació a les necessitats derivades de l'assentament perifèric de la població i del procés d'expansió galopant de la ciutat.
3. Manca de planificació? Desbordament de previsions sobre les alternatives possibles de la ciutat de Barcelona? Més aviat pensem, i ho apuntàvem més amunt, que prioritàriament s'ha tractat d'anar evitant el col·lapse del centre de la ciutat.

Autobusos urbans (vegeu gràfic adjunt). Cal advertir:

1. La xarxa d'autobusos urbans ha substituït definitivament els tramvies i trolebusos, però la majoria de línies resulten encara deficitàries per a l'empresa. I no obstant això, el servei ofert al públic està molt lluny de ser l'òptim, tant per la lentitud de la circulació com per la considerable incomoditat derivada de l'aglomeració.
2. Amb això, la rendabilitat dels serveis públics de superfície és molt precària. L'any 1970, per exemple, només el 23'5 % de les línies d'autobusos no eren deficitàries.
3. Pensem, finalment, que la solució no passa tant per una intensificació del nombre dels serveis com per una política de reorganització general del trànsit rodat a la ciutat. D'altra banda, però, som conscients que tota política de circulació que no afavoreixi obertament el vehicle privat està fatalment condem-

Línies de Metro a Barcelona (1977)

Transport públic de superfície (1977)

Origen o final de:

- 1 línea
- 2 línies
- 3 línies
- 5 línies
- 7 línies
- 9 línies

nada al fracàs, donada la poderosa capacitat de pressió dels interessos en joc.

A la vista del doble esquema precedent i de les observacions fetes, podem intentar d'explicitar els instruments que ens possibilitaran de veure unes variacions qualitatives de les comunicacions en una determinada àrea urbana. Per tal de fer-ne la valoració, tindrem en compte tres factors importants: el mitjà de transport, l'objecte de la comunicació i la funcionalitat específica del servei.

Pel mitjà de transport, farem una consideració jeràrquica segons la gradació següent:
1. Metro; 2. Més de dos autobusos; 3. Un o dos autobusos.

Pel terme o objecte de la comunicació, seguirem igualment la següent gradació:
1. Contacte amb el centre de la ciutat; 2. Contacte amb d'altres zones veïnes o perifèriques.

Per la funcionalitat específica del servei, plantejarem la jerarquia d'aquesta manera:
1. Servei col·lectiu en funció directa d'un nucli habitat; 2. Servei col·lectiu en funció no directa d'un nucli habitat.

Cal tenir en compte que aquests tres factors no comprenen pas totes les combinacions possibles. Per exemple, una àrea urbana amb accés al Metro necessàriament té contacte amb el centre de la ciutat, i aquell servei col·lectiu està en funció d'un nucli habitat. D'altra banda, un servei directe amb el centre de la ciutat és funcional en relació al nucli habitat.

D'acord amb aquests matisos, les combinacions possibles són:

1. Molt ben comunicada. És la unitat urbana que disposa de Metro, es relaciona amb el centre i, per tant, els serveis col·lectius estan en funció del nucli habitat.
2. Ben comunicada. L'àrea urbana que disposa d'un serveis d'autobusos, contacta amb el centre i, per tant, els serveis col·lectius estan directament en funció del nucli habitat.
3. Relativament ben comunicada. Disposa d'autobusos que la comuniquen amb la perifèria urbana, i aquest servei pot estar o no en funció directa del nucli habitat.
4. Mal comunicada. L'àrea urbana amb una o dues línies d'autobusos que la comuniquen només amb la perifèria i que estan directament relacionades, encara, amb algun equipament escolar, industrial o esportiu.

1.6. La tipologia de la vivenda

Constitueix una altra de les variables que intervé directament en la definició d'un sector diferenciat en el context de la ciutat. Reprenent la definició donada per l'Institut Nacional d'Estadística, una vivenda és «tota habitació o conjunt d'habitacions separades estructuralment dins d'un edifici permanent, amb accés a l'exterior per una escala o passadís comú, que s'utilitza o s'intenta d'utilitzar com estatge d'una família». El tipus d'edificació i de configuració de la vivenda ens permetrà una anàlisi de les diferències significatives entre les diverses promocions.

Pensem, en efecte, que la tipologia de la vivenda és pregonament expressiva i indicadora d'una determinada lògica en l'estructura urbana. Per poderoses raons d'ètica professional, i malgrat les dificultats que comporta aquesta opció, no voldríem de cap manera fer una valoració dinàmica de la política de la vivenda que s'ha dut a terme a casa nostra, donat el risc enorme de fer-la amb manca d'objectivitat científica. Però tot i això, per tal d'adonar-se realment de la significació d'aquesta variable en el context d'aquella lògica de l'estructura urbana, caldrà atendre a certs elements, si bé superficials, del problema, a partir de la seva gènesi i fins a les seves dimensons actuals.

La ciutat de Barcelona ha crescut com una taca d'oli, amb una expansió espontània i indiscriminada. Com ja hem observat en parlar de la trama urbana i a propòsit de referències històriques de caire interpretatiu, Barcelona ha experimentat una evolució expansiva de tipus concèntric. I a mesura que ens allunyem de l'Eixampla Cerdà, la qualitat de la vivenda disminueix progressivament. En arribar a la perifèria, on l'hàbitat subintegrat és evident, la deterioració de la vivenda, fins i tot la de nova construcció, esdevé incontestable.

És un fet que s'opera una veritable segregació social a partir, únicament, de la tipologia de la vivenda. Es tracta d'una subjacent polarització social, efectivament discriminadora, que determina una estratificació social. D'altra banda, palesen també un cert deteriorament el casc antic i, en grau divers, els antics municipis perifèrics, que moltes vegades constitueixen també veritables unitats d'hàbitat subintegrat.

El creixement de Barcelona ha desbordat, en certa manera, les possibiliats de construcció racional, però malgrat tot la situació que exposàvem no és pas així per casualitat. L'han determinada almenys aquests quatre elements:

1. La urbanització ha desbordat l'equipament, és a dir, la celeritat del procés d'urbanització i la gran concentració d'activitats i de població no ha obtingut una inversió corresponent en equipaments urbans tan essencials com són la vivenda i els serveis.
2. L'augment accelerat del cost del producte final —la vivenda— prové de l'escassetat relativa del sòl urbà, el mercat del qual està concentrat oligopolísticament en poques mans, i de la poc evolucionada estructura de la indústria de la construcció.
3. La gran estratificació de la demanda, que en la seva majoria té un nivell de solvència escàs donada la seva composició predominant d'immigrats amb ingressos baixos o fins i tot eventuals.
4. El funcionament del sector sòl —construcció— immobiliàries, privilegiat del procés d'acumulació i desenvolupament, i peça essencial en l'estratègia del gran capital financer i industrial.

La conjugació simultània d'aquests quatre elements ha generat les tres grans línies determinants de tota la dinàmica administrativa:

1. La impossibilitat d'una política racional d'ordenació de l'espai. Això ha portat al progressiu deteriorament del casc antic, a la difícil intervenció a l'Eixampla Cerdà i al desordenat creixement de la perifèria.
2. L'acceptació de grans dèficits d'equipament residencial. En són bons indicadors la sobreocupació de les vivendes antigues, la franca tolerància de l'autoconstrucció i l'aplicació puntual de promocions d'urgència amb estàndards qualitatius totalment inacceptables.
3. El fracàs d'una política de desenvolupament, els trets essencials de la qual són la legitimació d'una dinàmica privada i caòtica i la presència d'operacions especulatives, que encara augmenten els desequilibris globals i tendeixen a perpetuar la lògica del sistema.

Cal tenir present que l'acumulació privada de capital o l'apropiació de plusvàlua del camp immobiliari és exercida mitjançant la negociació de terrenys i la promoció de vivendes, i que en ambdós casos s'especula amb la seva manca.

En la negociació dels terrenys cal distingir, d'una banda, el propietari del sòl urbà, que aprofita les seves rendes de situació, i d'altra banda el benefici obtingut pels promotors de les vivendes mitjançant la transformació de l'ús d'aquest sòl (de terreny susceptible d'edificació a terreny efectivament edificat), o simplement pel canvi operat en el sòl (de terreny agrícola a terreny edificat).

En la promoció de vivendes, l'aspecte crucial de l'especulació és el benefici obtingut pel promotor. Totes les anàlisis realitzades coincideixen a qualificar de normal un benefici que oscilla entre el 15 i el 40 % del preu de venda («Ciudadano», abril de 1974).

I qui es beneficia de la plusvàlua del capital de promoció? Cal distingir també en aquest cas entre els propietaris del capital (societats immobiliàries, caixes d'estalvi, coperatives, empreses, entitats públiques, promoció pròpia) i els qui aporten el capital circulant en forma de crèdits i de préstecs. Si bé en proporcions desiguals, els beneficiaris de la plusvàlua són aquests.

Després de tot el que hem dit potser ja no caldria ni esmentar que la imprevisió urbanística, l'urbanisme de tolerància resultant, la manca de vivendes i dels serveis més elementals són expressions d'un desequilibri estructural entre els beneficis de la producció i les despeses del consum. El creixement racional i planificat de la vivenda és contaminat i molt sovint impossibilitat pel cúmul i l'entitat dels elements que intervenen en la lògica de l'estructura urbana. El baix nivell de la demanda i l'alt cost de l'oferta porten a situacions contradictòries com la coexistència de vivendes sense comprador amb famílies sense vivenda ni mitjans per obtenir-la.

Per tant, és a partir de la distribució de la vivenda i de la seva tipologia en una gran ciutat com Barcelona que podrem definir una distribució polaritzada, jerarquitzada i estratificada de la població. En aquests moments no ens interessa tant una anàlisi de la lògica de l'estructura urbana existent com una lectura d'aquesta estratificació social determinada per la tipologia de la vivenda.

La definició tipològica que hem elaborat caracteritza uns mòduls de vivenda segons les variacions següents:

Model A: predomini d'edificació aïllada o bé desconnectada de tota altra construcció. Hi incloem la típica barraca o semi-barraca, i per extensió tota casa autoconstruïda, com també la torreta amb jardí. Hi té cabuda igualment el bloc aïllat de vivendes, donat que la seva presència anàrquica ha reeixit a donar una fesomia completament diversificada a una determinada unitat urbana.

Model B: predomini d'edificació entre-mitgera, és a dir, construccions contigües que formen un sol cos d'illa o carrer. Hi incloem les construccions unifamiliars, vestigis característics dels antics municipis rurals perifèrics; l'hàbitat plurifamiliar típic de les grans promocions de blocs, units físicament i per un idèntic criteri constructiu o bé per juxtaposició de diverses idees constructives, formant un tot inseparable i continu; l'Eixampla Cerdà, concebut amb un criteri únic i globalitzador de la ciutat residencial burgesa i caracteritzat, fonamentalment, per la uniformitat constructiva i per la recerca d'un equilibri racional entre la vivenda i els seus serveis; l'hàbitat subintegrat del centre o casc antic de Barcelona i les vivendes dels antics suburbis, com el Poble Sec i la Barceloneta, els quals suporten encara la presència d'indústries i es distingeixen per una localització relativament marginal al desenvolupament de la ciutat.

Model C: predomini de grans promocions o polígons de vivendes. Adés de promoció pública, adés de promoció privada, responen a un mateix criteri de gestió pel temps de construcció, per l'espai o per l'entitat constructora, i configuren un mosaic ampli i divers d'unitats urbanes desiguals i dissemblants.

No cal dir que cap d'aquests models no es dóna en estat químicament pur en una unitat urbana determinada. La tònica general és precisament una constant barreja de tipologies segons els models esmentats, i en tot cas es pot parlar únicament de predomini d'un tipus determinat de model. Per exemple, al costat dels cascs antics perifèrics s'hi han incrustat uns eixamples de construcció recent, i el context urbà en resulta molt complex i diversificat. D'altra banda, la promoció d'un polígon públic o privat pot donar també a una àrea concreta una visió completament diversa a la dels models tipològics d'hàbitat.

Les esmentades tipologies de la variable vivenda impliquen unes modalitats que donen la pauta analítica suficient per a una visió global de Barcelona.

1.7. El preu del sòl

La darrera de les nostres variables és el preu del sòl, important en la mesura que ha esdevingut un dels factors essencials de condicionament per a l'activitat constructiva de l'aglomeració barcelonina. En un estudi de les característiques del nostre és encara important per un altre motiu, de dimensions sòcio-econòmico-culturals: perquè l'encariment del preu del sòl té una incidència notable en el problema de la vivenda, en el seu cost d'adquisició relativament als ingressos familiars. La demanda progressiva d'un bé de consum tan essencial com aquest, potenciada pel continu increment del nivell

de vida, per l'expansió demogràfica, per la immigració, pels nous matrimonis, per la correcció dels dèficits inicials i fins per la constant reposició, comporta naturalment una demanda creixent de sòl.

D'altra banda, l'expansió de la ciutat s'enfronta a una oferta molt escassa de sòl, el preu del qual augmenta espectacularment i amb enorme rapidesa, molt més que el preu de la resta de productes de consum. Això repercuteix desfavorablement no només en el procés de construcció de les vivendes sinó també en el nivell de qualitat desitjable d'urbanització de les ciutats. En definitiva, la construcció esdevé un camp adobat per a tota mena d'operacions d'especulació i de lucre a causa no tant de l'edificació en si mateixa com del fet d'ocupar una porció de sòl urbà.

En certa manera aquesta variable somou de soca-rel tota la complexitat dels mecanismes econòmico-urbanístics que determinen l'assentament d'un grup social en una àrea urbana concreta. El preu del sòl és definitori, en principi, d'unes ben perfilades característiques tant urbanístiques com sociològiques. A preus del sòl molt alts hi correspondrà una morfologia urbanística qualitativament alta i una estratificació sociològica, demogràfica i social equivalent. A preus del sòl baixos s'hi avindran unes identificacions urbanístiques poc o gens qualificades i l'estratificació sociològica, demogràfica i social corresponent.

El preu del sòl és decisivament condicionat per unes causes generals de caire econòmic i urbanístic. Citem les que ens semblen de més relleu:

1. L'índex d'edificabilitat, determinat per la incidència de dos factors: metres cúbics edificables sobre metres quadrats de superfície construïda, i metres quadrats de construcció per metre quadrat de terreny. L'especificació d'aquests extrems correspon a les ordenances municipals de construcció.
2. La planificació de la zona, segons l'estructuració actual dels diversos plans generals o comarcals i els plans parcials degudament reconeguts i aprovats.
3. La localització del sòl per sectors, barris i parcelles, amb l'importantíssim component de les característiques topogràfiques del terreny. En aquest sentit són també decisius els límits superficials de la profunditat i de la façana, per exemple, igualment determinats per les ordenances municipals.
4. El grau d'urbanització, els serveis i comunicacions i la major o menor possibilitat d'accés a aquell sòl concret des de la xarxa bàsica de comunicació.
5. Les perspectives de desenvolupament de la ciutat, que condicionen les expectatives de creixement dels diversos sectors i determinen forts increments de preu en els sectors en expansió.
6. L'aguda devaluació monetària i la conseqüent atracció d'inversions. L'adquisició de sòl esdevé un mitjà de protecció de les disponibilitats monetàries.
7. La conjuntura econòmica general, que actua sobre la demanda del sòl.

Resulten també prou importants tota una sèrie de factors subjectius, intrínsecs a la manera de pensar i de fer del propietari del sòl. Per exemple, la comparació amb d'altres vendes recents de sòls semblants al seu, o bé diverses ofertes de compra gairebé simultànies i que afecten substantivament el preu de venda, o bé diverses vinculacions de la propietat (derivada d'herències, compartida amb d'altres familiars, ...), o bé la fixació mental del propietari en el sentit que desitja percebre una determinada quantitat global per aquella propietat independentment d'altres consideracions econòmiques, etc.

Sobre la base de la descripció actuada pel Banc Garriga Nogués *El precio del suelo en Barcelona* (1974), que posa al dia el treball peoner d'Ernest Lluch i Joan Gaspar, *Preus del sòl a Catalunya* (Servei d'Estudis de Banca Catalana, 1972), hem anat diferenciant les àrees de la ciutat de Barcelona en funció dels preus del sòl.

A grans trets i en un nivell descriptiu, el preu del sòl a Barcelona oscilla de les 250 ptes. el pam al nord de la ciutat a les 4.500 ptes. el pam a la zona de plaça Calvo Sotelo. Entre aquests extrems, les àrees més cares són les compreses entre el port i la plaça Bonanova en tota l'amplada que, aproximadament, delimitarien els carrers Tarragona-Numància-Anglí i el passeig de Sant Joan-avinguda Gaudí-plaça Sanllehí. Les àrees màs barates es troben al nord de Barcelona, als límits amb Montcada i Reixac i amb Santa Coloma de Gramanet, i a les zones més afectades per accidents topogràfics, com les del Tibidabo, dels seus turons i de les estribacions més orientativament amagades de la ciutat.

D'entre l'ampli espectre de la distribució dels preus del sòl a Barcelona, s'imposava, naturalment, l'obtenció d'un preu mig que ens permetés de valorar i d'establir comparacions. Hem elaborat aquest índex de la manera següent:

1. Un cop delimitades les unitats urbanes diferenciades (són 53), hem obtingut per a cadascuna un preu mig. El càlcul no ha estat pas fàcil, perquè a gairebé qualsevol àrea la distribució dels preus experimenta variacions substancials. Les perifèries d'aquestes unitats urbanes tenen sovint uns preus considerablement més alts que els seus centres, a causa d'algun factor que és rellevant o neuràlgic pel conjunt de Barcelona (per exemple, contenen una plaça, un vial, un equipament, etc., important). La variació pot ser molt notable a una distància de només 200 metres.
2. El conjunt dels preus mitjos de les cinquanta-quatre unitats urbanes redueixen la dispersió a aquestes proporcions: de les 200 ptes. el pam a Torre Baró, Ciutat Meridiana i Sant Genís dels Agudells fins a les 3.000 ptes. el pam al sector de Bonanova i Tres Torres.
3. El preu mig per a tot Barcelona és producte de la simple mitja aritmètica de tots els valors esmentats, i resulta 1.046 ptes. el pam.

Aquest índex ha servit de criteri per a la següent escala de distribució dels valors (ptes. el pam), amb gradació de més a menys:

Bonanova, Tres Torres	3.000
El Centre de l'Eixampla	2.500
L'Esquerra de l'Eixampla	2.500
Les Corts	2.375
Vallcarca	2.150
Casc Antic (Ciutat Nova)	1.933
El Poble Sec	1.750
Sagrada Família	1.725
Gràcia	1.666

Sants, Hostafrancs	1.666
Casc Antic (Ciutat Vella)	1.662
Sant Gervasi, El Putxet	1.616
Tibidabo	1.525
Sant Antoni	1.500
Parc de les Aigües	1.500
Pedralbes	1.470
Sant Ramon	1.366
Sant Andreu, La Sagrera	1.250
Collblanc	1.200
El Guinardó	1.200
Fort Pienc	1.130
El Camp de l'Arpa	1.125
Santa Eulàlia, Can Porta	1.100
La Barceloneta	987
Sarrià	975
Turó de la Peira, Ramon Albó, Pi i Molist	975
Can Baró	850
Congrés Eucarístic	825
Zona Franca	816
El Poble Nou (Casc Antic)	800
Trinitat Nova	800
Ibèria	775
Montjuïc	766
El Clot	750
Trinitat Vella	700
El Poble Nou	675
El Besòs	600
Les Roquetes, Verdum	600
El Carmel	600
Baró de Viver, Milans del Bosch (o Bon Pastor)	450
La Guineueta, Canyelles, Barcinova	450
La Teixonera	450
Horta	375
Vallvidrera	350
El Teulat	350
Vall Hebró, Montbau	300
Can Figuerola	300
Els Penitents	250
La Clota	250
Vallbona	250
Torre Baró	200
Sant Genís dels Agudells	200
Ciutat Meridiana	200
	1.046 ptes./pam

2. UNITATS URBANES

Un cop exposades les variables, caldrà especificar les unitats en què hem sectoritzat la ciutat, i eventualment justificar-les i caracteritzar-les. El criteri prioritari de la delimitació ha estat la primera de les variables, és a dir, la trama urbana. I de primer antuvi cal recordar novament la *no-coïncidència absoluta d'aquestes unitats* amb els tipus de trama, perquè per a poder treballar amb dades fiables ens hem hagut de sotmetre, també, a la servitud de la divisió administrativa de les «unitats censals». El resultat són les unitats urbanes que elenquem tot seguit:

2.1. Vallbona

L'anomenada Urbanització Vallbona conforma una unitat urbana irreductible. És situada en un promontori seccionat i segregat de la ciutat de Barcelona pels grans vials de sortida, que constitueixen una considerable barrera infraestructural. El nucli habitat, presidit pel turó de Montcada, resta amagat en les seves veritables dimensions fins que l'observador no hi ha penetrat. Crescut sense cap mena de planificació i malgrat la ironia del seu nom, el barri de Vallbona consta de barraques, cases d'autoconstrucció i alguns blocs de vivendes escampats. El desplaçament al centre de la ciutat esdevé molt costós de temps i de diners. Els preus del sòl compten entre els més baixos de Barcelona. Des de tots els punts de vista, es tracta d'una àrea marginal a la ciutat.

2.2. Ciutat Meridiana

Polígon de promoció privada iniciat el 1964 al vessant nord del turó de Les Roquetes, ocupa una extensió muntanyosa de 37'3 hectàrees, prevista, en la planificació, per a 11.000 habitants, amb una densitat de 264 hab./Ha. Situat d'esquenes a Barcelona, a l'entrada per Cerdanyola, i segregat pels grans vials i autopistes d'entrada i sortida de Barcelona, té servei de transport a l'interior del polígon però el desplaçament al centre de la ciutat resulta laboriós i car, a causa dels desnivells. Malgrat que l'assentament d'aquest polígon es féu en terrenys marginals, i per tant de preus baixos, l'acondicionament infraestructural i els exteriors enjardinats li donen una fesomia agradable i suggestiva.

2.3. Torre Baró

Grup considerable de vivendes isolades i menudes, en bona part d'autoconstrucció, que ressegueixen les sinuositats i accidents naturals de la muntanya dominada pel Turó de Les Roquetes, enllaçades minsament per camins, i que en el seu conjunt donen la impressió d'un notable caos urbanístic. Es tracta d'una unitat urbana pràcticament invisible des de fora, marginada de Barcelona malgrat que administrativament sigui inclosa en el seu Ajuntament. Si n'exceptuem el parador de RENFE, de les línies que comuniquen Barcelona amb Manresa i Vic, no disposa de cap mena de transport públic. Constitueix, en definitiva, una zona marginal, no urbanitzada i amb preus del sòl baixos.

2.4. Trinitat Vella

El nom prové del tossal on s'estén, «La Trinitat», i com a distinció d'un nucli habitat posterior (Trinitat Nova), de l'altra banda d'avinguda Meridiana. Té bons accessos a Barcelona, però no tant als nuclis urbans veïns, donada la mateixa disposició de la xarxa viària (amb Trinitat Nova, per exemple, l'únic accés pels vianants consisteix en un pont). És un barri vell i en alguns aspectes, com la infraestructura, notablement degradat. S'hi conserven encara fileres de cases, però s'hi han operat també promocions d'entremitgeres en forma de blocs. A la zona nord i d'esquenes a Barcelona, el Patronat Municipal de la Vivenda hi ha edificat un polígon de 162 vivendes que amb la seva uniformitat trenca la perspectiva constructiva de Trinitat Vella. Donada la gran densitat demogràfica, cal considerar-la una zona insuficientment comunicada.

2.5. Sant Andreu, La Sagrera

Els nuclis originaris de Sant Andreu del Palomar i de Sant Martí de Provençals —La Sagrera— conformen dos cascs antics en procés d'una revolucionària reconversió. La seva estructura rural esdevé ofegada per les operacions urbanístiques que flanquegen l'avinguda Meridiana, i en resulta un conjunt enormement desordenat i dissonant. D'altra banda, és en curs un eixample regular, vertebrat en el passeig Torras i Bages, a l'est d'avinguda Meridiana, amb una topografia afectada per les velles torrenteres però sense impedir unes bones comunicacions tant amb el centre com amb les zones perifèriques. La resta dels dos nuclis antics conserva la vivenda unifamiliar entremitgera, però les noves promocions entremitgeres són plurifamiliars i en forma de blocs. La hipotètica uniformitat que es desprendria de les edificacions més recents és neutralitzada per fàbriques nombroses i importants, casernes i les estacions de la RENFE. L'oscil·lació dels preus del sòl pot indicar les possibilitats especulatives que encara resten a bona part de la zona.

2.6. Baró de Viver, Milans del Bosch (o Bon Pastor)

El nom prové de dues promocions simultànies, de l'any 1929, i de la mateixa entitat pública, el Patronat de l'Habitació. Donada la seva ubicació en terrenys del polígon industrial del Besòs, marginals i per tant de baix preu, han estat notablement ampliades. Limiten amb el municipi de Sant Adrià del Besòs i, encara que estiguin a la mateixa riba del riu que Barcelona, la seva orientació és d'esquenes a la ciutat. L'accés als barris veïns és bona, però no ho és tant al centre de Barcelona i els dèficits en la infraestructura viària hi resulten manifestos. Als dos nuclis originaris, amb vivendes unifamiliars entremitgeres (344 a Baró de Viver i 533 a Milans del Bosch), s'hi han afegit posteriorment altres construccions que malmeten la unitat del conjunt: blocs de vivendes en el primer cas i unitats anàrquiques (els barris de Sanchís i Estadella) en el segon.

2.7. El Clot

Correspon al nucli primer de l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, del qual en conserva encara algunes traces en la trama urbana i en la tipologia de les cases. També s'hi entreveuen algunes illes extremes del malmès Pla Cerdà, que es connecten dificultosament amb l'antiga estructuració d'El Clot. Malgrat el seu nom, la zona no és pas «enclotada», sinó oberta al límit del pla i sense solució de continuïtat amb Barcelona, els importants vials d'entrada i sortida de la qual la cenyeixen i tanquen amb un triangle que, d'altra banda, li procura bones comunicacions. Els blocs plurifamiliars d'entremitgeres tendeixen a remodelar del tot el casc antic, el qual presenta uns dèficits infraestructurals notables a causa de les restes de la vella estació de superfície de la RENFE i de vastes i abandonades construccions d'antigues empreses, encara no reconvertides.

2.8. El Camp de l'Arpa

És un altre dels cinc nuclis de l'antic municipi de Sant Martí de Provençals, avui pràcticament desaparegut sota els grans blocs de construcció recent. El Pla Cerdà hi ha esdevingut un simple ressò, retrobable en algunes illes desfigurades pels efectes d'una parcel·lació deficient i per la correspondència dels carrers amb la vella distribució rural: La proximitat de les illes del Pla Cerdà possibilita uns bons accessos tant al centre de Barcelona com a les zones veïnes, però el fet que els serveis públics rodegin l'àrea habitada d'El Camp de l'Arpa minva molt la qualitat i eficàcia de les comunicacions.

2.9. El Besòs

És una unitat urbana configurada com un mosaic, producte de nombroses actuacions urbanístiques reduïdes i fragmentàries, en forma de polígons: La Verneda (entre els municipis de Sant Adrià del Besòs i Barcelona), Juan A. Parera, Sant Martí, la superilla Silbà, Cooperatives La Puntual i L'Amistat, Patronat de la Guàrdia Civil (operacions que formen part del mateix pla parcial de la zona de llevant), La Paz, Cooperativa del Sagrat Cor, Maresme i Sudoest del Besòs. Cadascun d'aquests polígons manté una certa uniformitat. Cal remarcar que la zona és parcialment envaïda pel polígon industrial del Sudest del Besòs i per trams importants de vies de ferrocarril. L'accessibilitat i les comunicacions es mantenen en bons estàndards, que milloraran encara quan comencin a funcionar els trams de metro previstos. La tipologia de la vivenda presenta una enorme varietat, segons el constructor de cadascuna de les unitats: hi predomina l'entremitgera plurifamiliar, però La Verneda és configurada en blocs bifamiliars, com un poblat independent, i La Paz es composa sobretot de blocs plurifamiliars isolats.

2.10. El Poble Nou

Malgrat que en el seu conjunt presenti, a una mirada superficial, l'aparença d'un cert ordre, El Poble Nou és un aiguabarreig urbanístic especialment caòtic on la parcel·lació s'ha fet sense planificar. Conté algunes illes estructurades anàlogament a les de l'Eixampla Cerdà, però malmeses per la ubicació de grans indústries i de futurs vials, com la Diagonal, en bona part encara en projecte. Hi coexisteixen carrers en procés de formació amb vivendes unifamiliars entremitgeres, velles i decrèpites, i amb noves construccions plurifamiliars entremitgeres. L'àrea té bons accessos al centre de la ciutat, però no tant a les zones altes (El Guinardó, Sant Gervasi, Gràcia, Sarrià i Pedralbes). La infraestructura és molt dolenta, malgrat que l'obertura i l'acondicionament de diversos vials s'espera que comporti una considerable millora en aquest sentit. Les perspectives són igualment bones per les comunicacions, sobretot quan sigui realitat el projectat Metro que ha de travessar la zona.

2.11. El Teulat

Antic barri de pescadors i un dels cinc districtes que integraven el municipi de Sant Martí de Provençals, conserva encara alguns vestigis de l'originària estructura reticular i ha mantingut idèntic el seu centre, l'actual plaça Prim. Les ampliacions posteriors són heterogènies, i les obstrueix la ubicació d'indústries com La Catalana de Gas i Electricitat. El 1955 el Patronat Municipal de la Vivenda hi construí un polígon de 186 vivendes en blocs plurifamiliars isolats, que flanqueja la costa seguint el passeig Calvell i trenca la fesomia urbanística de la zona, conformada per vivendes unifamiliars entremitgeres (algunes d'elles al límit de la barraca o la semibarraca). Es tracta d'un sector pròxim a Barcelona, accessible per l'avinguda del Capitán López Varela, i relativament ben comunicat mitjançant els autobusos d'El Poble Nou. Els dèficits infraestructurals hi són clamorosos tot i que s'hagi conservat la pavimentació de l'antic barri de pescadors, el qual ha estat separat de la platja (aquí una autèntica claveguera) per les vies del tren de Mataró.

2.12. El Poble Nou (Casc Antic)

Malgrat que la trama urbana, ni ben simètrica ni ben asimètrica, tendeix a assimilar el reticulat del Pla Cerdà, la persistència dels antics camins que enllaçaven El Teulat amb Sant Martí de Provençals (Marià Aguiló, Sant Joan de Malta, Camí Antic de València i Juncà), conjuntament amb una parcel·lació anàrquica que ha densificat enormement la demografia obrint nombrosos passatges, han diluït les formes i la regularitat de l'esmentat Pla en el Casc Antic d'El Poble Nou. Els problemes d'infraestructura hi són greus, sobretot en el sector prop del mar, a causa de l'aigua que prové de la part alta de Barcelona i origina inundacions. Els accessos amb Barcelona són relativament bons pel nombre d'autobusos que el travessen i per les connexions directes amb vials secundaris, i poden encara millorar amb el futur metro que està projectat. La tipologia de la vivenda és d'antigues cases unifamiliars, que coexisteixen amb entremitgeres plurifamiliars, molt poques d'elles noves.

2.13. Les Roquetes, Verdum

Les característiques més destacades d'aquesta àrea urbana són la irregularitat en el traçat de la trama, l'acusat desnivell de la seva topografia a causa del turó de Les Roquetes, l'accessibilitat condicionada a l'obertura de grans vials en projecte, una infraestructura molt deficitària, unes comunicacions bones amb el centre de Barcelona i molt dolentes amb la zona alta a ponent de la ciutat. La tipologia de les vivendes és complexa i molt diferenciada i dóna una forta sensació de caos urbanístic: vivendes plurifamiliars, en blocs isolats o entremitgeres, cases uni o bifamiliars i fins i tot moltes vivendes d'autoconstrucció. Les promocions són naturalment diverses i de molt diversa procedència: 906 vivendes construïdes pel Govern Civil, 1.444 per l'Obra Sindical del Hogar l'any 1958, 194 pel Patronat Municipal de la Vivenda (la promoció anomenada Carles Trias), la promoció de la Cooperativa d'Empleats de la RENFE, etcètera. Malgrat els dèficits apuntats, els preus del sòl es mantenen relativament cars.

2.14. Trinitat Nova

Unitat urbana nascuda arran de polígons construïts durant 1958-1959, amb operacions urbanístiques dispars (les dues més destacades són les 1.154 vivendes de l'Obra Sindical del Hogar i les 1.005 del Patronat Municipal de la Vivenda), que han generat una trama molt heterogènia. Està situada als inicis del pendís del turó de Les Roquetes, amb accessos difícils a causa tant del torrent del Nen com de la muralla que constitueix l'avinguda Meridiana. Malgrat això, les perspectives són optimistes, en funció de l'acabament de Via Favència. Donat el nombre d'autobusos que l'enllacen amb Barcelona, es pot parlar de bona comunicació. Els dèficits infraestructurals són abundants, però les promocions conserven encara una mínima adequació. La tipologia de les vivendes és naturalment l'entremitgera plurifamiliar, la comú en els polígons.

2.15. Santa Eulàlia, Can Porta

És un conjunt de polígons privats que han proliferat entre les antigues rieres, obertes i en un depriment estat d'abandó, sense cap previsió, sense cap homogeneitat, sense cap direcció formal que d'alguna manera els unifiqui. L'única excepció la constitueix el reduït nucli preexistent que flanqueja Fabra i Puig. L'accessibilitat no és pas difícil, malgrat l'abandó i les pèssimes condicions de la infraestructura viària, i els serveis de transport hi són nombrosos però tots voregen la unitat habitada. La tipologia predominant de les vivendes, ultra el nucli residual de la primitiva alineació d'entremitgeres unifamiliars, és l'entremitgera plurifamiliar, típica de les actuacions urbanístiques privades. Cal dir a més que, si considerem els preus del sòl, Santa Eulàlia i Can Porta són una zona abandonada a l'especulació.

2.16. La Guineueta, Canyelles, Barcinova

Conformen una unitat urbana relativament recent: La Guineueta fou edificada el 1962 per l'Obra Sindical del Hogar, Barcinova entre 1965 i 1970 fruit de la iniciativa privada, i Canyelles fou iniciada el 1972 (encara no s'ha acabat) pel Patronat Municipal de la Vivenda. Hi predomina la vivenda entremitgera plurifamiliar excepte a Barcinova, construïda en blocs aïllats. Cada polígon té una pròpia planificació i una pròpia lògica, però el conjunt de la zona resulta completament incoherent i discordant. L'accessibilitat és considerablement bona, i ho serà molt més quan s'obri el II Cinturó de Ronda. La infraestructura viària és deficient i els transports col·lectius, tanmateix abundants, rodegen la unitat habitada. Els preus del sòl són relativament barats.

2.17. Turó de la Peira, Ramon Albó, Pi i Molist

És un conjunt molt heterogeni, format per tres promocions d'origen molt divers i molt distanciades en el temps: l'any 1929 el Patronat de l'Habitació va construir-hi les 537 vivendes del polígon Ramon Albó, el Patronat Municipal de la Vivenda n'ha construït 173 prop del carrer Pi i Molist, i la recent promoció del Turó de la Peira és producte de la iniciativa privada (Sanahuja). Els petits desnivells del turó amaguen completament aquesta àrea urbana, accessible per intermediaris, i els serveis de transport, tanmateix nombrosos a les rodalies, voregen la zona habitada però sense penetrar-hi mai. La infraestructura és molt deficitària i accentua el caràcter marginal de la zona, els terrenys de la qual tenen preus molt modestos. El grup Ramon Albó és caracteritzat per les entremitgeres unifamiliars de les anomenades «cases barates», però la resta és conformada per blocs plurifamiliars.

2.18. Congrés Eucarístic

En un context de promocions unitàries (Torre Lloveta i plaça Maragall, respectivament 796 i 58 vivendes construïdes pel Patronat Municipal de la Vivenda, les 406 d'Urbanització Meridiana construïdes per l'Obra Sindical del Hogar, i les 2.719 Vivendes del Congrés), s'hi endevina un intent més o menys reeixit d'assumir l'esquema reticulat de Cerdà, però sense una completa uniformitat i amb traçat lineal a les rodalies d'Horta, de forma que el conjunt resulta irregular. La proximitat de vials secundaris en fa una unitat urbana força accessible, i tant la infraestructura urbana com les comunicacions hi són considerablement bones. Ultra la Urbanització Meridiana, composada de vivendes bifamiliars, i algunes torretes unifamiliars prop d'Horta, la tipologia dominant és en general l'entremitgera plurifamiliar. Hi ha en curs transformacions urbanístiques importants, potser per aprofitar el nivell relativament baix dels preus del sòl.

2.19. Horta

El nucli antic segueix una certa isotropia concèntrica, amb carrers que convergeixen a la plaça Eivissa, però el considerable eixampla actuat a la dreta del carrer Campoamor presenta un traçat reticular relativament uniforme. L'estructura urbana va perdent la seva identitat a mesura que s'enfila pels desnivells del turó d'en Gras. Horta dóna la sensasió d'estar enclotada, potser degut a la riera que la travessa, i també per això orientativament amagada. L'accessibilitat és fàcil, tant pel nord com pel sud. La infraestructura hi és molt deficient, però en canvi les comunicacions són extraordinàriament bones. El casc antic, ben conservat, està conformat per vivendes unifamiliars aïllades i també per entremitgeres en bloc, que és el tipus que van imposant les transformacions més recents. A la part alta d'Horta hi subsisteixen encara vivendes d'autoconstrucció. Els preus del sòl són molt baixos, si els comparem amb la mitjana general de la ciutat.

2.20. La Clota

Es tracta d'una illa rural incrustada en el medi urbà, amb camins, desnivells, torrents, camps i masies, amagats i desconeguts a la ciutat que l'envolta. Absolutament mancada d'accessibilitat, d'infraestructura i de comunicacions, La Clota resulta una àrea urbana ignorada, més que marginal. Els preus del sòl són molt baixos. Ha de ser objecte de transformacions radicals, malgrat que no se'n sap exactament l'abast i l'entitat.

2.21. Vall Hebró, Montbau

Dos polígons (el primer fruit de la iniciativa privada i encara inacabat, i el segon amb 1.977 vivendes construït pel Patronat Municipal de la Vivenda) situats enmig d'equipaments importants: hospitals, escoles i parcs amb instal·lacions esportives. A Montbau, envoltant el carrer Ceràmica, hi ha, a més, un petit apèndix de cases unifamiliars. El pendent del sòl és pronunciat a causa dels turons de Sant Cebrià, Maltall i Valldaura, i els preus, d'altra banda, són relativament baixos. L'accessibilitat és bona, donat el passeig del Vall Hebró, i encara ha de millorar molt quan hagi acabat la construcció del II Cinturó de Ronda. La infraestructura esdevé insuficient, justament per les obres en curs. Cal dir que la qualitat de les comunicacions de la zona potser està més en funció dels equipaments que conté que no pas el nucli habitat.

2.22. El Carmel

La trama urbana, condicionada pel turó de la Rovira i la muntanya del Carmel, és irregular, amb desnivells forts i orientada d'esquenes a la ciutat. Excepte les rodalies de la Font d'en Fargues, pròximes al passeig Maragall, l'accessibilitat és deficient. Amb la mateixa excepció, cal dir el mateix de la qualitat de la infraestructura viària, i per això les comunicacions són lentes i dificultoses. Hi predomina la vivenda entremitgera, sovint unifamiliar però a les promocions més recents en blocs de pisos. També en aquest sentit cal exceptuar-ne els voltants de la Font d'en Fargues, sembrats de torretes i blocs plurifamiliars aïllats, que configuren un conjunt enjardinat d'una qualitat considerable.

2.23. El Guinardó

El Guinardó, amb un traçat de carrers paral·lels que desemboquen a l'avinguda Verge de Montserrat en una bona part dels baixos de la Muntanya Pelada, es troba immers en un procés de transformació profund. Abans fou el districte Muntanya del municipi de Sant Martí de Provençals, habilitat per a zona d'estiueig, i per això mateix ple de torres enjardinades, moltes de les quals encara subsisteixen enmig dels blocs plurifamiliars de nova factura, cada cop més nombrosos. La intensa construcció actual de blocs formant entremitgeres va reconvertint pràcticament tota la fesomia de la zona. És molt accessible al centre de Barcelona, i igualment molt ben comunicada. La infraestructura és també bona i, en tot cas, alguns dèficits circumscrits cal atribuir-los fonamentalment als accidents topogràfics. Els preus del sòl són comparativament molt alts, a causa de la viva activitat constructiva.

2.24. Gràcia

Conserva l'alineació reticular de l'antiga vila, que encerclava els carrers Major de Gràcia, Menéndez Pelayo i la Travessera i que, malgrat petites i trascurables distorsions, la posterior obertura de vials ha respectat. La zona alta està afectada pels desnivells d'El Carmel i de la Creueta del Coll. Molts vials de la trama urbana secundària l'envolten i, en algun cas, la penetren. La bona accessibilitat que se'n desprèn és complementada per unes òptimes comunicacions, moltes de les quals tenen l'origen a Gràcia mateix. La infraestructura, malgrat dèficits menors, es conserva en un relatiu bon estat. El tipus de construcció el defineiexn les entremitgeres en blocs, tot i que algunes intervencions radicals posteriors en trenquen la uniformitat, sobretot en casos com el de les 741 vivendes del polígon privat del Camp de l'Europa. Els preus del sòl són lògicament alts. Si les ordenances municipals no ho impedeixen, Gràcia podrà encara conservar l'harmonia de conjunt que la caracteritza.

2.25. Sant Gervasi, El Putxet

El primitiu poble de Sant Gervasi, assentat als pendents irregulars del turó d'El Putxet, podria ser assimilable a les altres àrees urbanes que conserven clarament la seva antiga estructura si no fos pels grans vials que actualment la travessen, per la gran reconversió constructiva en curs i, també, per algunes irregularitats molt pronunciades d'El Putxet. L'accessibilitat i les comunicacions són molt bones, i la infraestructura viària molt cuidada. Les entremitgeres unifamiliars, vestigi de l'antic Sant Gervasi, són progressivament substituïdes per immobles de pisos d'una altura sovint considerable en els flancs dels grans vials. És igualment inexorable la desaparició de les poques torres aïllades i enjardinades que s'han conservat fins ara. Les vivendes de nova construcció són d'alta qualitat, potenciada per uns preus del sòl notablement cars.

2.26. Sarrià

L'antic poble, ara reduït entorn i tot al llarg del carrer Major de Sarrià, conserva encara la seva trama irregular, malgrat els intents de regularitat dels successius eixamples que ha experimentat. En són la causa, principalment, els pendents de Vallvidrera i el torrent dels Arcs. L'àrea de Sarrià és accesible i ben comunicada, i la seva infraestructura viària és plausible tot i els considerables dèficits generats per les obres de continuació de Via Augusta i de l'estació del tren de Sarrià. Les construccions actuals, en blocs de pisos, sorgeixen entre les residuals vivendes entremitgeres unifamiliars. Igualment, nombroses torres aïllades i enjardinades conviuen entre molts i importants equipaments, sobretot escoles. El preu del sòl és molt alt, i en tot l'àmbit de Sarrià s'hi operen notables transformacions, caracteritzades per la gran qualitat de la construcció.

2.27. Les Corts

El poble de Les Corts, àmpliament modificat per sucessives intervencions urbanístiques i viàries, conserva una certa tipologia de vivendes unifamiliars, tanmateix en procés de canvi i de contínua reconversió en blocs de pisos, el mateix destí que segurament afectarà també les residuals torretes enjardinades. La zona és molt accessible, ben comunicada i d'una plausible i ben cuidada infraestructura viària. El solar de l'antic Hospital de Sant Joan de Déu suposa una important reserva d'espai urbà, i cal pensar, per tant, que les operacions constructives no s'han pas acabat, perquè les possibilitats d'especulació es presenten notables. Els preus del sòl són dels més alts de Barcelona.

2.28. Sants, Hostafrancs

Conserva bastant la seva primitiva estructura de vivendes entremitgeres uni o bifamiliars, en traçat lineal i regular, sobretot en les zones més pròximes a plaça d'Espanya, en els carrers que desemboquen al carrer de Sants i en algunes places característiques, com les de Fènix, Malaga, Osca i Erennio. Trenquen aquesta relativa homogeneïtat les avui desaparegudes fàbriques Batlló i Espanya Industrial. L'accessibilitat de Sants és fàcil, les comunicacions són bones i l'estructura viària, malgrat uns dèficits ostensibles, es presenta en bon estat. Les vivendes de nova construcció, sobretot a les vores dels grans vials, tenen la forma de grans blocs. Els amplis espais de l'Espanya Industrial, que en la planificació inicial havien d'acollir un important polígon privat previst per a 1.504 vivendes, des de 1970 acullen, únicament, dos blocs al costat de la desapareguda plaça de Teixidors. Els preus del sòl, a Sants, són considerablement cars.

2.29. El Poble Sec

Té un traçat lineal i paral·lel, iniciat a les estribacions muntanyoses de Montjuïc i abocat a l'avinguda del Marquès del Duero. És conformat per vivendes entremitgeres en forma de blocs i algunes casetes unifamiliars en la part alta, però la regularitat de la trama urbana esdevé profundament alterada per dos poderosos centres d'influència: el moll de Barcelona i la plaça d'Espanya. Tant l'accessibilitat com les comunicacions són només regulars, perquè la xarxa viària i els transports, tanmateix abundants, voregen el nucli habitat sense penetrar-lo. La infraestructura és bona, en general, i en tot cas els dèficits es concentren a la zona muntanyosa. Els preus del sòl són relativament alts.

2.30. Casc Antic (Ciutat Nova)

Constitueix la primera expansió de Barcelona, i administrativament correspon al districte Cinquè de la ciutat. Els carrers horitzontals coïncideixen amb els que determinaven les antigues portes de les muralles sobre les Rambles, i generen una trama vagament reticulada però molt irregular a causa de l'asimetria de les illes. La zona està envoltada de grans vials i ben connectada a vials secundaris, que li procuren bona accessibilitat. No obstant això, l'estretor dels carrers interiors fa que el trànsit hi sigui difícil. Les comunicacions són igualment bones, però cal també cercar-les fora dels carrers interiors. La infraestructura viària, tanmateix deficient en molts aspectes, es conserva en general en bon estat. Les vivendes, molt vetustes i degradades, presenten la tipologia d'entremitgera plurifamiliar. Únicament les cases abocades als grans vials han restaurat o renovat les façanes, i són molt poques les que han estat reconvertides. Tota la Ciutat Nova està sembrada d'equipaments importants, però més que un servei al nucli habitat hi tenen directament una funció ciutadana general.

2.31. Casc Antic (Ciutat Vella)

És el bressol, el nucli primer d'on havia de néixer la ciutat actual. Tant la trama urbana com les illes que l'integren són enormement irregulars i asimètriques, i fins a mitjan segle dinou, quan foren oberts els carrers Princesa i Ferran, no experimentaren correccions d'importància. A començaments de segle, el procés de reestructuració de la Ciutat Vella tingué un altre moment rellevant amb la creació de Via Laietana, la qual procurà una notable accesibilitat al sector, tanmateix poc penetrable en el seu interior. Les comunicacions hi són excellents i la infraestructura urbana, d'altra banda vella i erosionada, es manté en un relatiu bon estat. La parcel·lació de la Ciutat Vella ha estat, probablement, molt fragmentada. La vivenda entremitgera plurifamiliar hi conviu amb les esplèndides construccions que li han valgut el nom de Barri Gòtic i amb altres edificis propis d'una zona que és alhora centre de gestió ciutadà. Els preus del sòl són molt alts. A causa de l'aprofitament de l'espai, de la manca de planificació en la parcel·lació i de la mateixa estretor dels carrers, el conjunt dóna la impressió d'una aclaparadora densitat.

2.32. Can Baró

Conjunt de vivendes aïllades (en alguns casos barraques) i d'entremitgeres tant uni com plurifamiliars situades en el pendent més pronunciat del turó de la Rovira, aplegades en una trama molt irregular i amb un únic element de cohesió urbanística, la plaça de Can Baró, d'altra banda distorsionada pels acusats desnivells. Tant l'accessibilitat com la comunicació, conseqüentment, són mínimes. La infraestructura, al costat de zones més o menys ben pavimentades, és, en bona part de Can Baró, simplement nulla. Actualment s'hi operen reconversions importants, ja que els preus del sòl, tot i no figurar entre els més alts de Barcelona, són encara estimulants pels inversors.

2.33. La Teixonera

Completament amagada de la ciutat de Barcelona, enfilada en el vessant posterior del turó de la Creueta del Coll, La Teixonera conté vivendes de construcció generalment baixa (tres o quatre plantes, com a màxim, i gairebé sempre de tipus entremitgera) excepte en els pendents més pronunciats, on alguns blocs de pisos s'intercalen a cases d'autoconstrucció. El conjunt resulta extremament irregular, sobretot en els desnivells afectats per la riera del Torrent de Sant Genís. Tant els accessos com les comunicacions de La Teixonera són únicament mediats, a través de Vall Hebró. La infraestructura, en canvi, i malgrat els notables dèficits, està generalment força cuidada. Els preus del sòl són molt baixos, i això potser explicaria el seu retard en reconversions anàlogues a les experimentades en altres indrets de la ciutat.

2.34. Sant Genís dels Agudells

Poble estès en els vessants més pronunciats dels turons de Sant Cebrià, la Font Groga i Torre Baró, que conserva gairebé idèntica l'estructura inicial de casetes unifamiliars aïllades, algunes d'autoconstrucció, malgrat alguns blocs també aïllats de construcció recent. Els carrers actuals, derivació dels preexistents camins fressats a la muntanya, són difícilment accesibles i completament desprovistos de qualsevol mena d'infraestructura. Les comunicacions són igualment inexistents. Els preus del sòl són molt baixos, i per tant les perspectives de canvi són molt reduïdes.

2.35. Els Penitents

Sector urbà enfilat a cada banda del torrent d'Els Penitents, a les estribacions del Tibidabo, i coronat per la urbanització privada Vall-Par. Hi predomina la vivenda unifamiliar aïllada, amb restes d'entremitgeres unifamiliars o de blocs de pisos de construcció relativament vella. Però el conjunt, que no dibuixa cap mena de trama urbana, és només accessible a través de camins de muntanya i completament incomunicat de Barcelona. Excepte a la urbanització esmentada, la infraestructura és inexistent. Amb tot, potser caldria parlar més aviat d'auto-isolament que no pas de marginació. Els preus del sòl són baixos i a les rodalies de la carretera de La Rabassada ja s'hi han actuat algunes intervencions rellevants, i això fa esperar que a llarg termini aquesta zona serà afectada de transformacions radicals.

2.36. Vallvidrera

Emplaçat a la vall formada pels turons de Llavallol i de Vilana, el nucli habitat s'enfila a cada banda del Torrent d'en Bach des de les fites de Sarrià fins a dalt de la muntanya, amb pendents molt aguts que són salvats mitjançant el funicular enllaçat a l'estació dels ferrocarrils de Catalunya. Hi predomina la vivenda aïllada, amb bona presència de l'autoconstrucció, però a la part més alta ja s'hi ha iniciat l'edificació de blocs de pisos. Vallvidrera és només accesible per carretera. La infraestructura viària és pèssima, si n'exceptuem el sector més alt, lleugerament pavimentat. En relació a Barcelona, els preus del sòl no són pas alts.

2.37. Montjuïc

Convertida en Parc Municipal, la muntanya comprèn tanmateix alguns polígons o promocions del Patronat Municipal de la Vivenda, l'únic nucli habitat de tot Montjuïc: El Polvorí, Can Clos, La Vinya i Nostra Senyora del Port (1.300 vivendes en total), a més d'una àrea de barraquisme residual, Can Tunis, substituïda per pavellons municipals. Hi predomina la vivenda entremitgera en blocs per a dues o tres famílies, ultra alguns blocs plurifamiliars. Ocupen terrenys marginals, sense configurar cap trama, amb una pèssima infraestructura viària. L'accessibilitat és difícil i les comunicacions molt limitades. Són orientats d'esquenes a la ciutat, i els preus del sòl són relativament baixos. El Parc de Montjuïc acull un gran nombre d'instal·lacions i equipaments d'àmbit ciutadà.

2.38. Ibèria

Unitat urbana que s'enfila ràpidament de la Gran Via als vessants de Montjuïc encarats a muntanya, configurant una trama completament irregular, amb predomini d'entremitgeres plurifamiliars a la part baixa i amb una destacada presència de torretes, algunes enjardinades, en les zones més altes. La promoció més important fou gestionada per una Caixa d'Estalvis i construïda per Fomento de Obras y Construcciones. Orientada d'esquenes a la ciutat, malgrat la proximitat de la Gran Via esdevé un sector difícilment accessible a causa tant dels desnivells com de la irregular alineació dels carrers. La infraestructura viària, tanmateix cuidada en els trams inferiors, presenta dèficits notables en la part alta. Els serveis de transport són abundants, però no penetren a l'interior del nucli habitat. Els preus del sòl no són pas baixos, i això potencia les operacions inversores a curt termini. A Ibèria s'hi pot constatar encara la persistència d'un bon nombre d'instal·lacions industrials.

2.39. Zona Franca

Situada darrera la muntanya de Montjuïc i, per tant, orientada totalment d'esquenes a la ciutat, limita amb el polígon industrial més important d'Espanya i comprèn dues promocions considerables (les 533 vivendes d'Eduard Aunós, construïdes el 1929 pel Patronat de l'Habitació, i el grup construït per l'empresa SEAT el 1958), a més d'altres nuclis menors d'entre els quals cal destacar l'ampliació de les Vivendes SEAT anomenada Cooperativa Verge de Núria. No hi ha altra trama urbana que la parcial reticulació dibuixada per cada polígon. L'accessibilitat és fàcil i les comunicacions són abundants, però en canvi la infraestructura viària esdevé pèssima en algunes zones. El grup Eduard Aunós manté la tipologia d'entremitgeres unifamiliars, però les construccions posteriors, excepte alguns petits sectors del port, són entremitgeres en forma de grans blocs. Els preus del sòl són relativament elevats i permeten esperar importants remodelacions a curt termini.

2.40. Can Figuerola

Polígon densament habitat, iniciat el 1968 en terrenys muntanyosos de Sant Martí dels Agudells entorn de la masia de Can Figuerola i previst per a 2.243 vivendes, que en el projecte havien d'incloure també la promoció mai no actuada del Patronat Ribas. Malgrat que la gestió, fruit de la iniciativa privada, fos unitària, la trama dibuixada per les construccions entremitgeres plurifamiliars ressegueix els vells camins de muntanya, irregulars, però tanmateix molt ben adaptats i pavimentats. Els preus del sòl són molt barats. L'únic accés actual és el passeig del Vall Hebró, però ben aviat serà potenciat mitjançant el II Cinturó de Ronda. Els transports públics són pròxims i, malgrat que ara només voregin el nucli habitat, milloraran substancialment quan sigui habilitada la prolongació del Metro des de Lesseps al mateix Vall Hebró.

2.41. La Barceloneta

Barri de pescadors construït pel Marquès de la Mina el 1700 en substitució del nucli enderrocat de La Ribera i que, fins avui, ha conservat substancialment els trets característics originaris. El conjunt conforma una àrea triangular de trama reticulada, amb carrers molt estrets i vivendes entremitgeres plurifamiliars. Fou edificat en terrenys marginals de la ciutat, i per això hi té incrustades un bon nombre d'indústries. Les promocions successives, inclosa la de 237 vivendes del Patronat Municipal de la Vivenda, han respectat els plantejaments urbanístics inicials, exemplificables en ambients urbans com la plaça del poeta Boscà. L'accessibilitat al barri és fàcil malgrat que, a causa de l'estretor dels carrers, l'interior resulti poc penetrable. D'altra banda, l'Avinguda Icària (o del Capitán López Varela) li esbatana les portes del llevant de Barcelona. La infraestructura viària és vella i erosionada, però es conserva encara en bon estat. Les possibilitats de comunicació són molt abundants.

2.42. Parc de les Aigües

Es tracta d'una unitat urbana fragmentada per les grans infraestructures viàries de la xarxa primária, i clarament diferenciada en la seva trama tant respecte de Gràcia com d'El Guinardó (del qual la separa, a més, l'Hospital de Sant Pau). La zona més antiga, a tocar la Travessera de Gràcia, conserva encara una certa reticulació, si bé deformada per l'obertura d'amplis passatges i seccionada pel traçat del I Cinturó de Ronda i per les casernes de Girona. La vivenda predominant és entremitgera en bloc de pisos, sovint de nova construcció donat que es tracta d'una àrea molt remodelada i tothora en procés de transformació, amb preus del sòl elevats. Tant l'accessibilitat com les comunicacions són bones, malgrat que els desnivells del turó de la Rovira l'afectin considerablement. La infraestructura viària, tanmateix en evolució, manifesta grans dèficits.

2.43. Vallcarca

Escampada als pendents muntanyosos de la Creueta del Coll i adaptada als desnivells del terreny, Vallcarca presenta una trama urbana totalment irregular i heterogènia a causa de la transformació en grans vials de les nombroses rieres que la travessaven (l'actual avinguda de l'Hospital Militar, per exemple, n'era una) i a causa també de la presència d'equipaments com el Parc Güell i l'Hospital Militar. L'accessibilitat és bona, tot i que molt condicionada a les avingudes de l'Hospital Militar i de la República Argentina, i ben connectada a vials secundaris, però la penetració al nucli habitat és difícil i complicada. S'hi conserven encara vivendes unifamiliars aïllades i també entremitgeres, però les construccions més actuals són en forma de bloc de pisos. La infraestructura viària és deficient i inacabada, i les comunicacions difícils. S'hi operen transformacions notables, justament perquè els preus del sòl són molt alts.

2.44. Bonanova, Tres Torres

La trama urbana és discontínua tot i mantenir una certa unitat. Al sud de Via Augusta s'hi dibuixen, dintre esquemes imperfectament reticulats, illes d'una gran disparitat geomètrica. Enmig, en la zona centrada per la cruïlla de Muntaner i General Mitre, s'hi perfila un triangle format d'illes petites i homogènies. Al nord, la trama segueix una estructuració multiforme però amb una vaga tendència a la regularitat reticular, la qual resulta molt obstaculitzada pels desnivells del terreny, entre el turó de Monterols i les primeres estribacions del Tibidabo. L'accessibilitat i les comunicacions són òptimes, i la infraestructura viària excepcional. Hi són en curs dos tipus d'operacions urbanístiques: la progressiva reconversió de les torres en blocs aïllats de gran qualitat i la construcció d'entremitgeres plurifamiliars a les vores dels grans vials. S'hi conserven encara, si bé en camí de ràpida extinció, alguns residus d'entremitgeres unifamiliars. Això és ben comprensible si es té en compte que els preus del sòl són els més alts de tot Barcelona.

2.45. Tibidabo

Àrea urbana de trama irregular malgrat l'alineació d'alguns carrers, situada en la seva major part en la falda de la muntanya del Tibidabo. El nucli habitat es composa de vivendes aïllades tant uni com bifamiliars i d'entremitgeres en blocs, alternades amb nombrosos i importants equipaments (asils, cementiri de Sant Gervasi, collegis, parcs públics, etc.). L'accessibilitat no és pas difícil, malgrat que els vials ressegueixen més aviat la perifèria de la unitat habitada, i cal dir el mateix de les comunicacions (només el tramvia blau travessa pel seu interior, però es tracta d'un transport amb funcions considerablement folklòriques). La infraestructura és, generalment, bona. Els preus del sòl es mantenen força barats.

2.46. Pedralbes

Unitat complexa a ponent de la ciutat, fronterera amb els municipis d'Esplugues i de l'Hospitalet de Llobregat, que aplega conjunts molt diferenciats: del polígon de la Mercè de l'Obra Sindical del Hogar al grup de torres que flanquegen el Monestir de Pedralbes, de l'autoconstrucció de Can Caralleu als grans edificis de l'avinguda de la Victòria. Ultra considerables equipaments (palaus, casernes, parcs, zones esportives, facultats i residències universitàries), hi proliferen vivendes aïllades, tant torres com blocs de pisos de gran qualitat com, actualment, immobles entremitgers plurifamiliars. L'accessibilitat és òptima i la infraestructura viària molt cuidada, però les comunicacions són perifèriques als diversos nuclis habitats, probablement perquè més que en funció seva estan en funció dels nombrosos equipaments ja esmentats. Els preus del sòl són relativament alts i resulta lògic, per tant, el procés de reconversió que afecta tota la zona.

2.47. Sant Ramon

Àrea d'equipaments, al límit amb L'Hospitalet de Llobregat, als quals s'intercalen alguns nuclis habitats: un nucli vell entorn de la parròquia de Sant Ramon, successivament ampliat en la part posterior, la promoció Barcelona 2 i construccions aïllades o entremitgeres a cada costat dels grans vials. El conjunt resulta heterogeni i sense cap aspiració de regularitat. És també heterogènia la tipologia de les vivendes: predomini d'entremitgera unifamiliar a la zona de la parròquia i plurifamiliar a la resta, però amb blocs aïllats de pisos dispersos per tota l'àrea. Els equipaments són de vària mena: sanitaris, com la Maternitat i el Frenopàtic, instal·lacions esportives diverses, i facultats i residències universitàries. En el seu conjunt la zona és molt accessible. Les comunicacions i la infraestructura viària són bones en els nuclis habitats, però en l'àrea d'equipaments presenten dèficits ostensibles. Els preus del sòl són alts, i previsiblement hi haurà intervencions urbanístiques rellevants.

2.48. Collblanc

Zona extrema de Sants fragmentada pels grans vials de construcció recent (avinguda de Madrid, Cinturó de Ronda, Riera Blanca) i depauperada dels seus trets d'identitat col·lectiva per un enorme volum de nova edificació. Malgrat la notable proporció de vivendes entremitgeres uni i bifamiliars, hi predominen els grans blocs de pisos, sobretot a cada banda dels carrers importants. Sovint les construccions han pres la forma de promocions unitàries, com a Los Cármenes o a Sol de Baix, però en tot cas el conjunt resulta una entitat poc definida i en ple procés de transformació. Contribueix a això l'encariment dels preus del sòl, que hi potencia l'especulació. L'accessibilitat és bona i disposa, a més, d'una xarxa de comunicacions abundant. Les evidents deficiències infraestructurals són una conseqüència de la remodelació en curs més que de l'oblit o la deixadesa.

2.49. El Centre de l'Eixampla

Sector central de l'eixampla de la ciutat de Barcelona, emplaçat en el mateix cor del pla, concebut i planificat per Ildefons Cerdà. Malgrat les nombroses mistificacions de què fou objecte amb el temps, manté encara una relativa integritat i genuïnitat en la seva trama regular, determinada per vials importants que es tallen ortogonalment i en faciliten l'accés. La infraestructura urbana és molt cuidada i les comunicacions excellents. La tipologia urbana, malgrat algunes devastacions greus (Banc Atlàntic, gratacels de plaça Urquinaona, etc.), conserva una certa homogeneïtat i bona part de la seva primitiva fesomia, on predomina la vivenda entremitgera en blocs de pisos. Els preus del sòl són molt alts, però a causa del dèficit d'espai no han estat possibles operacions urbanístiques de transformació forta del teixit urbà original.

2.50. L'Esquerra de l'Eixampla

Si n'exceptuem els amplis espais ocupats per equipaments (Hospital Clínic, Escola Industrial, Presó Model, Escorxador, plaça de Les Arenes), la trama urbana presenta la típica simetria del projecte de Cerdà, tanmateix considerablement deteriorat a causa d'una parcel·lació molt fragmentada. Això resulta evident arran de la profusió de passatges, que intensifiquen els espais construïts, i de la realització d'un tipus de vivendes entremitgeres més estretes que les projectades. L'obertura de l'avinguda de Roma i dels accessos a l'estació terminal de Sants han suposat unes remodelacions importants, que destruïen una part de la trama originària. La infraestructura és bona, l'accessibilitat fàcil i les comunicacions abundants. Els preus del sòl són molt alts, i això explica les transformacions que s'hi operen.

2.51. Sant Antoni

Voreja el Casc Antic on, per la porta de Sant Antoni, s'accedia a la ciutat des de ponent. Es tracta d'un fragment de l'Eixampla de Cerdà molt deformat per la profussió de passatges i per les successives parcel·lacions, observables en les diagonals que hi dibuixa la trama. Tampoc la tipologia de la vivenda, entremitgera plurifamiliar, no ha mantingut semblances rellevants amb la primitiva ordenació. D'altra banda, hi és abundant la vivenda de construcció recent. L'accessibilitat és bona, si bé en bona part condicionada (per exemple, per l'avinguda Mistral). Són igualment bones les comunicacions i la infraestructura viària. Els preus del sòl no són dels més alts de Barcelona.

2.52. Sagrada Família

Sector de l'Eixampla, al peu de la carena dels tres turons, desfigurat i transformat en àrea residencial intensiva per la presència constant de passatges, els quals s'incrementen progressivament en direcció al Camp de l'Arpa fins al punt de diluir i d'inutilitzar l'ordenació de Cerdà. Malgrat que, com a tot el Pla Cerdà, hi predomina la vivenda entremitgera plurifamiliar, es conserven encara nombroses entremitgeres unifamiliars, sobretot en les rodalies del Camp de l'Arpa. És molt accessible i ben comunicada, però la infraestructura viària de les zones més velles presenta dèficits manifestos. Els preus del sòl no són dels més alts de Barcelona, i s'hi operen abundants transformacions. Cal dir, finalment, que a la Sagrada Família hi sobreviuen algunes fàbriques de considerable embalum.

2.53. Fort Pienc

És la unitat on la trama de l'ordenació de Cerdà ha experimentat les deformacions més greus a causa de la profusió de passatges, de l'emplaçament superficial de les vies del ferrocarril (que, iniciades a l'estació de França, més endavant esdevenen subterrànies), i de la gran quantitat de fàbriques (la zona és qualificada d'industrial), magatzems i alguns equipaments (l'Institut Ramon Albó, avui abandonat), ultra la mateixa estació del Nord. El conjunt resulta, doncs, extraordinàriament heterogeni, i la reticulació del Pla Cerdà hi està esborrada gairebé del tot. L'accessibilitat és bona, pels grans vials d'entrada i sortida de Barcelona que travessen l'àrea, i les comunicacions són molt abundants, però en canvi la infraestructura viària presenta uns dèficits molt aguts.

3. CORRELACIONS DE LES VARIABLES URBANÍSTIQUES

Les variables abans exposades ens donen un codi que, per a una major claretat en els quadres i en les correlacions, transcrivim tot seguit:

1. *Trama urbana:*
   1. Irregular anàrquica
   2. Reticular poligonal
   3. Reticular parcel·lació rural
   4. Sense direcció formal
   5. Reticular amb eix predominant «de muntanya a mar»
   6. Irregular casc antic
   7. Regular geomètrica Cerdà
2. *Topografia:*
   1. Terreny pla (P)
   2. Cert desnivell (D)
   3. Desnivell ostensible (FD)
   4. Obert a la ciutat o a la seva direcció (O)
   5. Amagat a la ciutat o a la seva direcció (T)
3. *Accessibilitat:*
   1. Vial primària i connexió amb la mateixa (P)
   2. Vial secundària i connexió amb la mateixa (S)
   3. Cap connexió (N)
4. *Infraestructura:*
   1. Bon nivell (B)
   2. Dèficits ostensibles (R)
   3. Absència total (D)
5. *Comunicacions:*
   1. Comunicada amb el centre a través de Metro i en funció del nucli urbà (CM)
   2. Comunicada amb el centre a través d'autobús i en funció del nucli urbà (CA)
   3. Relativament comunicada a través d'autobús i no plenament en funció del nucli urbà (RA)
   4. Mal comunicada, menys de dos autobusos, no amb el centre (MA)
   5. Només comunicacions perifèriques a la zona (P)
6. *Vivenda:*
   1. Aïllada unifamiliar (AU)
   2. Aïllada plurifamiliar (AP)
   3. Entremitgera unifamiliar (EU)
   4. Entremitgera plurifamiliar (EP)
7. *Preus del sòl:*
   1. De 3.000 a 2.001 ptes./pam (C)
   2. De 2.000 a 1.001 ptes./pam (SC)
   3. De 1.000 a 501 ptes./pam (SB)
   4. De 500 a 0 ptes./pam (B)

3.1. Trama irregular anàrquica

Hem agrupat les unitats urbanes en funció de la trama, tot cercant les correlacions amb cadascuna de les variables urbanístiques, d'aquesta manera:

És una característica d'aquestes zones amb trama irregular i anàrquica l'oscil·lació dels preus del sòl entre barats i semibarats, amb l'única excepció de Vallcarca. Podem relacionar aquesta oscil·lació amb d'altres variables significatives, com

— La comunicabilitat. A un terreny barat, correspon una unitat molt mal comunicada, amb autobús o amb comunicacions perifèriques a la zona. D'altra banda, a un terreny semibarat correspon una bona comunicació amb autobús (són una excepció, amb comunicacions només perifèriques, Can Baró i Ibèria).

QUADRE 1. **TRAMA IRREGULAR ANÀRQUICA**

Variables	Vallbona	Torre Baró	Trinitat Vella	Roquetes, Verdum	El Carmel	Can Baró	St. Genís Agudells	Els Penitents	Vallvidrera	Ibèria	Vallcarca	Montjuïc	La Teixonera	La Clota
Preus del sòl	B	B	SB	SB	SB	SB	B	B	B	SB	C	SB	B	B
Vivenda	AU	AU	EU	AP EU EP	AU AP EU EP	AU AP EU	AU AP	AU EU	AU AP EU	AU EU EP	AU AP	AU	EU EP AP	AU
Comunicabilitat	MA	MA	CA	CA	CA	P	P	P	P	P	CA	MA	P	N
Accessibilitat	P	N	S	S	N	S	N	N	N	P	S	N	S	D
Infraestructura	D	D	R	RD	RD	R	D	RD	D	R	R	R	R	N
Topografia	DT	FDT	DT	FDT	FDT	FDO	FDO	FDT	FDO	DT	DO	DO	DT	DT

— L'accessibilitat. A preus barats, correspon una accessibilitat nulla o bé únicament per vial primari, que més aviat separa. En canvi, a preus del sòl semibarats, correspon una accessibilitat per vial secundari. Les excepcions no invaliden la correlació.

— La infraestructura no té una relació gaire directa amb els preus del sòl. Cal destacar, tanmateix, la poc definida qualificació (entre regular i dolenta) de la infraestructura en terrenys semibarats. Això no és estrany, perquè la infraestructura manté una relació amb la construcció en el sentit que, si aquesta és anàrquica, la infraestructura és qualitativament dolenta.

— La vivenda sol tendir marcadament a ésser aïllada, malgrat una certa coexistència amb l'entremitgera. Però en tot cas hi predomina l'unifamiliar, i això és un bon indicador de com s'han anat formant aquestes unitats. D'altra banda, aquesta estructura de vivenda es relaciona directament amb la qualificació de la infraestructura de la zona, donat que, a una infraestructura deficitària, correspon generalment una profusió de vivenda aïllada.

— Es produeix, finalment, una notable coïncidència amb el preu del sòl en el sentit que, on els preus són més alts, les vivendes presenten una tipologia multivariada (en alguna unitat s'hi constaten totes les modalitats tipològiques), i, alhora, la zona és també més accessible i ben comunicada.

— Des d'un punt de vista topogràfic, aquestes unitats urbanes es troben situades totes en desnivells, i en la seva majoria són orientades d'esquena a la ciutat.

Podem concloure'n que les unitats urbanes aplegades en una unitat de trama irregular i anàrquica presenten aquest perfil:

1. Preus del sòl baixos, comunicació i accessibilitat dolentes: Vallbona, Torre Baró, Sant Genís dels Agudells, Els Penitents i Vallvidrera.
2. Preus del sòl més alts, comunicació i accessibilitat millors: Trinitat Vella, Roquetes-Verdum, El Carmel i Can Baró.
3. La tipologia de la vivenda resulta molt condicionada per l'autoconstrucció, òbviament unifamiliar (sobretot en els casos d'accessibilitat i comunicació difícils): Vallbona, Torre Baró, Els Penitents i Vallvidrera.
4. La vivenda plurifamiliar, que sempre es combina amb d'altres tipologies, apareix on el preu del sòl és més alt i per tant més accessible i ben comunicat: Roquetes-Verdum, El Carmel, Can Baró i Ibèria.
5. La infraestructura és normalment dolenta, però tanmateix relativament millor (amb tot el que això comporta) en les zones de vivenda multivariada.
6. Els desnivells hi són notables, i són orientades d'esquena a la ciutat. Això potencia l'autoconstrucció i l'anarquia urbanística fins que accidentalment i de sobte la construcció d'un vial, o un polígon, etc., augmenta la plusvàlua de la zona i l'empeny a l'espiral especulativa: Trinitat Vella, Roquetes-Verdum, Carmel i Ibèria.
7. Les irregularitats urbanístiques en l'accessibilitat i la comunicació d'algunes zones (El Carmel, Can Baró i Ibèria) són generades sobretot per la topografia, no obstant que en zones de diferent situació una topografia idèntica obtingui uns preus més elevats i presenti una gamma tipològica variada.

3.2. Trama reticular poligonal

El denominador comú d'aquests sectors urbans és el fet d'ésser polígon o ciutat poligonal, fet que els acomuna malgrat la diversitat de la seva trama. D'altra banda, a diversos indrets de la ciutat es pot constatar que

QUADRE 2. **TRAMA RETICULAR POLIGONAL**

Variables	Baró de Viver, Milans del Bosch	El Besòs	Vall Hebró, Montbau	La Barceloneta	La Guineueta, Canyelles, Barcinova	Turó de la Peira, Ramon Albó, Pi i Molist	Ciutat Meridiana	Can Figuerola	Zona Franca	Trinitat Nova	Congrés Eucarístic
Preus del sòl	B	* SB	B	SB	B	SB	B	B	SB	SB	SB
Vivenda	AP EU EP	EP	EP	EP	EU EP	EU EP	AP EP	AP EP	AP EP	EP EU	EU EP
Comunicabilitat	RA	CA	RA	CM	P	CM	P	P	RA	CA	CM
Accessibilitat	S	SP	S	S	P	SP	P	S	P	P	SP
Infraestructura	R	R	R	R	BR	R	R	B	D	RD	R
Topografia	PT	PO	DO	PO	DT	DT	DT	DT	PT	DT	PT

la unitat de criteris en la planificació i realització d'un grup de vivendes (unitat que justament caracteritza un polígon) no pressuposa pas la unitat de la seva trama urbana.

El preu del sòl d'aquestes unitats oscilla, en funció de la seva comunicabilitat, entre barat i semibarat. Les unitats comunicades amb el centre a través de Metro (La Barceloneta, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, i Congrés Eucarístic) o a través d'autobús (El Besòs) tenen preus més alts, i les comunicades només perifèricament (La Guineueta-Canyelles-Barcinova) o bé a través d'autobusos però sense funció directa del nucli urbà (Baró de Viver-Milans del Bosch, Vall Hebró-Montbau) tenen preus més baixos.

La proximitat als grans vials d'aquestes àrees (El Besòs, Vall Hebró-Montbau, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, i Congrés Eucarístic) en condiciona l'accés a través de les vies primàries, malgrat la corresponent connexió a través de via secundària d'alguna d'elles.

S'hi constata una infraestructura ostensiblement deficitària, amb l'única excepció de La Barceloneta (la qual, d'altra banda, no s'ajusta del tot en aquest grup on l'hem enquadrada, potser precipitadament i sense fer prou cas de la seva originalitat).

Hi predomina la tipologia d'entremitgeres plurifamiliars, característica de les construccions poligonals. Les escadusseres vivendes aïllades que s'hi observen són també plurifamiliars. Fan un cas a part els polígons construïts pel Patronat de l'Habitació l'any 1929, d'entremitgeres unifamiliars d'acord amb els criteris aleshores en voga. Aquesta diversitat tipològica de la vivenda és el resultat de diverses ordenacions del territori i de la mateixa diversitat de trama en els polígons.

Malgrat la clara tendència dels polígons a una orientació d'esquena a la ciutat, entre ells s'hi palesen diferències remarcables en aquest sentit.

El grup en qüestió es caracteritza per:

1. Preus del sòl baixos, modificats únicament en funció de la comunicabilitat (més alts quan la comunicació amb el centre millora): El Besòs, La Barceloneta, Turó de la Peira-Ramón Albó-Pi i Molist, i Congrés Eucarístic.
2. La comunicació no està directament relacionada amb la necessitat de connexió amb el centre, sinó que hi juguen altres interessos. Això és determinant en la formació poligonal.
3. L'accessibilitat es desprèn del seu emplaçament a les vores dels grans vials, que no necessàriament connecten els diversos barris de la ciutat.
4. La tipologia predominant és l'entremitgera plurifamiliar.
5. La infraestructura, quan no és totalment absent, presenta dèficits notables.

3.3. Trama reticular parcellació rural

És la trama pròpia dels antics nuclis municipals independents de la ciutat, sense direcció formal i amb eixamples de tipus reticular.

Els preus del sòl són sempre semicars (de 2.000 a 1.001 ptes./pam), malgrat que a vegades es trobin entre els més baixos de l'interval SC. L'única excepció, amb preu elevat explicable per la correlació amb d'altres variables, és Les Corts.

Les comunicacions són generalment bones, perquè tenen accés al Metro. El Poble Nou i El Teulat tenen bones comunicacions per autobús, i Santa Eulàlia-Can Porta bones connexions amb la perifèria.

Si n'exceptuem El Clot, accessible només per vial primari, les unitats definides per aquesta trama tenen bons accessos, en molts casos tant per vials primaris com secundaris.

La varietat tipològica és molt accentuada. Hi predomina l'entremitgera plurifamiliar, en general. La vivenda aïllada es conserva únicament a El Clot i a Sant Gervasi-El Putxet.

QUADRE 3. **TRAMA RETICULAR PARCEL LACIÓ RURAL**

Variables	Sant Andreu La Sagrera	El Clot	El Camp de l'Arpa	El Teulat	El Poble Nou (Casc Antic)	Gràcia	Les Corts	Collblanc	Sants, Hostafrancs	Horta	San Gervasi, El Putxet	Sarrià
Preus del sòl	SC	SB	SC	B	SB	SC	C	SC	SC	B	SC	SB
Vivenda	EU EP	EU EP	EU EP	EU	EP	EU EP	EU EP	EU EP	EU EP	AU EU EP	AU EU EP	AU EU AP EP
Comunicabilitat	CM	CM	CM	CA	CA	CM	CM	CM	CM	CM	CM	CM
Accessibilitat	SP	P	SP	S	S	S	SP	SP	SP	S	SP	S
Infraestructura	R	R	R	R	R	B	R	R	R	R	B	R
Topografia	PO	PO	PO	PO	PO	DO	PO	PO	PO	DA	DO	DO

La infraestructura urbanística és deficitària a pràcticament totes les unitats llevat de Gràcia i Sant Gervasi-El Putxet.

La topografia és plana, i manté una orientació oberta fins i tot quan es presenta algun desnivell (Gràcia, Sant Gervasi-El Putext, i Sarrià), amb l'única excepció d'Horta.

Les característiques generals d'aquestes unitats urbanes són:

1. Les unitats amb preus del sòl cars o semicars (Sant Andreu-La Sagrera, Camp de l'Arpa, Gràcia, Collblanc, Sants-Hostafrancs) tenen bones comunicacions i una fàcil accessibilitat.
2. Les unitats amb sòl barat però ben comunicades (Horta) tenen una topografia relativament accidentada i són orientades d'esquena a la ciutat. Les comunicades per autobús (El Teulat i el casc antic d'El Poble Nou) tenen igualment preus barats o semibarats.
3. El preu del sòl és més baix quan l'accessibilitat és a nivell de vials primaris, efectivament isoladors (El Clot). També, a una comunicabilitat perifèrica (com la de Santa Eulàlia-Can Porta, d'altra banda amb accessibilitat fàcil) correspon una orientació amagada a la ciutat.
4. A les àrees més accessibles, més ben comunicades i de preus del sòl més alts s'hi operen profundes transformacions urbanístiques, de les quals se'n desprèn una tipologia de la vivenda molt variada si bé amb una tendència progressiva a l'entremitgera plurifamiliar (Sant Andreu-La Sagrera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Les Corts, Collblanc, Sants-Hostafrancs, i Sant Gervasi-El Putxet).
5. Hi persisteixen unes infraestructures amb dèficits ostensibles, i que cal relacionar amb les esmentades transformacions i amb la pluralitat tipològica de la vivenda, a pràcticament totes les unitats (llevat de Gràcia i Sant Gervasi-El Putxet).
6. A una comunicabilitat exclusivament per autobús correspon una major uniformitat tipològica de la vivenda, signe de poca transformació.
7. En línies generals, els antics municipis independents de Barcelona compten amb una comunicabilitat molt bona i a través de vials primaris, amb vivenda entremitgera en ràpida homologació plurifamiliar i amb una infraestructura deficient.

3.4. Trama sense direcció formal

La característica més remarcable detectada en aquest grup d'unitats és la relació que s'hi estableix entre la seva topografia i els preus del sòl.

La tipologia de les vivendes, molt variada, comprèn des de l'aïllada unifamiliar a l'entremitgera plurifamiliar, mostra clara del procés de transformació a què estan sotmeses aquestes unitats.

Malgrat que el seu nivell de comunicabilitat no és gaire bo, això no repercuteix en un previsible isolament donada la seva òptima accessibilitat.

La topografia d'aquests barris és una variable determinant. Són oberts a la ciutat, tot i amb un cert desnivell, el preu del sòl resulta semicar o alt, la seva accessibilitat bona i la tipologia de la vivenda molt variada.

QUADRE 4. **TRAMA SENSE DIRECCIÓ FORMAL**

Variables	Tibidabo	Pedralbes	Sant Ramon
Preus del sòl	SC	SC	SC
Vivenda	AU AP EU EP	AU AP EP	EU EP
Comunicabilitat	P	P	CM
Accesibilitat	S	SP	P
Infraestructura	R	B	R
Topografia	DO	DO	PO

3.5. Trama reticular amb eix predominant «de muntanya a mar»

Hi ha una evident correlació entre preus del sòl, topografia i infraestructura. Es tracta d'unitats amb preus semicars, situades en certs desnivells i orientativament obertes a la ciutat. La seva infraestructura es manté en uns estàndards elevats.

QUADRE 5. **TRAMA RETICULAR AMB EIX DE MUNTANYA A MAR**

Variables	El Guinardó	Parc de les Aigües	Bonanova, Tres Torres	El Poble Sec	Santa Eulàlia Can Porta
Preus del sòl	SC	SC	C	SC	SC
Vivenda	AU EU EP	EU	AU EU EP	EU EP	EU EP
Comunicabilitat	CM	P	CM	P	P
Accessibilitat	S	S	SP	P	SP
Infraestructura	B	B	B	B	R
Topografia	FD O	DO	DO	DO	PA

El Guinardó i Bonanova-Tres Torres disposen d'òptimes comunicacions, en contrast amb les altres unitats (Parc de les Aigües, El Poble Sec, i Santa Eulàlia-Can Porta) que només en disposen de perifèriques. Aquesta variable determina, justament, la possibilitat de reconversió immediata d'una unitat.

A les àrees ben comunicades la tipologia de la vivenda esdevé multivariada, mentre que a les altres s'hi constata una certa homogeneïtat tipològica.

El conjunt és ben situat dintre la ciutat, amb bones comunicacions i accessibilitat fàcil, i això pot ser determinant per a una futura reconversió urbanística.

3.6. Trama irregular del casc antic

Malgrat algunes diferències d'arrel històrica, tanmateix notables, entre la Ciutat Vella i la Ciutat Nova (l'una era «la ciutat», i l'altra «el raval»), reflectides encara avui en la seva funcionalitat, globalment considerades presenten les mateixes característiques urbanístiques. El seu denominador comú és la degradació, tant infraestructural com de les vivendes.

QUADRE 6. **TRAMA IRREGULAR DEL CASC ANTIC**

Variables	Casc Antic (Ciutat Nova)	Casc Antic (Ciutat Vella)
Preus del sòl	SC	SC
Vivenda	EP	EP
Comunicabilitat	CM	CM
Accessibilitat	PS	PS
Infraestructura	R	R
Topografia	PO	PO

3.7. Trama regular de l'Eixample Cerdà

La topografia és la característica comú d'aquestes unitats, assentades totes en el pla de Barcelona i amb una orientació oberta a la ciutat, les quals, malgrat una primera impressió d'homogeneïtat urbanística, presenten una gradació notable segons algunes de les variables estudiades.

En els preus del sòl hi ha tres nivells molt diferenciats: 1, unitats de preus cars (El Centre i l'Esquerra de l'Eixampla); 2, unitats de preus semicars (Sant Antoni, Sagrada Família i Fort Pienc); i 3, unitats de preus semibarats (El Poble Nou).

La comunicabilitat hi juga un paper rellevant: l'única unitat que no està comunicada mitjançant el Metro és El Poble Nou, de preu semibarat.

L'accessibilitat és generalment bona. La xarxa vial secundària, i a vegades també la primària, les connecten amb la resta de la ciutat i fins i tot amb la perifèria urbana. N'és una excepció El Poble Nou.

QUADRE 7. **TRAMA DE L'EIXAMPLA CERDÀ**

Variables	El Poble Nou	El Centre de l'Eixampla	L'Esquerra de l'Eixampla	Sant Antoni	Sagrada Família	Fort Pienc
Preus del sòl	SB	C	C	SC	SC	SC
Vivenda	AP EU EP	EP	EP	EP	EP	EP AP
Comunicabilitat	CA	CM	CM	CM	CM	CM
Accessibilitat	S	SP	SP	SP	S	SP
Infraestructura	R	B	B	B	B	R
Topografia	PO	PO	PO	PO	PO	PO

Només dues unitats presenten dèficits d'infraestructura urbanística, El Poble Nou i Fort Pienc, les mateixes que també presenten una gran diversitat tipològica de vivendes, de les aïllades plurifamiliars a les entremitgeres de tota mena. Les altres unitats, en canvi, integrades exclusivament per entremitgeres plurifamiliars, tenen una infraestructura considerablement bona.

Tot el pla de Barcelona, que Ildefons Cerdà havia previst i projectat urbanísticament homogeni, ha esdevingut un mosaic variat d'unitats diversament caracteritzades:

1. Les unitats centrals, idèntiques des d'un punt de vista urbanístic, tenen preus del sòl cars, una excellent comunicabilitat, accessibilitat (entre elles i de sortida) molt bona, infraestructura ben acondicionada i tipologia de la vivenda uniforme (els matisos que caldria establir en la tipologia són producte tant de la diversitat d'etapes en la realització com al divers tipus de parcel·lació i al mateix ús del sòl).
2. Les unitats més a llevant del Pla Cerdà (El Poble Nou i Fort Pienc) han respectat la planificació únicament en la trama reticulada dels carrers. La deformació urbanística és el resultat de la varietat tipològica de les vivendes i, sobretot, de l'ordenació del sòl que hi establia usos diversificats: indústries, grans vials, etc. Justament aquesta diversificació funcional ha determinat la degradació d'El Poble Nou: menys accesible i menys comunicat, més industrialitzat i més deteriorat.
3. Les altres dues unitats, Sant Antoni i Sagrada Família, es diferencien únicament per l'accessibilitat. La variació, tanmateix, resulta significativa, perquè indica moments històrics d'urbanització diferents i per tant també ordenances diverses, les quals han determinat una substancial alteració del Pla, desfavorable sobretot per a Sagrada Fámília.

4. UNITATS TIPOLÒGIQUES. LES GENERALITZACIONS DE LA NOSTRA ANÀLISI

La correlació de les variables genera uns models que determinen uns conjunts d'unitats. És més, podríem parlar de tipologies caracteritzades per uns trets diferencials que, en el seu conjunt, conformen l'estructura urbanística de Barcelona. Tot i que la correlació no resulti d'una precisió matemàtica perquè sovint alguna variable s'allunya, per alguna causa, del denominador comú, s'hi perfilen unes constants amb claretat suficient per a establir jerarquies de grans unitats, que són producte del procés evolutiu de la ciutat i que l'ordenen d'acord amb uns mòduls de configuració molt concreta.

Arran de les modalitats ja especificades quan justificàvem cadascuna de les variables, podem aplegar les diverses unitats urbanes en funció de les seves correlacions urbanístiques, de tal manera que la seva complexitat resulti reductible a les 17 tipologies que tot seguit caracteritzem:

1. Trama irregular anàrquica amb comunicació nulla o molt perifèrica a la zona i amb accessibilitat molt difícil o únicament mitjançant vials de gran trànsit. Infraestructura totalment absent. Situades en una topografia amb forts desnivells i d'esquena a la ciutat. Hi predomina la vivenda aïllada, amb una o diverses famílies. Els preus del sòl són els més baixos de Barcelona, i en tot cas dessota les 500 pessetes/pam. Aquesta primera tipologia comprèn les unitats següents: *Vallbona, Torre Baró, La Clota, Sant Genís dels Agudells, Els Penitents, La Teixonera* i *Vallvidrera.*
2. Trama igualment irregular anàrquica, però amb més fàcil accessibilitat i comunicació amb el centre de Barcelona, en relació al qual resta orientativament amagada a causa dels seus notables desnivells. La tipologia de la vivenda és sempre entremitgera uni o plurifamiliar, i la infraestructura urbana presenta dèficits notables. Els preus del sòl oscil·len entre les 500 i les 1.000 ptes./pam. Són reductibles a la segona tipologia les unitats següents: *Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum* i *El Carmel.*
3. Trama irregular anàrquica però ben comunicada i de fàcil accessibilitat. Malgrat els desnivells pronunciats, es manté oberta a la ciutat. Hi predomina la vivenda aïllada uni o plurifamiliar, i la infraestructura urbana hi és molt deficitària. Els preus del sòl, que oscil·len entre les 2.000 i les 3.000 ptes./pam, es troben entre els més cars de Barcelona i per això la transformació hi és molt notable. La tercera tipologia correspon a una sola unitat urbana, *Vallcarca.*
4. Trama de característiques poligonals, mal comunicada amb el centre de la ciutat o bé amb comunicacions que no estan en funció directa del nucli habitat. La topografia és accidentada i orientada d'esquena a Barcelona, amb difícil accessibilitat. La tipologia de les vivendes és la usual en els polígons, segons l'època i l'empresa constructora, malgrat que successives operacions hagin destruït, en alguns casos, la unitat tipològica al si del polígon. Els preus del sòl, d'entre els més barats de Barcelona, no superen mai les 500 ptes./pam. La quarta tipologia inclou les unitats de *Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch (o Bon Pastor), La Guineueta-Canyelles-Barcinova, Vall Hebró-Montbau* i *Can Figuerola.*
5. Característiques anàlogues a l'anterior però encara més aguditzades. Malgrat la seva localització en terrenys plans, és orientada d'esquena a la ciutat. Té garantida la comunicació amb el centre, però l'accessibilitat vé donada sobretot pels grans vials de la xarxa primària. La infraestructura urbana és deficitària, i els preus del sòl oscil·len entre les 500 i les 1.000 ptes./pam. La cinquena tipologia aplega *El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic* i *Zona Franca.*
6. Trama reticulada amb illes rectangulars, de fàcil accés i ben comunicada amb el centre de la ciutat. Emplaçament en terreny pla en zona marítima, pràcticament al marge de Barcelona. Vivenda entremitgera plurifamiliar, uniforme i molt deteriorada. Infraestuctura urbana amb dèficits ostensibles. Els preus del sòl oscil·len entre les 500 i les 1.000 ptes./pam. La present tipologia sisena correspon a una sola unitat, molt específica i individualitzada, *La Barceloneta.*
7. Trama pròpia d'antics pobles rurals, ben comunicats amb el centre però generalment de difícil accessibilitat, orientada d'esquena a Barcelona i amb accidents topogràfics rellevants, que condicionen la vivenda aïllada de tot tipus malgrat el predomini clar de l'entremitgera uni o plurifamiliar. La infraestuctura urbana és deficitària o, a vegades, fins i tot inexistent. Els preus del sòl no superen el nivell de les 500 ptes./pam. La setena tipologia caracteritza les unitats d'*Horta* i *El Teulat.*
8. Trama idèntica a l'anterior, amb bones comunicacions i una accessibilitat condicionada als grans vials. La tipologia de la vivenda és predominantment l'entremitgera uni o plurifamiliar. Orientació oberta a Barcelona, malgrat els desnivells que afecten alguna unitat. Els dèficits infraestructurals en algun cas són ostensibles. Les vies de comunicació i l'ús del sòl hi han determinat una situació degradada. Els preus del sòl oscil·len entre les 500 i les 1.000 ptes./pam. La vuitena sèrie de característiques defineix les unitats: *El Poble Nou (Casc Antic), El Clot* i *Sarrià.*
9. L'única diferència amb l'anterior consisteix en la tipologia de la vivenda, aquí amb l'entremitgera plurifamiliar incrementada notabilíssimament i amb l'aïllada en fort retrocés o bé desapareguda del tot. D'altra banda, l'accessibilitat és molt bona i gens condicionada. Els preus del sòl oscil·len entre les 1.000 i les 2.000 ptes./pam. La novena tipologia comprèn les unitats següents: *Sant Andreu-La Sa-*

grera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi-El Putxet, Collblanc, Sants-Hostafrancs.

10. Trama de parcel·lació rural, molt ben comunicada i accessible, en terreny pla i obert a la ciutat. Les infraestructures són deficitàries. Vivenda entremitgera plurifamiliar. Zona en fort procés de reconversió, amb preus del sòl d'entre els més cars de Barcelona, entre les 2.000 i les 3.000 ptes./pam. La desena tipologia caracteritza una sola unitat urbana, *Les Corts.*
11. Trama urbana sense direcció formal i amb funció determinada per l'ús del sòl. L'accessibilitat és fàcil però les comunicacions, tanmateix bones amb el centre de la ciutat, no penetren mai la zona habitada. A les vores dels grans vials hi predomina la vivenda entremitgera, però a la resta de cada unitat, en canvi, l'aïllada uni o plurifamiliar. L'assentament és perifèric, amb bona infraestructura. Els preus del sòl oscil·len entre les 1.000 i les 2.000 pessetes/pam. L'onzena tipologia correspon a les unitas: *Tibidabo, Pedralbes* i *Sant Ramon.*
12. Trama reticulada, situada en un cert desnivell i configurada segons eixos en la direcció muntanya-mar, amb situació oberta a la ciutat. Al si de la unitat hi ha zones més privilegiades que d'altres, en funció de la utilització dels propis espais o dels de la perifèria. Accessible mitjançant els grans vials que l'encerclen, és ben comunicada amb el centre i, sovint, també amb la perifèria. Predomini de vivenda entremitgera uni o plurifamiliar, amb residus de vivenda aïllada. La infraestructura urbana és deficitària. Els preus del sòl oscil·len entre les 1.000 i les 2.000 ptes./pam. Cal incloure en aquesta dotzena tipologia les unitats de *Santa Eulàlia-Can Porta, El Guinardó, Parc de les Aigües* i *El Poble Sec.*
13. Trama reticular amb direccions variables en funció de la parcel·lació, tot i la prioritat d'uns eixos muntanya-mar, situada en terrenys d'un cert desnivell però oberta a la ciutat. Ben comunicada i fàcilment accessible. Hi predomina la vivenda aïllada plurifamiliar, amb presència residual de la unifamiliar, i a les vores dels grans vials l'entremitgera plurifamiliar és gairebé exclusiva. La infraestructura és molt bona. Els preus del sòl són els més cars de tot Barcelona, entre les 2.000 i les 3.000 ptes./pam. La tretzena tipologia coïncideix amb una sola unitat, *Bonanova-Tres Torres.*
14. Trama totalment irregular, pròpia d'una configuració urbana medieval, feta en funció de camins, torrents, límits de propietat, accessos al recinte emmurallat, etcètera. Ben comunicada amb el centre i amb un nivell acceptable d'accessibilitat. La vivenda, molt deteriorada, és entremitgera plurifamiliar. La infraestructura és molt vella i deficient, excepte en els grans vials que la travessen, fruit de remodelacions posteriors. Obert al mar. Els preus del sòl oscil·len entre 1.000 i 2.000 ptes./pam. La catorzena tipologia correspon a les dues unitats del *Casc Antic (Ciutat Vella* i *Ciutat Nova o Districte Vè.).*
15. Trama amb poca direcció formal malgrat la seva prevista inclusió en l'eixampla de Cerdà. Les causes de la deformació urbanística són la mateixa situació de la unitat en el moment de la planificació i els usos assignats posteriorment al sòl. Accessibilitat difícil tot i les bones comunicacions amb el centre. La infraestructura és molt deficient. Hi predomina la vivenda aïllada plurifamiliar. En el seu conjunt, està més en funció de la indústria que de l'hàbitat. Els preus del sòl oscil·len entre les 500 i les 1.000 ptes./pam. La quinzena tipologia caracteritza una sola unitat, *El Poble Nou.*
16. Trama projectada i inclosa en l'eixampla de Cerdà però totalment desvirtuada i deformada en la seva planificació regular a causa tant de l'especulació com del traçat posterior de les vies de comunicació, les quals són bones malgrat que l'accessibilitat sigui difícil. La infraestructura és, en general, bona. Els preus del sòl oscil·len entre les 1.000 i les 2.000 ptes./pam. Responen a aquesta setzena tipologia les unitats de *Sant Antoni, Sagrada Família* i *Fort Pienc.*
17. Trama geomètrica perfectament regular, que coïncideix amb les zones de l'eixampla on el Pla Cerdà fou, malgrat tot, menys distorsionat. Ben comunicada i accessible, amb bons equipaments infraestructurals, hi predomina la vivenda entremitgera plurifamiliar, que en alguns indrets és sotmesa a una forta reconversió. Situada en el pla, amb preus del sòl d'entre el més alts de Barcelona, entre les 2.000 i les 3.000 ptes./pam. La dissetena i darrera tipologia comprèn *El Centre de l'Eixampla* i *L'Esquerra de l'Eixampla.*

Aquestes disset tipologies despreses de la correlació de les variables urbanístiques han estat ordenades a partir de la trama urbana, però qualsevol de les altres variables podia haver estat el punt de referència vertebrador. Això hagués aportat matisos, diversament subratllats en cada cas, que ara resulten menys perceptibles. Malgrat tot, els resultats finals serien els mateixos.

En l'agrupació de les unitats urbanes que hem establert, és molt reveladora la distribució del sòl urbà segons els preus. Ho explicita el gràfic de la pàgina següent, que es podria descriure així:

Zona 1: terrenys barats. Faixa que encercla la ciutat des de la muntanya i que per darrera dels tres turons enllaça amb les àrees industrials d'El Besòs i El Poble Nou fins arribar al litoral, al nucli deprimit d'El Teulat.

Zona 2: terrenys semibarats. Com un contrafort de la zona anterior, parteix de les àrees muntanyoses dels tres turons i enllaça amb els vessants de Verdum i Trinitat. Igualment, per mar, comprèn les àrees intermèdies entre la ciutat i els nuclis més degradats per la industrialització i l'ús anàrquic del sòl.

Zona 3: terrenys semicars. Gran corona urbana que enllaça la majoria dels antics municipis o nuclis de població i les seves expansions successives amb la ciutat antiga.

Zona 4: terrenys cars. El sector major, centrat en la plaça de Calvo Sotelo, comprèn tot el seu entorn, al nord i al sud de la Diagonal. Un sector menor, desplaçat i separat d'aquest pel nucli de Sant Gervasi, correspon també a la zona 4: Vallcarca.

Distribució del sòl urbà segons llur preu (1974)

Ja dèiem en la introducció que no preteníem pas de fer una anàlisi urbanística de Barcelona sinó només, i exclusivament, de plantejar una alternativa. En aquest sentit, doncs, cal subratllar algunes coses.

La distribució de l'espai urbà implica i genera diferenciació social, perquè la residència, que segueix les lleis generals del repartiment dels productes, acomuna i cohesiona sempre en funció de la capacitat social dels futurs residents. Això vol dir, en un sistema capitalista, que la residència està en funció de les rendes, de l'estatut professional, dels nivells d'instrucció, de l'ètnia, etc., dels seus usuaris.

En el cas concret de Barcelona, parlar d'una estratificació urbana corresponent a un sistema d'estratificació social equival a indicar, simplement, la segregació urbana que s'hi està produint. I quan parlem de segregació ens referim a una tendència a l'organització de l'espai en zones d'una suficient homogeneïtat i disparitat qualitativa.

Remarquem aquest aspecte de la nostra hipòtesi perquè som conscients que la tendència en l'ordenació de l'espai molt sovint no serveix per explicar els trets d'una zona determinada. La ciutat és, d'una banda, en entrellat històric de diverses estructures socials, amb combinacions i aiguabarreigs en la distribució social de l'espai. D'altra banda, les contradiccions internes de tota societat fan que les lleis generals hi siguin només tendències que van imposant la lògica del sistema.

SEGONA PART

El contingut sociològic de les tipologies urbanes

INTRODUCCIÓ

Un cop perfilada la tipologia de les unitats urbanes, cal correlacionar el seu contingut sociològic amb la sectorització operada urbanísticament, per tal que la nostra anàlisi respongui adequadament a la hipòtesi inicial que guia la investigació, és a dir, per tal de saber *si a una determinada sectorització feta amb criteris urbanístics hi correspon una composició sociològica concreta i equivalent, diferenciada d'acord amb els tipus d'ordenació urbana constatats a la primera part.*

La desigualtat és el fonament de les relacions entre les societats humanes. Desigualment fecunds i prolífics, desigualment distribuïts en el territori urbà, desigualment rics, desigualment preparats per a la lluita quotidiana, amb oportunitats radicalment desiguals... els homes que viuen a la Barcelona actual estan sotmesos més durament que mai a la llei implacable de la desigualtat.

Fa uns anys, tant si es tractava del domini de la natura, com de la salut, de la producció o de la reproducció, l'home era encara esclau de les forces naturals, i per tant estava condicionat en les possibilitats creadores als seus propis mitjans i a la seva concreta actuació. Avui, en canvi, mentre uns quants tenen accés a pràcticament tot, la majoria continua condicionada com abans i marginada del progrés. Aquesta oposició no afecta pas, només, als pobles dispersos en els racons més allunyats del planeta, sinó també a individus i a grups que treballen i conviuen en un mateix context urbà. A l'època de les comunicacions ràpides i sofisticades, de la difusió quasi instantània de la informació, dels contactes internacionals permanents, l'espectacle d'aquesta desigualtat no pot deixar-nos de cap manera indiferents.

La pobresa està en l'engranatge d'un cercle viciós, sempre marginada a un segon terme pels grups detentors del progrés (un progrés que no sembla pas un pur miratge) i per tant cada vegada més pobre i més al marge dels processos de la civilització. I això malgrat que els sectors més nombrosos de la població humana siguin justament els pobres. Aquest és el fons d'una de les contradiccions més punyents dels temps moderns: la civilització fallida o mancada com a resultat d'una patologia social extremadament greu, que fa cada cop més difícil de sortir-ne als que viuen en una situació de misèria. És la tendència profunda, i potser ineluctable, d'un cert tipus de progrés, aquell que el llenguatge popular formula dient que el diner cria diner, que la indústria crida la indústria i que la riquesa fa bola de neu.

A Barcelona, el fet fonamental que cal considerar, a parer nostre, és la distribució de la població en el context urbà. En aquest sentit, semblaria lògic que el medi natural hi tingués, de primer antuvi, un paper determinant pel seu poder de massificació i de contrastos violents; però l'home no és pas esclau de l'ambient físic (relleus, clima, condicions de vida de l'entorn, estímuls suscitats en l'organisme humà...), i cal també considerar altres factors. D'una banda és completament indispensable el recurs a la història amb els seus fenòmens de psicologia de masses (l'afany i l'esperit d'aventura, el maltusianisme o la fertilitat, les lentes però eficaces conquestes del sòl, les invencions sobtades, les emigracions de terres saturades cap a móns desconeguts...) i, d'altra banda, a l'economia, que segons el sistema acordat determina un estil de relacions humanes i unes tipologies contractuals condicionadores, en certa manera, de les mateixes possibilitats de supervivència.

Tota civilització roman estretament vinculada a una ocupació del sòl amb determinada fesomia, i ella mateixa és l'explicació de la distribució de la població i de moltes anomalies aparents del mapa urbà. El fet que la població es concentri en unes àrees determinades i que desaparegui d'unes altres reclama l'atenció tant als factors urbanístics com als sociològics. Notem ja des d'ara que el mapa de la distribució de la població a Barcelona és absolutament divers avui de com era a principis o fins la primera meitat del segle XX, i que el mapa actual serà absolutament divers l'any 2000. Subratllem que hi incideixen determinantment tres influències fonamentals: les condicions naturals, els fets econòmics i els aconteixements històrics.

La durada de l'ocupació humana té molta importància, perquè les poblacions instal·lades en un mateix lloc durant molt de temps són cada cop més nombroses, encara que durant llargs períodes es desenvolupin molt lentament. Però en l'antiguitat de l'ocupació d'un determinat sòl urbà cal tenir en compte també, a més de la densitat de la població, la seva distribució des de punts de vista diferents, per exemple segons el sexe, l'edat, les activitat, els llocs d'origen, etc.

Per a una primera aproximació general a la distribució de la població de Barcelona, vegeu a la pàgina següent el quadre, amb el gràfic que l'il·lustra, relatiu a l'increment experimentat durant deu anys (de 1965 a 1974) a la ciutat. La font utilitzada és el padró municipal dels anys esmentats, que pren per unitats urbanes els districtes municipals de la divisió administrativa.

En primer lloc cal observar el creixement extraordinari de la població a llevant de Barcelona, i més concre-

tament als districtes IX, X i XII. També el districte XI, a ponent de la ciutat, experimenta un increment bastant superior a la mitja, propiciat per l'abundància d'espai urbà disponible. Les àrees de regressió demogràfica més avançada són els districtes I i V, que coïncideixen amb els Cascs Antics de la ciutat.

El fenomen il·lustra a bastament la dinàmica de la ciutat. Per això, si es vol comprendre el vaivé dels fluxes constants que s'hi operen, cal considerar no només la dada demogràfica de l'increment de la població sinó la realitat sociològica que roman sota l'entrellat d'una trama urbana.

El creixement monstruós de les grans ciutats, encerclades d'aglomeracions humanes cada cop més grans (àrees metropolitanes, regions urbanes, conurbacions), resulta avui un fenomen prou conegut. Barcelona no s'ha pas escapat d'experimentar-lo. La ciutat s'engeganteix més cada dia, i per tal d'absorbir d'alguna forma la constant inflació demogràfica ha d'anar ocupant i digerint extensions progressivament més importants de sòl rural. I això no només per simples necessitats d'espai, *sinó també com a recurs psicològic que compensi l'ofec*, la contaminació i l'agitació de la vida ciutadana.

Les ciutats creixen a partir dels seus nuclis antics, sovint relativament limitats però que de cop s'estenen espectacularment. Els nuclis artificials, amb nova vida urbana, són originats per la immigració més que per la natalitat.

L'estudi de les variables sociològiques esdevé, doncs, apassionant. I no pas només per una simple curiositat científica, sinó per la impressió fonamentada que amb aquesta anàlisi esdevindrà evident una inducció: que la distribució dels individus i dels grups socials dintre la ciutat reflecteix el medi de producció dominant i reprodueix l'espectre de les forces socials en joc, que són les qui en definitiva es reparteixen el sòl urbà. Segons la nostra hipòtesi, aquesta distribució contribueix a incrementar i, de fet, a perpetuar la desigualtat social a la qual ens referíem més amunt. Sense cap mena d'excepcions, la població total de l'aglomeració urbana prossegueix el seu notable creixement malgrat que el nucli central de la ciutat tendeixi a estacionar-se o, fins i tot, a desaparèixer. D'altra banda, el creixement de la població es localitza en zones sensiblement concèntriques, tant més allunyades del centre urbà originari com més copiosa sigui l'aglomeració i més antic el seu desplegament demogràfic.

CREIXEMENT DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA
1965 a 1974 — *Per Districtes*

Districtes	*Habitants 1965*	*Habitants 1974*	*% Augment*
IX	290.626	385.251	32'6
XII	203.585	249.934	22'8
X	149.353	172.662	15'6
XI	93.648	105.983	13'2
III	129.941	143.598	10'5
VII	117.720	125.286	6'4
VIII	156.886	165.254	5'3
VI	93.161	90.834	— 2'6
II	134.618	128.297	— 4'9
IV	107.155	96.998	— 10'5
I	90.644	77.681	— 16'7
V	88.266	71.999	— 22'6
Barcelona	1.655.603	1.813.777	9'6

En definitiva, la comprovació de la nostra hipòtesi té un alt interès científic.

Finalment, diguem que tot estudi de la població es fonamenta en un embalum de documentació considerable. Un home no és mai idèntic a un altre home: dotat de voluntat, és capaç d'iniciativa i viu en unes condicions canviables, que es renoven sense parar. Per això, tot i que l'atenció a les xifres sigui essencial, encara ho és més de llegir-les correctament i d'interpretar-les. Quina relació hi ha entre el manobre que viu a La Trinitat i l'enginyer que viu a Pedralbes? Tots dos treballen per a transformar la natura, i a l'hora d'un recompte estadístic tots dos figuren com una unitat en la demografia de Barcelona.

La fredor de les xifres i de les estadístiques encobreix una gran quantitat de continguts humans d'una importància que ens és difícil de mesurar. Més enllà d'aquesta fredor, tanmateix inevitable, quan es parla de geografia humana s'han d'imposar la prudència i una crítica i serena desconfiança perquè les estadístiques oficials, fins i tot les dels països més prestigiosos i solvents en aquest sentit, mantes vegades no escapen pas a greus errors. Aquestes dificultats no han pas de desanimar, però almenys cal que siguin conegudes i de cap manera subestimades.

1. ELS INDICADORS SOCIOLÒGICS

1.1. Els indicadors demogràfics

Són diversos els índexs demogràfics que poden donar una visió comparativa de la naturalesa, distribució i contingut humà de la població que viu en una àrea determinada. Sense voler donar cap prioritat gratuïta, n'hem seleccionat alguns per a cada una de les àrees urbanes sectoritzades en el nostre estudi. En donem la relació crítica.

1.1.1. Índex de fecunditat

La taxa de natalitat presenta l'avantatge de la facilitat de càlcul i el mèrit de la seva divulgació, però cal desconfiar de la seva aparent precisió. La taxa de natalitat és insuficient quan es vol observar la vitalitat d'una població perquè no n'especifica l'edat i el sexe. Una zona amb forta proporció de persones ancianes podria aparentar una dèbil vitalitat encara que els seus adults, en realitat, fossin més prolífics que els d'altres zones amb una mitja d'edat més baixa. Ens sembla, per això, que la taxa de fecunditat s'ajusta molt més que la de natalitat a les dades reals. Consisteix simplement a relacionar el nombre d'infants menors de cinc anys amb el nombre de dones en edat de procreació, d'acord amb la fórmula següent:

$$\frac{\text{infants de 0 a 5 anys}}{\text{dones de 15 a 44 anys}} \text{ per mil.}$$

La taxa de fecunditat és un indicador evident del *creixement natural de la població.* D'altra banda, els qui procreen més no són pas els més ben situats econòmicament o socialment. La recerca del benestar s'oposa a la fecunditat no solamente perquè el fill resulta una preocupació (i, segons com, una aventura que amenaça la tranquil·litat quotidiana), sinó perquè és una font de despeses i de subdivisió de la renda familiar. *La renda i el nombre de fills estan en perfecta correlació negativa.* Els més pobres, poc instruïts i mancats de propietats, tampoc no acumulen ambicions excessives per ells ni pels seus descendents i són, per tant, els més prolífics. A qualsevol país, el pas de la natalitat natural a la voluntària són justament les classes més acomodades les qui l'assumeixen primer i ràpidament, lentament seguides per fraccions cada cop més extenses de la població.

D'altra banda, el règim de vida urbà és menys propici al desenvolupament de la família que l'ambient rural. Les condicions intermèdies en què es solen trobar els suburbis expliquen el fenomen de creixement centrífug regularment comprovat. Factors de tipus mental i hàbits introduïts per la immigració fan variar radicalment els índexs de natalitat o de fecunditat fonamentadament esperats.

Tota l'evolució de la civilització occidental contemporània s'orienta a l'exaltació de l'individu, en un context d'emancipació de les concepcions tradicionals. L'home ha deixat de ser un personatge marcat pel determinisme, i ara és ell qui elegeix. Un dels elements d'aquesta evolució ha estat l'empobriment del sentiment religiós. La disminució de la natalitat és una de les conquestes actuals, obtinguda també gràcies al canvi de rol de la dona en el context social. Els arguments psicològics i econòmics s'entrecreuen per arribar a un mateix resultat.

La distribució de la població en una ciutat com Barcelona resulta més evident a través de la intensitat de la seva ubicació en un determinat indret que no pas a través de la seva extensió en un espai. L'avaluació d'aquesta intensificació és també definida per altres indicadors.

1.1.2. Composició per edats i sexes

Una conseqüència del creixement natural de la població, de la seva importància i de les seves variacions queda reflectida en l'*estructura d'edats.* El creixement de la massa humana és producte, de primer antuvi, de factors demogràfics (nupcialitat, fecunditat, morbilitat, mortalitat) i no pas fruit de l'atzar, i té conseqüències importants com, per exemple, la composició per edats i sexes, la qual juga alhora *un paper considerable tant en la mateixa reproducció com en l'activitat del grup.* Però en realitat són sobretot les migracions les qui determinen les variacions més ràpides i profundes en l'estructura demogràfica, bé que un increment fort de les edats joves potencia una natalitat puixant. Tant en hipòtesi com davant l'anàlisi dels fets, això és d'una diàfana evidència malgrat que, en principi, totes les combinacions siguin possibles.

Per tal de manipular, en la composició per edats, un indicador molt simple i fàcilment comparable, hem calculat els percentatges següents:

% de població jove (menys de 15 anys)
% de població anciana (més de 60 anys)

La comparació de cada percentatge a cada unitat urbana ens pot donar una idea prou exacta del procés *de rejoveniment o d'envelliment* d'aquell col·lectiu humà. Aquest índex ens sembla molt més operatiu que la clàssica piràmide d'edats, la qual, ultra ésser molt laboriosa, no es presta tan fàcilment a un càlcul comparatiu immediat.

En l'estructura per sexes, hem cercat l'anomenat índex de masculinitat, amb la fórmula:

homes/100 dones

Malgrat que globalitza molt i no té en compte tota l'escala d'edats de la població, presenta igualment avantatges d'ordre pràctic que ens decanten a donar-li prioritat. Cal observar que, en general (amb excepcions escadusseres), l'estructura demogràfica presenta un predomini lleugerament significatiu dels homes sobre les dones fins els 30 anys, edat en què les proporcions es

van anivellant fins acabar, a partir dels 40 anys, amb un predomini molt favorable a les dones. Ho palesa una simple consulta a les taules de l'esperança de vida diferencial per sexes de diverses regions o països.

1.1.3. Moviments migratoris

Les conseqüències dels moviments migratoris són molt importants, tant des del punt de vista demogràfic com econòmic, i tenen considerables reflexes en moltes i molt diverses àrees de la vida social.

L'home és un ésser mòbil, amb capacitat d'informació i d'imaginació, estimulable i amb esperit d'iniciativa. Per això, si pensa que pot trobar allò que li manca en un altre indret, cerca d'anar-hi i posa de la seva part tot allò de què és capaç per tal de realitzar el seu projecte. L'atracció que solen exercir les zones industrials en llocs on el treball és escàs o poc productiu és l'estímul primer i més fort que mou a emigrar. Aquesta atracció, sobretot en els emigrants que vénen de lluny, ha estat especialment reforçada amb el desenvolupament dels mitjans de transport moderns, fins al punt que es pot parlar d'un veritable allau humà a les zones perifèriques dels grans centres industrials. L'alt nivell tècnic i la sofisticada infraestructura de la indústria actual van transformant la contingència i l'autonomia del fet emigratori en un fenomen fonamentalment urbà.

Les migracions són involucrades, de primer antuvi, en dos tipus de fets. En primer lloc, el volum migratori esdevé més important com més afectats estiguin els seus protagonistes per un tipus qualsevol d'evolució. En segon lloc, el medi social dels països receptors genera en els emigrants una dinàmica de subversió del seu sistema de valors més profunda com més precari era el seu nivell d'evolució, és a dir, com més agut és el contrast material i de progrés entre el país emissor d'emigració i el país receptor.

L'expansió relativament recent de les ciutats és conseqüència d'una doble immigració. D'una banda, la dels tot just arribats, que s'instal·len en les vivendes més assequibles de les àrees perifèriques; d'altra banda, la dels nascuts a la ciutat i que residien en el centre, els quals busquen vivendes noves i allunyades del brogit urbà.

Aquest indicador de la immigració a Barcelona explica *les variacions tant en l'extensió de l'espai ocupat com en la intensitat o densitat local de la població.* Sovint l'emigració s'ha realitzat en fases successives, segons un itinerari relativament constant: d'una zona rural de partença a una ciutat menor, i a la fi l'assentament definitiu a la gran ciutat. No sempre hom troba allò que esperava des del primer moment, en la primera fase, i continua l'itinerari.

L'atracció exercida per la gran ciutat i per les zones industrials, tanmateix poderosa, no explica pas del tot la importància dels nous nuclis urbans. Hi ha encara altres motius que, en uns moments històrics donats, han propiciat considerables moviments de població. Per exemple, la realització de grans obres públiques, que implica un copiós reclutament de força de treball almenys per tota la durada de les obres. Això explica la forta immigració arribada a Barcelona la dècada de 1920 arran de les obres pel Metro i per l'Exposició Universal de 1929; bona part dels treballadors, acabades les obres, s'instal·laren definitivament a la ciutat, fins al punt de constituir autèntiques barriades noves.

Cal esmentar, a més, la gran quantitat de persones ancianes que fan cap a la ciutat per tal de reunir-se amb els seus fills, antics emigrants ja plenament instal·lats a la vida urbana, i passar prop seu els últims anys de vida. I sobretot en parlar dels vells, cal referir-nos a un problema que necessàriament comporta tota immigració: la inadaptació. Els individus tot just arribats a la ciutat, ultra les inevitables dificultats del seu desarrelament, s'han de sotmetre a un conjunt de condicions de vida imposades per l'ambient urbà i diametralment oposades a les del seu ambient anterior: l'espai resulta excessivament reduït, l'aire contaminat es fa irrespirable, la constant agitació del ritme de vida ciutadà, les condicions de treball i els contactes inhabituals esdevenen inassimilables i, malgrat els elements positius que puguin implicar, són un factor determinant d'inadaptació.

En el trasvasament migratori de població hi intervenen factors de tipus psicològic, com la fascinació de la ciutat, l'atracció de les àrees industrials o d'altres circumstàncies especials, però no són mal determinants independentment dels factors d'origen purament econòmic. El poder d'atracció pot ser alhora real i imaginari, perquè la ciutat planteja normalment d'altres formes de lluita contra la misèria i l'alienació.

Els moviments migratoris tenen conseqüències molt importants des del punt de vista de la demografia: *l'equilibri dels sexes i de les edats esdevé profundament pertorbat,* i la piràmide d'edats pren formes anòmales. La causa és l'emigració dels homes, molt superior a la de les dones. Aquest fenomen de desequilibri ha estat observat sempre en les primeres fases de les grans migracions, que d'altra banda desplacen preferentment els joves. Sobretot en migracions de tipus econòmic, com és el cas que afecta actualment Barcelona, el desplaçament abans dels 30 anys suposa pràcticament la meitat dels emigrants.

Per tal de facilitar la nostra anàlisi comparativa i d'acord amb les informacions estadístiques que disposem, cal distingir entre «immigrats» i «vinguts de fora». Entenem per immigrats tots els no barcelonins, atenent-nos a la naturalesa dels habitants de cadascuna de les unitats urbanes establertes. Així, un primer indicador vindrà expressat per la relació perceptual següent:

$$\frac{\text{immigrats (catalans o no)}}{\text{100 barcelonins}}$$

Per vinguts de fora entenem els no catalans. L'indicador que expressa aquesta relació és:

$$\frac{\text{vinguts de fora (no catalans)}}{\text{100 catalans}}$$

Atesa la importància de la població andalusa emigrada a Barcelona, ens ha semblat interessant establir una tercera relació, també perceptual com les altres:

$$\frac{\text{andalusos}}{\text{100 vinguts de fora (no catalans)}}$$

Seria inexacte dir que una regió o unitat urbana determinada tenen una densitat demogràfica major com més antiga sigui la implantació de la seva població. Justament els cicles de l'ocupació humana són molt alea-

toris. Barcelona, per exemple, ha tingut dues *èpoques immigratòries* rellevants: la ja esmentada de la dècada de 1920 i la dels anys 1960-1965, que coïncidia amb la crisi econòmica i el Pla d'Estabilització de 1959, el primer de la inaugurada època tecnocràtica del franquisme.

Per això, en l'estudi de la variable migratòria donem molt de relleu al temps de l'ocupació o l'assentament d'una unitat urbana. Amb les dades que posseïm, l'indicador que reflexarà aquesta informació és el següent:

% immigració 1960-1965

Caldrà correlacionar-lo, naturalment, amb el volum d'immigració originària d'Andalusia, especialment rellevant els anys esmentats 1960-1965.

No obstant això, els cicles d'ocupació d'una unitat urbana poden ser intensament augmentats en un moment donat, arran de la promoció d'un polígon o d'un complexe residencial, tant en l'embalum de la demografia com en la composició per sexes i edats.

Malgrat tot, ens sembla que la dada clau de la immigració sobrevinguda entre 1960 i 1965 en un context urbà determinat té la seva significació, sobretot si es pren com a índex comparatiu entre el conjunt de la distribució de la població a la ciutat.

1.1.4. Estabilitat social

L'estat civil d'una població indica la seva *estabilitat social.* El matrimoni és per a l'home una font de dinamisme, a causa de la responsabilitat de la llar: pràcticament tots els casats treballen. S'estableix, per tant, una correlació molt ben definida entre estabilitat i *activitat laboral.* En el nostre indicador seran comparats únicament els índexs de persones casades entre les diverses unitats urbanes. La relació serà expressada així:

$$\frac{\text{\% de persones casades}}{\text{població total de més de 15 anys}}$$

1.1.5. Activitats professionals

Com es distribueixen les *activitats professionals* dintre la ciutat? Hi ha algun criteri d'estratificació professional per a l'espai urbà de Barcelona?

La població activa comprèn tots els qui estan ocupats en una activitat remunerada i els qui cerquen d'estar-hi. Els treballadors assalariats de tot tipus i tots els treballadors autònoms entren en aquesta categoria.

La població inactiva, que també recobreix la noció de classes passives, comprèn els rentistes, els infants en edat d'estudi, els adults en edat de jubilació i, per una concepció mal entesa, les mestresses de casa, que treballen per a la pròpia família sense remuneració econòmica.

Si aquesta població és abundant, l'activa serà menor. La variable *es relaciona estretament amb la composició de la població per edats:* a una població escolar abundant i a uns perceptatges notables de majors de 60 anys hi corresponen proporcions altes de població inactiva, que poden variar a causa de retards legals en l'edat d'escolaritat obligatòria o en la de jubilació. Hi ha, doncs, una relació complexa i diversa entre la composició d'edats d'una població i la proporció d'actius. El primer indicador serà el següent:

$$\frac{\text{\% inactius o classes passives}}{\text{Població total}}$$

Entre la població activa, és molt interessant de veure la distribució per professions. Donat el condicionament a les informacions de base existents, hem optat per fer un tall horitzontal en comptes de vertical. A parer nostre s'ajusta més a la realitat de les dades l'estratificació per categories socioprofessionals, que tenen en compte tant la professió (agricultor, artesà, obrer, comerciant, etcètera) com la situació al si de la professió (empresaris, directius, quadres intermedis, diverses categories d'obrers, etc.), que no pas la divisió per sectors d'activitat (primari, secundari i terciari). D'altra banda, això permet de completar amb profit les defectuoses classificacions per sectors d'activitat. Així, amb el següent indicador són *estratificades i avaluades les diverses categories d'activitat* segons el criteri d'identificació en alta, mitjana i baixa:

% d'activitats de categoria alta
(directius, tècnics superiors, professions liberals)
% d'activitats de categoria mitjana
(altres tècnics, quadres intermedis, administratius i venedors)
% d'activitats de categoria baixa (obrers)

La industrialització és, de fet, el símbol de la transformació econòmica vàlida, perquè, en oferir a un nombre creixent d'individus salaris superiors als del sector primari, augmenta alhora la renda individual i la nacional i, a més, la capacitat de consum. L'augment del nivell de vida i del benestar de la població reclama i al mateix temps possibilita l'augment de la producció de tota la gamma de béns de consum. La indústria atreu la indústria.

Però quan una societat és més evolucionada hi augmenta també correlativament tota l'àrea de serveis, tant personals com els relatius a les professions liberals. En la comparació de les taxes de categories socioprofessionals, doncs, les àrees molt avançades manifestaran un predomini tendencial als percentatges elevats de categories altes.

En una gran ciutat, l'assalariat està constret, d'alguna manera, a escollir el seu domicili en funció d'un cert nombre de consideracions. Donada la crisi de vivendes a Barcelona, normalment *ha d'escollir-lo en zones allunyades del seu lloc de treball.* Això afavoreix, òbviament, els moviments pendulars constants dintre la ciutat, aquell gran formigueig humà que hi té lloc en les hores crucials prèvies al treball i anomenades precisament «hores punta». En definitiva, *l'assalariat s'estableix allà on els preus de la vivenda són més assequibles,* sovint on s'han promocionat polígons de «vivendes socials». Aquest assentament *està correlacionat amb la immigració,* ja que més de la meitat de la població recent sol instal·lar-se a la perifèria de la ciutat.

Als països occidentals, l'enorme desenvolupament de la industrialització no ha pas estat secundat per una corresponent planificació urbanística. Barcelona no fa, ni

de bon tros, excepció. Els dèficits de planificació urbanística són especialment aguts en les àrees perifèriques de les ciutats, justament on són més alts els índexs de població obrera i immigrada.

Ja hem apuntat que els moviments migratoris juguen un paper important en els canvis de l'estructura professional: en realitat la mobilitat espacial s'abina sempre amb la mobilitat professional, ja que qui accepta de desarrelar-se accepta igualment la possibilitat del canvi consecutiu d'ocupació.

Observem, finalment, que en les societats amb superpotència tècnica i financera el nombre dels treballadors manuals disminueix, i els obrers deixen de constituir el bloc majoritari de la població activa. Segons això, caldrà veure on margina la ciutat els treballadors manuals. La correlació d'aquest índex amb d'altres variables pot resultar extremament significatiu de l'estratificació social operada a la ciutat de Barcelona en funció de la distribució del sòl.

1.1.6. Status socioeconòmic

La recerca del status socioeconòmic és necessària, però si ens atenim únicament a la professió de tota la població i a la distribució corresponent la inducció del nivell socioeconòmic de cada sector no resultarà suficientment informadora. Ens cal aprofundir en indicadors més significatius.

En primer lloc, recordem la incidència en la demografia de les variacions dels ingressos o del nivell de vida, en el sentit que, *a un nivell de vida més alt, correspon una família numèricament més restringida* (això es constata a llarg termini, altrament el signe del fenomen sol ser just al revés). Les conseqüències de les causes econòmiques sobre el ritme dels naixements són indiscutibles, malgrat el concurs d'altres causes com la instrucció, la residència, el gènere de vida, etc.

Mesurarem el status socioeconòmic segons un doble índex determinant. El primer indica una estratificació en classes socials a partir de la professió del cap de família, és a dir, a partir dels ingressos principals que condicionen l'economia d'una llar, amb la relació següent:

% classe alta (caps de família directius)
% classe independent (caps de família amb professions liberals)
% classe mitjana (caps de família tècnics, quadres intermedis, administratitus i venedors)
% classe modesta (caps de família obrers)

El segon índex, relatiu al nombre de sous que ingressa una família, es basa en la hipòtesi que en les economies modestes s'incrementa sensiblement el nombre de sous per família. La fórmula matemàtica d'aquest índex seria:

$$\frac{\text{nombre de sous d'una unitat urbana}}{\text{nombre de famílies}}$$

1.1.7. Densitat familiar

És també indicatiu de la vitalitat d'una àrea urbana, i per tant assimilable als indicadors de natalitat i de fecunditat, però el tractem diferenciadament perquè introdueix l'element *densitat familiar,* és a dir, l'acumulació de persones en una mateixa família al marge del tipus de parentiu que mantenen.

Com a hipòtesi, intuïm una molt superior densitat familiar en àrees afectades per la immigració, que coïncideixen també amb les àrees perifèriques amb una composició relativa important de classe obrera i de professions de condició modesta.

A un creixement ràpid dels nuclis urbans correspon una major acumulació d'adults. Això es correlaciona també amb el període d'assentament, perquè, com que l'afluència primera és composada sempre per matrimonis joves, a una població vella pel seu assentament correspon una major proliferació d'edats joves. Es pot parlar, en definitva, de veritables cicles en les conseqüencies demogràfiques de les migracions. L'expressió matemàtica de l'índex de densitat familiar és aquesta:

$$\frac{\text{nombre d'habitants d'una unitat urbana}}{\text{nombre de famílies de la mateixa}}$$

Aquestes set variables demogràfiques seran utilitzades en l'estudi comparatiu de tota la ciutat de Barcelona, en funció de l'estudi de cadascuna de les unitats urbanes operades precedentment.

1.2. Els indicadors de l'assistència sanitària

D'entre les moltes alternatives que ens oferien les dades per a l'estudi de l'equipament sanitari, hem seleccionat quatre indicadors que afectaven només l'assistència sanitària perquè, d'acord amb la nostra hipòtesi directiva, pensem que reflecteixen la distribució desigual d'aquest servei en els límits geogràfics de Barcelona.

Donat el fet de la capitalitat que exerceix Barcelona per a la regió catalana, hem de deduir que les quatre variables en qüestió tenen en aquests moments un poder d'atracció importantíssim per a tot Catalunya. Exceptuant-ne els ambulatoris i hospitals de la Seguretat Social, el radi d'atracció sanitària de Barcelona tant en nombre de llits com de consultoris o de disponibilitats de la medicina privada no es limita pas a una àrea urbana i ni tan sols a la circumscripció municipal: la mobilitat de la població que busca una assistència adequada és molt rellevant. Per això, seria incorrecte d'atribuir a les indicacions de les variables un caràcter absolut i determinant: són només una aproximació relativa a una realitat tal como es desprèn dels fets.

1.2.1. La situació geogràfica dels hospitals públics

El primer indicador afecta només els hospitals qualificats de públics en el sentit de la dependència econòmica i administrativa de la institució: Ajuntament, Diputació Provincial, Institut Nacional de Previsió, Patronat públic, Direcció General de Sanitat i Obra Sindical «18 de Julio». A més del seu emplaçament concret en el plànol de la ciutat, interessarà obtenir informació d'altres dues variables entorn de la seva funcionalitat: la dimensió de cada hospital en nombre de llits i la seva especialitat.

1.2.2. La situació geogràfica dels hospitals privats
L'indicador descriu els hospitals privats, és a dir, els que són propietat d'un metge o d'un grup mèdic, els que depenen d'una mutualitat privada, de la beneficència particular, d'un Patronat privat, de l'Església, i els que han estat promoguts i són gestionats per una entitat financera, com una Caixa d'Estalvis. També en aquest cas es tindran en compte, a més de l'emplaçament, la dimensió en nombre de llits.

1.2.3. Els ambulatoris de la Seguretat Social
És tanmateix interessant d'observar la distribució dels ambulatoris d'assistència mèdica de la Seguretat Social, feta d'acord amb zones sanitàries. Els ambulatoris anomenats urbans disposen només de metges de medicina general i pediatria, a més d'un servei de practicants. Els altres ambulatoris són d'especialitats.

1.2.4. Els consultoris de medicina privada
També en aquest cas és interessant de constatar la seva ubicació. Hem comptabilitzat el nombre de metges que tenen oberta consulta privada a cada àrea urbana, fins i tot quan en un mateix consultori n'hi treballen diversos.

Hem classificat els consultoris segons una diferenciació lògica dels grans grups d'especialització mèdica i en funció de criteris més aviat personals. N'han resultat les agrupacions següents:

1. Medicina General, Pediatria, Medicina interna, Geriatria, Angiologia, Alergiologia, Aparell respiratori, Aparell circulatori, Aparell digestiu, Endocrinologia, Homeopatia, Reumatologia, Cardiologia, Dermatologia, Fermosifiliografia, Estomatologia, Medicina del treball i Medicina escolar.
2. Anàlisis, Hematologia i Transfusions.
3. Anastèsia.
4. Anatomia patològica.
5. Cirugia, Ortopèdia, Traumatologia, Cancerologia, Nefrologia i Urologia.
6. Tocologia, Ginecologia i Obstetrícia.
7. Radiologia, Electroencefalografia i Rehabilitació.
8. Odontologia.
9. Oftalmologia.
10. Otorrinolaringologia.
11. Psiquiatria i Neurologia.

Aquests quatre indicadors ens semblen suficients per determinar inductivament l'estat real de l'assistència sanitària a Barcelona, i tenen l'avantatge, per damunt d'altres que podíem igualment haver atès (com la contaminació, les campanyes de vacunació, etc.), d'un accés relativament fàcil de la informació. En tot cas, són prou significatius i permeten generalitzacions vàlides.

En estudiar l'assistència sanitària a la ciutat, cal tenir en compte dues de les variables urbanístiques esmentades a la primera part del treball: l'accessibilitat i les comunicacions. Unes institucions sanitàries i uns serveis mèdics de difícil accessibilitat esdevenen només molt parcialment útils. No n'hi ha prou de considerar l'oferta objectiva d'equipaments i de serveis sanitaris, sinó que també cal veure si són de debò a l'abast dels seus usuaris.

1.3. Els indicadors d'ensenyament i de l'equipament escolar

Un tercer sector especialment interessant per a l'estudi és el relatiu a la infraestructura escolar, el qual reclama una informació molt àmplia si es pretén d'obtenir una visió sòlida i adequada de tot allò que afecta directament la vida escolar, amb tota la seva complexitat de matisos. La nostra intenció inicial era d'abastar i analitzar no només el màxim d'aspectes quantitatius de l'ensenyament, sinó també tots aquells de caire qualitatiu que en determinen la tònica i les propietats característiques.

Gràcies a l'amabilitat del Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya, hem pogut disposar d'un llistat exhaustiu de les escoles de Barcelona, amb indicacions sobre el nombre d'alumnes de Preescolar i de Bàsica. La nostra tasca ha consistit a identificar cada escola, a les diverses unitats urbanes, segons la seva dependència (estatals, privades i de l'Església) i segons el nombre d'alumnes dels nivells indicats al llistat.

Amb aquesta informació de partença, limitada als aspectes quantitatius, era impossible la detecció i l'anàlisi corresponent dels aspectes qualitatius que interessaven a la nostra recerca (alumnes per aula, places de menjador, transport escolar, disponibilitat de personal, etcètera), i per això ens hem hagut de mantenir en un nivell macrosociològic.

Malgrat aquestes substancioses limitacions, les dimensions importants de l'ensenyament actual a Barcelona resulten considerablement paleses a través d'aquestes quatre variables que hem pogut elaborar i que caracteritzem tot seguit:

1.3.1. Població en edat escolar i oferta de places
La primera variable respon l'interrogant entorn dels possibles dèficits de places escolars en tot el municipi barceloní. Es tractava simplement de calcular el nombre de nois i noies en edat d'ensenyament obligatori (l'interval de sis a catorze anys) i de relacionar-lo amb l'oferta concreta de places escolars en el conjunt del municipi. Només es pot parlar de dèficit, pròpiament, quan el nombre d'alumnes supera el de places escolars.

Hauríem volgut esgotar del tot les possibilitats d'anàlisi en aquest sentit, i distingir entre les àrees amb predomini de status social elevat, de classe mitjana i de classes modestes, però això ens ha estat impossible. No és difícil de preveure l'extraordinària mobilitat escolar de Barcelona. Així, doncs, ens mantindrem en un nivell d'anàlisi descriptiva, amb avaluacions genèriques a propòsit de les zones de la ciutat que manifesten més mobilitat escolar. Considerarem, d'altra banda, que aquesta mobilitat té unes direccions determinades, fruit precisament de l'anàlisi estadística operada de primer antuvi.

1.3.2. Dimensions de les escoles segons la seva dependència
El segon indicador té en compte el volum global de cada escola i vol reflectir les seves dimensions referides únicament al nombre mig d'alumnes, segons el seu sector de dependència. Es tracta d'un indicador molt important, que ens permetrà de delimitar i quantificar

amb certesa els sectors de dependència de l'escola gran, mitjana i petita o, almenys, de detectar-hi unes tendències globalitzades.

Ultra el tractament de conjunt que donarem a l'indicador, relacionarem les dimensions de les escoles amb les àrees on són installades i el nivell socioeconòmic predominant de la seva població. Sospitem que no és pas per casualitat que les grans escoles s'estableixen en unes àrees determinades sinó que, com també es desprendrà de la nostra anàlisi relativa a la medicina privada, es concentren predominantment en els llocs on una clientela potencial pot donar sortida i viabilitat a l'entitat.

1.3.3. Nombre d'institucions escolars segons la seva dependència

Ens ha semblat interessant de cercar la relació del nombre absolut o relatiu d'institucions escolars, al marge de les seves dimensions, tenint en compte la dependència sectorial de les institucions i relacionant igualment aquesta variable amb els diversos nivells socioeconòmics predominants en la població.

Sospitem que les àrees de classe alta manifesten dèficit d'escola pública en benefici de la privada i que a les àrees de classes modestes la relació és completament inversa: abundància d'escola estatal i dèficit relatiu d'escola privada.

Els mateixos interessos que determinen les dimensions d'una institució són també presents en el seu assentament. En la ubicació diferencial de les institucions escolars hi ha, possiblement, un trasfons considerable de negoci.

1.3.4. Nombre d'alumnes segons nivells i dependència de les escoles

La darrera variable contempla la distribució multivariada dels alumnes, repartits per graus i sectors d'ensenyament, correlacionada també segons les àrees i nivells socioeconòmics de la ciutat. És a dir, en aquest cas interessa no pas el nombre o la dimensió de les institucions escolars, sinó l'escolarització efectiva segons les àrees geogràfiques estratificades per classes socials i en funció dels graus d'ensenyament esmentats (Preescolar i Bàsica) i del sector de dependència (estatal, privada, de l'Església).

Aquesta relació resulta especialment interessant donada la mínima escolarització estatal efectiva en les àrees de classe benestant, en contrast amb el relleu que pren en les àrees de classes modestes. Si fos així, com sospitem, això confirmaria la hipòtesi directiva segons la qual en l'ensenyament s'opera una distribució relativa, tant en l'escolarització efectiva com en les institucions escolars, en funció de la mateixa distribució de l'espai urbà. En definitiva, l'estratificació social s'opera a tots nivells, des de l'estructura demogràfica a l'ensenyament a l'assistència sanitària.

2. ANÀLISI DE LES DADES DEMOGRÀFIQUES

El volum de dades d'informació demogràfica era tan enorme que, a l'hora de quantificar-les, ha calgut de primer antuvi destriar-les i seleccionar-les en funció de la finalitat operativa de la recerca. Així, el conjunt de les set variables demogràfiques, en hipòtesi suficientment riques, donava per a tota la ciutat les mitges aritmètiques que fem constar a continuació, amb els seus intervals inferiors i superiors:

1. *Índex de fecunditat*
   mitja per a Barcelona: 295'7 per mil
   intervals inferior i superior: 84'2 i 499'8 per mil
2. *Percentatges de població jove o anciana*
   % població jove (menys de 15 anys)
   mitja per a Barcelona: 22'9 %
   intervals inferior i superior: 9'7 i 33'4 %
   % població anciana (més de 60 anys)
   mitja per a Barcelona: 16 %
   intervals inferior i superior: 7'9 i 34'9 %
3. *Índex de masculinitat*
   mitja per a Barcelona: 92'4 homes per 100 dones
   intervals inferior i superior: 47'6 i 116'7 homes per 100 dones
4. *Índex de població no barcelonina*
   mitja per a Barcelona: 110'1 no barcelonins per 100 barcelonins
   intervals inferior i superior: 63'1 i 271'3 no barcelonins per 100 barcelonins
5. *Índex de població no catalana*
   mitja per a Barcelona: 74'9 no catalans per 100 catalans
   intervals inferior i superior: 63'1 i 185'5 no catalans per 100 catalans
6. *Índex de població andalusa*
   mitja per a Barcelona: 31'8 andalusos per 100 no catalans
   intervals inferior i superior: 4'6 i 63'4 andalusos per 100 no catalans
7. *Índex dels immigrats en el període 1960-1965*
   mitja per a Barcelona: 17'4 % (sobre població no barcelonina)
   intervals inferior i superior: 3'9 i 30'8 % (sobre població no barcelonina)
8. *Índex d'estabilitat social* (% de persones casades de més de 15 anys)
   mitja per a Barcelona: 58'9 %
   intervals inferior i superior: 37'2 i 66'9 %
9. *Índex de població inactiva*
   mitja per a Barcelona: 48'9 %
   intervals inferior i superior: 33'1 i 64'8 %
10. *Estratificació professional de la població activa*
    % d'activitats de categoria alta (sobre població total)
    mitja per a Barcelona: 5'3 %
    intervals inferior i superior: 0'7 i 17'6 %
    % d'activitats de categoria mitjana
    mitja per a Barcelona: 15'2 %
    intervals inferior i superior: 6'2 i 22'2 %
    % d'activitats de categoria baixa
    mitja per a Barcelona: 27'9 %
    intervals inferior i superior: 14'9 i 50'2 %
11. *Índex de status social o condició socioeconòmica*
    % de famílies que viuen d'un sou de categoria alta
    mitja per a Barcelona: 5'9 %
    intervals inferior i superior: 0'8 i 19'8 %
    % de famílies que viuen d'un sou de professió liberal o independent
    mitja per a Barcelona: 1'6 %
    intervals inferior i superior: 0 i 13'9 %
    % de famílies que viuen d'un sou de categoria mitjana
    mitja per a Barcelona: 23'3 %
    intervals inferior i superior: 3'8 i 50'2 %
    % de famílies que viuen d'un sou modest
    mitja per a Barcelona: 46'73 %
    intervals inferior i superior: 20'6 i 75'6 %
12. *Índex d'ingressos familiars*
    mitja per a Barcelona: 1'63 sous per família
    intervals inferior i superior: 1'19 i 2'48 sous per família
13. *Índex de densitat familiar*
    mitja per a Barcelona: 3'25 membres per família
    intervals inferior i superior: 2'52 i 4'55 membres per família

Aquests índexs semblaven molt interessants per determinar clarament les característiques demogràfiques del conjunt de la ciutat i de cadascuna de les tipologies dels sectors urbans, però l'estudi de les correlacions ha palesat la inutilitat d'alguns indicadors (aquells que, mancats de significació estadística concreta, no resultaven exponent clar d'una tendència demogràfica definida) i n'ha aconsellat l'exclusió. Es tracta dels índexs següents:

3. Índex de masculinitat
8. Índex d'estabilitat social
12. Índex d'ingressos familiars
13. Índex de densitat familiar

Malgrat que l'índex darrer serà utilitzat en algunes correlacions, de fet tots quatre han estat exclosos de l'avaluació final. Així, doncs, els indicadors demogràfics que hem fet intervenir en l'estudi de les correlacions estadístiques de les diverses tipologies urbanes són aquests (la numeració s'acorda amb la de la taula de la pàgina següent, que també serveix de pauta per a tota l'anàlisi):

1. Índex de fecunditat
2. Percentatge de població de menys de 15 anys
3. Percentatge de població de més de 60 anys
4. Població vinguda a la ciutat, per cent barcelonins
5. Població no catalana, per cent catalans
6. Població andalusa, pel total de població no barcelonina

Tip.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
13	232,3	22,7	17,3	76,7	44,1	13,6	16,1.	45,2	17,6	13,8	15,2	19,8	9,2	33,8	16	Bonanova-Tres Torres
11	272,2	24,1	15,2	148	54,8	19,1	11	46,7	15,5	17,9	17,5	9,6	6,1	39,8	21,5	Tibidabo, Pedralbes i Sant Ramon
16	272,9	18,6	22,7	85,5	51,9	19,7	12,1	52,7	5,9	18,7	19,7	7,2	1,4	29,4	36,1	Sant Antoni, Sagrada Família i Fort Pienc
9	308,8	19,7	18,7	79,4	48,8	24,2	14,5	43,5	7	19,6	27,1	9,5	3,1	36	44,7	Sant Andreu-La Sagrera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi-El Putxet, Collblanc, Sants-Hostafrancs
3	326,9	9,7	20,2	90,6	60,9	24,4	19,8	45,9	6,4	19	25,8	7,6	1,4	37,3	41,6	Vallcarca
17	231,4	18,8	29,2	85,4	46,3	17,4	13,1	51,7	10,8	19,9	18,5	9,4	5,5	32,5	22,7	El Centre i L'Esquerra de l'Eixampla
10	303,6	24,8	15,6	84,5	49,2	16,8	18,6	46,2	12,6	19,2	19,7	9,8	3,3	28,3	20,9	Les Corts
8	209,9	21,6	21,7	68,8	41,3	21,3	11,9	54,5	7,2	15,5	20,5	6,5	2,2	31,3	43,6	Poble Nou (Casc Antic), El Clot i Sarrià
12	265	22,9	15,9	93	62,6	28,9	15,8	49,3	4,1	17,8	27,2	6,6	0,7	26,4	46,8	Santa Eulàlia-Can Porta, El Guinardó, Parc de les Aigües i El Poble Sec
7	311,5	22,8	17,3	89,7	67,3	33,4	18	55,3	3	13	25,9	4,3	0,4	18,5	49	El Teulat i Horta
4	342,7	23,2	9	103,1	81	32	22	49,5	2,9	14,9	30,5	3,2	0,4	22,3	50,4	Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles-Barcinova, Vall Hebró-Montbau i Can Figuerola
14	261,3	16,3	24,5	103,5	71,3	26,7	11,9	46,6	3,9	15,2	31,5	5,7	0,7	19,6	52,8	Casc Antic (Ciutat Vella i Ciutat Nova)
5	280	24,5	10,8	118,1	90,9	40,5	16,4	43,6	2,4	15,5	33,8	2,4	0,3	20	55,6	El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic i Zona Franca
2	335,6	25,5	10,5	136,5	110,1	44,6	22,2	49	2,5	11,8	36,3	3,2	0,3	15,2	58,3	Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum i El Carmel.
6	263,8	13,5	12,7	75,2	63,5	44,6	9,5	51,7	2,1	14,2	30,9	3,5	0,2	12	57,8	La Barceloneta
15	329,9	25,7	8,8	165,7	126,5	52,5	19,4	58,1	1,6	11,5	27,4	2	0,3	20,9	61,3	El Poble Nou
1	326,6	27,1	13	152,6	117,2	46,6	23,6	53,9	2,7	9,3	34,9	2,7	0,5	12,6	62,7	Vallbona, Torre Baró, La Clota, La Teixonera, Sant Genís del Agudells, Els Penitents i Vallvidrera
B	295,7	22,9	16	110,1	74,9	31,8	17,4	48,9	5,3	15,2	27,9	5,9	1,6	23,3	44,7	BARCELONA

7. Percentatje de població immigrada a Barcelona durant el període 1960-1965, pel total de no barcelonins.
8. Percentatge de la població inactiva.
9. Percentatge d'actius en professions de categoria alta, per la població total.
10. Percentatge d'actius en professions de categoria mitjana.
11. Percentatge d'actius en professions de categoria baixa.
12. Percentatge de famílies que viuen d'un sou de categories professionals directives.
13. Percentatge de famílies que viuen d'un sou de categories professionals liberals.
14. Percentatge de famílies que viuen d'un sou de categories professionals mitjanes.
15. Percentatge de famílies que viuen d'un sou de categories professionals baixes.

A la taula de la plana anterior les tipologies han estat ordenades demogràficament en funció d'una jerarquia de status social descendent, és a dir, els conjunts amb status social alt encapçalen el llistat i els de status baix el clouen. Recordem que les variables que defineixen un status social són les 12, 13, 14 i 15.

En vuit tipologies hi predomina la població de classes socials altes, i en altres vuit la de classes més modestes. Al centre (la tipologia 12), hi predominen clarament les classes mitjanes. En el quadre hem separat els tres grans grups amb un traç més gruixut. Malgrat tot, la jerarquització no manifestava prou clarament les diferències de gradació entre elles, i per això hem reduït les quatre variables en qüestió a unitats més simples que especifiquessin les dimensions de l'escalonament. Com que es tracta de dues distribucions diverses, les presentem separadament segons que es tracti de predomini de classes altes o bé de classes modestes, de la forma següent:

Predomini de classes socials altes

tipologies	*freqüència*
13	32 %
11	24'7
16	18'9
9	17'9
3	15'5
17	12'6
10	10'6
8	9'2

Predomini de classes socials baixes

tipologies	*freqüència*
1	18 %
15	16'6
6	13'6
2	13'1
5	10'9
14	8'1
4	5'7
7	4'3

La 13 (Bonanova-Tres Torres) és l'àrea urbana de Barcelona amb més població de classes altes. La segueix, a bona distància, la 11 (Tibidabo, Pedralbes i Sant Ramon), amb una quarta part de diferència relativa favorable a la classe alta, enfront de la tercera part de la tipologia 13.

A continuació, les tipologies 16, 9 i 3 (Sant Antoni, Sagrada Família, Fort Pienc, Sant Andreu-La Sagrera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi-El Putxet, Collblanc, Sants-Hostafrancs i Vallcarca) contenen entre una cinquena i una sisena part de predomini de classes altes, el qual és encara inferior en les tipologies 17, 10 i 8 (El Centre i L'Esquerra de l'Eixampla, Les Corts, El Poble Nou-Casc Antic, El Clot i Sarrià).

A l'altra distribució, s'observa un lleuger desnivell favorable a les classes modestes en les tipologies 7, 4 i 14 (El Teulat, Horta, Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles-Barcinova, Vall Hebró-Montbau, Can Figuerola, Casc Antic-Ciutat Vella i Casc Antic-Ciutat-Nova). La proporció relativa favorable a les classes baixes s'augmenta considerablement en les tipologies 5, 2 i 6 (El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic, Zona Franca, Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum, El Carmel i La Barceloneta).

Les àrees urbanes amb proporcions més altes de classes baixes corresponen a les tipologies 15 i 1 (El Poble Nou, Vallbona, Torre Baró, La Clota, La Teixonera, Sant Genís dels Agudells, Els Penitents i Vallvidrera).

Malgrat tot, la quantificació d'aquest índex mostra diferències importants dintre cada distribució i, d'altra banda, permet observar que, mentre les proporcions de predomini de classes altes poden arribar a una tercera part, les corresponents a les classes baixes no atenyen ni una cinquena part.

Les diferències que afecten el conjunt de la ciutat de Barcelona són, doncs, prou rellevants i permeten d'establir avaluacions qualitatives de fàcil comparació.

1.
A partir d'aquest quadre descobrim una *correlació positiva* molt forta entre el *status social* (deduït del tipus de sou principal ingressat per l'economia familiar) i l'*estratificació social* de tota la població d'una àrea determinada, o més exactament d'un conjunt tipològic d'àrees de la ciutat. És a dir, en zones de classes socials altes hi correspon una proporció major de categories professionals altes (variables 9, 10 i 11), i en zones de classes socials baixes una proporció major de categories professionals baixes. La correlació resulta evident en aquesta taula:

Estructura socioprofessional (%)

	Professions qualificades	*P. semi-qualificades*	*P. no qualificades*
Classes altes	10'3	17'9	20'5
Classes mitjanes	4'1	17'8	27'2
Classes baixes	2'6	13'1	31'4
Barcelona	5'3	15'2	27'9

2.
D'altra banda, s'estableix una *correlación negativa* entre el *status social* i els percentatges relatius de *població immigrada* (variables 4, 5 i 6), en el sentit que entre les classes socials altes hi predomina la població barcelonina (o almenys, catalana), i entre les classes mo-

destes hi ha un predomini relatiu de població immigrada, com mostra la taula següent:

	% no barcelonins	*% no catalans*	*% població andalusa*
Classes altes	89'8	49'6	19'5
Classes mitjanes	93	62'6	28'9
Classes baixes	118'1	90'9	40'1
Barcelona	110'1	74'9	31'8

Aquí caldrà explicar i matisar dues excepcions. La primera afecta la tipologia 11 (Tibidabo, Pedralbes i Sant Ramon), que malgrat el seu status social alt, presenta un índex de població no barcelonina de 148 %. La desproporció prové de la unitat urbana de Sant Ramon, habitada per un important contingent relatiu de població no catalana (66'2 %), si bé no necessàriament andalusa (4'6 %), en bona part estrangers i funcionaris amb professions qualificades. S'hi han establert a causa de les recents i nombroses promocions privades de vivendes.

La segona, afecta la tipologia 6 (La Barceloneta), que no obstant el nivell socioeconòmic notòriament baix de la seva població presenta un índex de no barcelonins també molt baix (75'2 %). La població no catalana hi té unes dimensions relatives baixes (63'5 %), i gairebé la meitat és d'origen andalús (44'6 %). D'això se'n desprèn la naturalesa predominantment catalana de la seva demografia però també que, a causa dels lloguers barats, La Barceloneta és el lloc d'assentament provisional d'un bon nombre d'immigrats andalusos.

En relació encara a la immigració, es pot dir que l'afluència del període 1960-1965 afectà tota la ciutat, pràcticament sense excepcions (variable 7), però fins i tot aquí s'hi perfila una correlació negativa respecte a la condició socioeconòmica. La relació és aquesta:

	% immigració a Barcelona, 1960-1965
Classes altes	14'6
Classes mitjanes	15'8
Classes baixes	17'8
Barcelona	17'4

Ara les excepcions no tenen pas el mateix signe. En efecte, d'entre les àrees amb status social elevat, les més afectades pel flux immigratori són Vallcarca (19'8 %), Les Corts (18'6 %) i Bonanova-Tres Torres (16'1 %), i les proporcions d'immigració andalusa hi oscillen de 13'6 % a 24'4 %. D'entre les zones amb status modest, El Carmel (28'4 %), Trinitat Vella (27'5 %), Les Roquetes-Verdum (26'6 %), La Guineueta-Canyelles-Barcinova (30'8 %), Ciutat Meridiana (26'8 %), Vallbona (32 %), Torre Baró (26'9 %), La Clota (27'7 %) i La Teixonera (29'6 %) localitzen una proporció d'immigració andalusa que oscilla de 38'1 % a 63'4 %.

Sembla, per tant, que el flux migratori dels anys 1960-1965 ha anat *discriminant el tipus d'immigració.* A les àrees habitades per classes altes s'hi ha anat assentant el funcionariat que Barcelona, centre neuràlgic de gestió regional, acumulava arran de les necessitats administratives de la seva específica capitalitat; i la imatge donada pel funcionariat és, notòriament, de professions qualificades i per tant de nivel socioeconòmic elevat. D'altra banda, a les àrees amb predomini de població amb status social modest s'hi anaven acumulant els nous fluxos d'immigrats professionalment poc o gens qualificats, que incrementaven encara el potencial de mà d'obra i les característiques obreres d'aquelles àrees.

3.

En referència a la població inactiva, s'observa també una *correlació negativa* entre el percentatge de *població inactiva* i la *classe social,* en el sentit que el volum relatiu de població inactiva és més important en els status socials més baixos. Cal esmentar igualment, malgrat que havíem exclòs l'anàlisi de la densitat familiar, la relació *directament proporcional* que s'estableix entre la *població inactiva* i el nombre de *membres per família:*

	% població inactiva	*membres per família*
Classes altes	48'3	2'8
Classes mitjanes	49'3	3'2
Classes baixes	53'3	4'7
Barcelona	48'9	3'6

La interpretació d'aquestes correlacions parteix del fet que l'abundància relativa d'individus «inactius» (en el nostre cas, escolars i estudiants, mestresses de casa i jubilats) hauria d'implicar uns índexs elevats de membres per família. Mentre que a les classes socials altes i professionalment qualificades els individus resten actius fins a una edat avançada, a les classes socials modestes, en canvi, la jubilació sol esdevenir als 60-65 anys. A això cal afegir encara el pes, entre els immigrats, del context cultural de la regió d'origen, el qual exclou sistemàticament la dona de les activitats productives i, en la divisió del treball familiar, la redueix a les feines de la casa i a la reproducció.

4.

Finalment, resulta clara la *correlació negativa* entre la *classe social* d'una àrea geogràfica determinada i el *creixement de la natalitat,* quan es pren l'índex de fecunditat com a indicador únic. És a dir, a una major proporció relativa de classe social alta correspon un creixement vegetatiu menor de la població.

Però malgrat la correlació previsible d'aquest índex amb la proporció de població menor de 15 anys, no hi podem constatar indicacions clares com, en canvi, amb la població major de 60 anys. En aquest cas, les classes socials elevades donen proporcions altes, com registra la distribució següent:

	Índex de fecunditat	*% menors de 15 anys*	*% majors de 60 anys*
Classes altes	269'7	20	20'1
Classes mitjanes	265	22'9	15'9
Clases baixes	306'4	22'3	13'3
Barcelona	295'7	22'9	16

Aquesta llei estadística s'explica perquè l'índex de fecunditat comprèn només l'interval entre 0 i 5 anys, mentre que la població jove ha estat calculada d'acord amb l'interval de 0 a 15 anys. Quant a la població anciana,

la relació inversament proporcional és clara: en status socials modestos, als quals correspon un índex de fecunditat elevat, la proporció dels majors de 60 anys resulta relativament reduïda. Les excepcions que determinen variants a aquesta llei es fan paleses en el quadre següent:

Àrees de status social alt

	Índex de fecunditat	*% majors de 60 anys*
Sant Ramon	416'7	12'9
Sants-Hostafrancs	377'8	17'8
Sant Andreu-La Sagrera	358'7	16'2
Collblanc	338'7	16'5
Mitja classe alta	269'7	20'1

Àrees de status social baix

Casc Antic-Ciutat Vella	274	24'5
Casc Antic-Ciutat Nova	248'7	24'6
Mitja classe baixa	306'4	13'3

A les unitats amb status social alt i en ràpid procés de reconversió els importants fluxos de gent jove potencien un índex de fecunditat relatiu elevat, i per tant una proporció relativament baixa d'edats superiors als 60 anys. D'altra banda, els nuclis originaris de l'antiga Barcelona, què acumulen proporcions elevades de status socials modestos, presenten una estructura de fecunditat baixa i uns percentatges de població de més de 60 anys extraordinàriament alts; es tracta de zones regressives i amb un envelliment considerable de la població.

2.1. Conclusions

Un cop observades les dades demogràfiques i analitzades exhaustivament les seves correlacions, podem desprendre'n algunes deduccions i, com a lleis estadístiques, generalitzar-les al conjunt de la ciutat:

1.ª Si ens atenim a les categories socioprofessionals dels caps de família, podrem aplegar les tipologies urbanes (ja establertes amb les variables urbanístiques) d'acord amb el nivell socioeconòmic predominant de la seva població, és a dir, segons la seva classe social alta, mitjana o baixa. En resulta la distribució següent:

Classe alta
Bonanova, Tres Torres
Tibidabo
Pedralbes
Sant Ramon
Sant Antoni
Sagrada Família
Fort Pienc
Sant Andreu, La Sagrera
El Camp de l'Arpa
Gràcia
Sant Gervasi, El Putxet
Collblanc
Sants, Hostafrancs
Vallcarca
El Centre de l'Eixampla
L'Esquerra de l'Eixampla
Les Corts
El Poble Nou (Casc Antic)
El Clot
Sarrià

Classe mitjana
Santa Eulàlia, Can Porta
El Guinardó
Parc de les Aigües
El Poble Sec

Classe baixa
El Teulat
Horta
Ciutat Meridiana
Baró de Viver, Milans del Bosch
La Guineueta, Canyelles, Barcinova
Vall Hebró, Montbau
Can Figuerola
Casc Antic (Ciutat Vella)
Casc Antic (Ciutat Nova)
El Besòs
Trinitat Nova
Turó de la Peira, Ramón Albó, Pi i Molist
Congrés Eucarístic
Zona Franca
Can Baró
Montjuïc
Ibèria
Trinitat Vella
Les Roquetes, Verdum
El Carmel
La Barceloneta
El Poble Nou
Vallbona
Torre Baró
La Clota
La Teixonera
Sant Genís dels Agudells
Els Penitents
Vallvidrera

2.ª Es constata una correlació positiva entre el status social i l'estratificació professional de la població. Sense cap excepció, on predominen els status socials elevades corresponen professions qualificades, i on predominen classes modestes correspon una majoria relativa de professions obreres.

3.ª Es dóna una correlació inversament proporcional entre el nivell socioeconòmic i els percentatges relatius de població immigrada. La població d'àrees amb status social elevat és sobretot barcelonina o almenys catalana, i en les àrees modestes s'hi observa un predomini relatiu de població immigrada. Les excepcions encara confirmen el sentit de la norma.

4.ª El fluxos migratoris dels anys 1960-1965 van discriminar urbanísticament la immigració en la mesura que el funcionariat s'establí en les àrees de classe alta, i en canvi els obrers es concentraren progressivament en les de status social baix.

5.ª S'observa també una proporció inversa entre la classe social d'una àrea urbana i la seva població inactiva i densitat familiar. Les classes socials modestes tenen índexs més alts d'inactivitat i, per tant, una den-

sitat familiar també relativament més elevada. Al marge de l'objectivitat de la dada, cal esmentar aquí el considerable paper que hi juguen els contextos culturals de les regions d'origen de la població.

6.ª Indiquem, finalment, la relació inversament proporcional establerta entre la classe social i la dinàmica vegetativa de la població. Amb algunes excepcions que encara confirmen aquesta llei estadística, en zones amb més proporció relativa de classe alta es detecten índexs més baixos de fecunditat i, en zones amb més proporció relativa de classe modesta, un major dinamisme de la població.

El quadre següent resumeix aquestes idees:

Predomini de	*fecunditat*	*estratificació social*	*no barcelonins*	*no catalans*	*andalusos.*	*immigració 1960-1965*	*inactius*	*membres per família*
Classe alta	—	+	—	+	—	+	—	+
Classe baixa	+	—	+	—	+	—	+	—
	més de 60 anys							
	—							
	+							

3. ANÀLISI DE LES DADES D'EQUIPAMENT SANITARI

Les fonts d'informació de les dades sobre assistència sanitària que hem utilitzat són diverses. En primer lloc, els llistats oficials de la «Jefatura Provincial de Sanidad», amb informació de tots els hospitals d'Espanya, d'on hem seleccionat, per a Barcelona, el nom de l'establiment, l'adreça, el nombre de llits, la classificació per funcions, el nivell assistencial i la dependència patrimonial; els hem agrupat segons la classificació adient i els hem identificat en l'àrea urbana concreta segons el nombre de llits i l'especialitat.

La informació sobre ambulatoris de la Seguretat Social, per especialitats, ens fou procurada mitjançant una carta del 3 de febrer d'enguany pel subdirector mèdic provincial de l'Institut Nacional de Previsió. Vam completar la informació sobre els ambulatoris urbans a través d'informacions directes.

En relació a la medicina privada, vam comptabilitzar els metges amb consulta oberta a la ciutat a partir de les llistes publicades a «Medi-Farma» en la distribució per carrers, i vam identificar cada consultori, agrupat per especialitats, en cada àrea urbana. De la nostra recerca se'n desprèn:

3.1. La situació geogràfica dels hospitals públics

Aquesta variable s'ha treballat més a nivell descriptiu que no pas per tal d'establir generalitzacions inductives extensibles i vàlides per definir l'estat actual de la sanitat o de l'assistència sanitària pública a Barcelona. El plànol de la pàgina següent il·lustra la situació geogràfica dels hospitals de dependència patrimonial i gestió pública de la ciutat, amb expressió de les dimensions (nombre de llits) i de les especialitats sanitàries que hi són ateses (tres generals, tres quirúrgics, un psiquiàtric, un tocològic, un neurològic, un geriàtric i un reumàtic). El seu emplaçament és també indicat en aquest quadre:

Àrea urbana	*especialitat*	*nombre de llits*
L'Esquerra de l'Eixampla	general	1.028
Vall Hebró, Montbau	general	2.013
	quirúrgic	22
Fort Pienc	general	293
	neurològic	120
Horta	psiquiàtric	70
Casc Antic (Ciutat Nova)	quirúrgic	51
	reumàtic	44
Camp de l'Arpa	quirúrgic	150
Sant Ramon	tocològic	109
Gràcia	geriàtric	304

Són, doncs, un total d'11 hospitals amb 4.204 llits. La mitja de 382 llits per hospital és poc il·lustrativa, perquè enfront de tan poques institucions hospitalàries preval la dispersió: dels més de mil llits a l'Hospital Clínic i de dos mil a la Ciutat Sanitària de la Seguretat Social fins als 22 a la Casa Provincial de Caritat «Llars Anna Gironella de Mundet». L'indicador, per tant, resta completament descriptiu.

3.2. La situació geogràfica dels hospitals privats

Mantenim la mateixa estructura d'anàlisi descriptiva utilitzada en l'indicador precedent. L'emplaçament geogràfic segons l'àrea urbana de cada institució hospitalària privada, la seva especialitat i el seu nombre de llits són els següents:

Àrea urbana	*especialitat*	*nombre de llits*
L'Esquerra de l'Eixampla	general	404
	quirúrgic	48
Vall Hebró, Montbau	quirúrgic	280
El Guinardó	general	1.032
	psiquiàtric	34
Tibidabo	general	30
	quirúrgic	49
Horta	general	70
	quirúrgic	34
	psiquiàtric	45
Gràcia	9 quirúrgics	452
Sagrada Família	3 quirúrgics	870
	infantil	39
Sant Gervasi. El Putxet	4 quirúrgics	105
Congrés Eucarístic	quirúrgic	13
Pedralbes	quirúrgic	20
	infantil	146
	psiquiàtric	15
	tocològic	14
Bonanova, Tres Torres	13 quirúrgics	530
	infantil	33
	2 tocològics	20
	oftalmològic	84
La Barceloneta	quirúrgic	51
El Poble Sec	quirúrgic	27
Els Penitents	quirúrgic	22
Sant Andreu, La Sagrera	2 quirúrgics	76
	paraplègic	80
El Centre de l'Eixampla	9 quirúrgics	283
	infantil	44
	tocològic	70
	oftalmològic	9
Vallcarca	2 quirúrgics	150
Collblanc	quirúrgic	11
Sant Ramon	psiquiàtric	200
Casc Antic (Ciutat Vella)	quirúrgic	15
Sarrià	quirúrgic	70
	psiquiàtric	25
La Guineueta, Canyelles, Barcinova	infantil	36
	psiquiàtric	652
Les Corts	antituberculós	34
El Carmel	hospital-asil	134

Situació dels hospitals públics, segons les seves dimensions i especialitats (1977)

LLITS

- 2000
- 1000
- 250 a 500
- 100 a 250
- 50 a 100
- —50

- g general
- q quirúrgic
- p psiquiàtric
- t tocològic
- n neurològic
- r reumàtic
- ger geriàtric

Situació dels hospitals privats, segons les seves dimensions i especialitats (1977)

LLITS

1000

500 a 1000

250 a 500

100 a 250

50 a 100

—50

general

quirúrgic

infantil

psiquiàtric

tocològic

neurològic

reumàtic

geriàtric

oftalmològic

paraplèg ic

antituberculós

hospital asil

El conjunt, igualment il·lustrat al plànol de la pàgina següent, comprèn 4 hospitals generals, 54 quirúrgics, 5 infantils, 6 psiquiàtrics, 4 tocològics i 5 amb diverses altres especialitats. El total de 78 institucions compta amb 6.356 llits, amb una mitja de 81 llits per hospital. Tampoc en aquest cas, donada la dispersió, la mitja no és suficientment il·lustrativa i l'indicador resta estrictament descriptiu.

Malgrat tot, si ens atenim a la correlació demogràfica que agrupava les unitats urbanes en funció del status social, a les àrees de nivell socioeconòmic alt hi trobem concentrats, per especialitzacions i al marge de la seva dependència patrimonial, els percentatges següents de llits hospitalaris:

36 %	dels llits d'hospital	general
84'1 %		quirúrgic
87'9 %		infantil
23'1 %		psiquiàtric
100 %		tocològic
77'9 %		amb altres especialitats
(el 42'8 %	en àrees de status social baix)	
(el 15'1 %	íd.	)
(el 12'1 %	íd.	)
(el 73'7 %	íd.	)
(el 22 %	íd.	)

Insistim en el caràcter purament descriptiu també d'aquesta correlació, perquè la ubicació concreta d'una instal·lació hospitalària depèn de tot un conjunt de factors que superen el simple status socioeconòmic predominant en una zona. En aquest sentit, qualsevol generalització resultaria prematura i mancada de base científica, més pròxima als judicis de valor que nos pas a induccions veritablement empíriques.

3.3. Els ambulatoris de la Seguretat Social

La racionalitat de la distribució dels ambulatoris de la Seguretat Social en l'espai urbà, en la mesura que pressuposa atendre efectivament la població, resulta un indicador òptim de l'encert en la planificació de l'assistència ambulatòria pública. Malgrat que la informació obtinguda dels serveis directius de la Seguretat Social hagi estat més aviat magra i limitada, ha permès de perfilar algunes induccions d'interès.

La distribució dels ambulatoris, segons les especialitats i l'àmbit geogràfic que cobreixen, queda il·lustrada en el gràfic de la pàgina següent i és aquesta:

1. *Josep Maluquer* (Manso, 19). Per a les zones 1.ª Montjuïc), 2.ª (Gràcia), 3.ª (Tallers), 4.ª (Urquinaona), 5.ª (Mercè), 10.ª (Conde del Asalto), 11.ª (Bonanova), 13.ª (Sarrià), 14.ª (La Barceloneta) i 18.ª (Lesseps).
2. *Sant Antoni M. Claret* (Obra 18 de Julio). Per a la zona 16.ª (Sagrada Família).
3. *Numància* (Numància, 23). Per a les zones 6.ª (Hospital Clínic) i 8.ª (Sants).
4. *Sant Martí* (Fluvià, s/n). Per a la zona 15.ª (El Besòs).
5. *Sant Andreu* (Concepció Arenal, 299). Per a les zones 9.ª (Sant Andreu) i 12.ª (Horta).
6. *Poble Nou* (Lope de Vega, 132). Per a les zones 7.ª (El Poble Nou) i 17.ª (Pl. de les Glòries).
7. *Guineueta* (Passeig de Valldaura, 135). Només tocologia i odontologia, per a la zona 12.ª (Horta).
8. *Centre de Diagnòstic i Tractament*. Depèn de la Ciutat Sanitària de Vall Hebró.

Arran d'això es desprèn immediatament que els ambulatoris d'especialitat de la Seguretat Social cobreixen àrees d'una extensió molt considerable i que, a l'hora de programar la seva distribució urbana, no s'ha tingut en compte ni l'accessibilitat ni les comunicacions ni els transports públics. Aquestes contradiccions tan evidents de la planificació de l'assistència ambulatòria pública es poden entendre, fins a un cert punt, si es té en compte que la sectorització de la ciutat en zones sanitàries actuada per l'Institut Nacional de Previsió ha estat elaborada per funcionaris des de Madrid.

Ultra aquestes constatacions, l'anàlisi dels ambulatoris de la Seguretat Social s'ha de mantenir per força, en un nivell purament descriptiu.

3.4. Els consultoris de medicina privada

A l'hora d'analitzar la diversa distribució dels consultoris privats en la ciutat de Barcelona hem atès exclusivament el nombre de metges amb consulta privada en una àrea urbana determinada, aplegats segons una classificació (tanmateix convencional i adaptada a les conveniències del nostre estudi) que redueix a onze grups l'àmplia gamma d'especialitats de la pràctica mèdica.

La recerca ha estat presidida per la hipòtesi segons la qual la medicina privada s'instal·la en les zones amb possibilitats més substancioses de clientela, és a dir: *el consultori privat no està directament al servei de la població usuària, sinó que és en tot cas la població qui serveix efectivament el consultori privat.* Ens referim, naturalment, als ambulatoris que són propietat d'un metge o d'un grup de metges, i no pas a la medicina hospitalària ni a la mutualitzada.

Un cop les dades han confirmat plenament la nostra hipòtesi, calia només avaluar quantitativament les dimensions exactes d'aquesta relació. I això en un doble vessant: d'una banda mitjançant un estudi comparatiu de les àrees urbanes amb població de nivell socioeconòmic predominantment alt en relació a les àrees amb predomini de població de status baix; d'altra banda, buscant en cada especialitat o grup d'especialitats mèdiques operats les relacions de més pes quantitatiu.

a. *Comparació del nombre de metges per àrees de classe alta i àrees de classe baixa·*

No calen càlculs ulteriors per adonar-se que pràcticament tots els consultoris privats es troben en les àrees amb predomini de població amb status socioeconòmic alt.

Institud Nacional de Previsió. Ambulatoris de la Seguretat Social (1977)

● Per a especialitats

● Urbans: Medicina general i pediatria

Grups d'especialitats	*Classe social predominant*	
	alta (%)	*baixa (%)*
1. Medicina general, Medicina interna, Pediatria, Geriatria, etc.	88'7	8'3
2. Anàlisis, Hematologia, Transfusions	95'1	2'8
3. Anastèsia	95'8	2'8
4. Anatomia Patològica	91'6	8'3
5. Cirugia, Ortopèdia, Traumatologia, etc.	93'7	4'5
6. Tocologia, Ginecologia, Obstetricia	94'1	3'9
7. Radiologia, Electroencefalografia, Rehabilitació	95	1'6
8. Odontologia	89'7	6
9. Oftalmologia	96'8	2'4
10. Otorrinolaringologia	97'7	1'5
11. Psiquiatria, Neurologia	94'3	3

b. *Les àrees urbanes més superdotades i les més infradotades*

Una anàlisi més primfilada de la distribució precedent mostra que dues àrees soles, El Centre de l'Eixampla i Bonanova-Tres Torres, absorbeixen pràcticament la meitat de les consultes privades de tot Barcelona. La quantificació és la següent:

Grup d'especialitat	*El Centre de l'Eixampla*	*Bonanova, Tres Torres*
1	25'8 %	11'6 %
2	25'9 %	25'9 %
3	16'7 %	22'2 %
4	25 %	41'7 %
5	28'2 %	20'5 %
6	25'2 %	25'2 %
7	37'2 %	28'1 %
8	28'4 %	18'1 %
9	42'5 %	30'7 %
10	36'2 %	26'5 %
11	19'3 %	28'9 %

Les àrees més infradotades de serveis mèdics, sense ni tan sols la figura del metge en medicina general, són: Vallbona, Torre Baró, La Clota, Can Baró, Sant Genís dels Agudells, Can Figuerola, Vallvidrera i Montjuïc.

Tenen un sol metge, o com a màxim dos, en medicina general les àrees: Ciutat Meridiana, Trinitat Vella, Baró de Viver-Milans del Bosch, El Teulat, Les Roquetes-Verdum, Trinitat Nova, La Guineueta-Canyelles-Barcinova, La Teixonera i Els Penitents.

3.5. Conclusions

1.ª La ubicació a les diverses àrees urbanes de Barcelona dels hospitals, tant públics com privats i comptant només el nombre de llits per especialitat, depèn d'un conjunt de factors alguns dels quals són totalment imponderables, però malgrat això resulta evident el seu divers comportament segons que es tracti de zones amb predomini de classes altes o de zones amb predomini de classes baixes: la majoria dels llits hospitalaris són ubicats en les zones amb status social alt.

2.ª La distribució dels ambulatoris de la Seguretat Social en la geografia de la ciutat presenta en el seu conjunt contradiccions molt greus, la més colpidora de les quals és la manca d'una planificació racional de l'assistència ambulatòria pública. La planificació, duta a terme des de Madrid per les instàncies administratives centrals amb un desconeixement complet de la configuració de Barcelona, no va preveure l'accessibilitat de cada ambulatori ni els desplaçaments dels seus usuaris.

3.ª Resulta plenament confirmada, sense excepcions ni matisos de cap mena, la hipòtesi que plantejàvem segons la qual els consultoris privats no estan en funció directa de la població usuària, sinó que el seu emplaçament depèn de les capacitats econòmiques d'aquesta població.

4. ANÀLISI DE LES DADES D'EQUIPAMENT ESCOLAR

La mobilitat infantil arreu de la ciutat per raons escolars és un fet constatable amb la simple observació del trasbals que experimenten els carrers de la ciutat, amb transports públics o privats o específicament escolars, durante les hores d'entrada i sortida de les escoles. Aquesta mobilitat, que invalidaria en principi tota anàlisi estàtica del problema escolar, no priva de cap manera d'establir relacions macrosociològiques, les quals, en aquest àmbit d'equipament, resulten relativament fàcils i autoritzen a fer inducciones vàlides, successivament objecte d'interpretacions analítiques.

És en aquest sentit que manipularem els quatre indicadors d'ensenyament ja exposats abans. Les generalitzacions a què ens ha de portar l'elaboració no en minvaran pas l'objetivitat científica.

4.1. Població en edat escolar i oferta de places

Manquen totalment les dades de referència per comparar la població en edat d'ensenyament obligatori (de 6 a 14 anys) amb l'oferta de places escolars en cada una de les tipologies urbanes operades en l'estudi. Arran de la mobilitat escolar apuntada algunes tipologies presenten excedent d'alumnes en relació a les places escolars disponibles, i d'altres presenten la relació completament invertida, amb excedent de places escolars per la població de 6 a 14 anys. La primera fesomia correspon a 10 tipologies i la segona a 7, segons la distribució que segueix:

Excedent d'alumnes en relació a les places escolars

Tipologies	*Unitats urbanes*	*Nombre absolut*
1	Vallbona, Torre Baró, La Clota, la Teixonera, Sant Genís dels Agudells, El Penitents i Vallvidrera	2.668
2	Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum i El Carmel	1.689
4	Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles,Barcinova, Vall Hebró-Montbau i Can Figuerola	1.358
5	El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic i Zona Franca	12.597
9	Sant Andreu-La Sagrera, Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi-El Putxet, Collblanc, Sant-Hostafrancs	7.374
10	Les Corts	168
12	Santa Eulàlia-Can Porta, El Guinardó, Parc de les Aigües i El Poble Sec	6.422
14	Casc Antic (Ciutat Nova i Ciutat Vella)	3.876
16	Sant Antoni, Sagrada Família i Fort Pienc	2.788
17	El Centre de l'Eixampla i L'Esquerra de l'Eixampla	2.835
	TOTAL	41.675

Excedent de places escolars en relació als alumnes

Tipologies	*Unitats urbanes*	*Nombre absolut*
3	Vallcarca	568
6	La Barceloneta	1.447
7	El Teulat i Horta	837
8	El Poble Nou (Casc Antic), El Clot i Sarrià	6.924
11	Tibidabo, Pedralbes i Sant Ramon	7.444
13	Bonanova-Tres Torres	785
15	El Poble Nou	11.479
	TOTAL	29.484

Per a tota la ciutat de Barcelona, la diferència absoluta entre aquestes dues quantitats (les dades són del curs 1974-75) representa un dèficit en nombres absoluts de 12.291 places escolars, i com que l'any 1974 la població en edat d'escolaritat obligatòria a Barcelona era de 234.548 individus, això vol dir que un 5'5 % d'aquests nois i noies no tenien lloc en una escola.

El dèficit físic de places afecta principalment les àrees urbanes habitades per la classe mitjana i baixa, tal com es desprèn de la distribució següent:

Classe alta: 2.556 (excedent de places escolars en relació al alumnes)

Classe mitjana: 6.442 (excedent d'alumnes en relació a les places escolars)

Classe baixa: 8.425 (excedent d'alumnes en relació a les places escolars)

Si generalitzem la dada estadística i globalitzem el problema, podem dir que són deficitàries de places escolars sobretot les unitats urbanes del centre de Barcelona, les de tot l'Eixampla, totes les de la perifèria nord, muntanya i sud de la ciutat. Estan pràcticament sobreequipades les del nordest i sudoest de la ciutat.

A causa de factors que ara escapen la nostra anàlisi i que podrien ser decisius per a l'avaluació d'aquests dèficits escolars (com per exemple l'envelliment de la població, fluxos de la mobilitat escolar, etc.), hem de prescindir d'ulteriors precisions. Subratllem només l'esmentat dèficit físic real, que en tot cas caldria matisar amb el contingent de barcelonins alumnes d'internats de fora Barcelona i de no barcelonins que ocupen places escolars en institucions de la ciutat.

4.2. Dimensions de les escoles segons la seva dependència

On són ubicades les grans escoles de la ciutat? ¿Hi juguen, aquí i ara, un paper predominant els diversos nivells socioeconòmics de la població d'aquelles àrees? ¿A quin sector d'ensenyament pertanyen les més grans

escoles? ¿S'hi poden observar diferències en funció del status socioeconòmic dominant? ¿Es donen, a Barcelona, dèficits per obsolescència, i en tot cas quina entitat tenen i on es manifesten principalment?

L'anàlisi del volum global de les escoles en funció del seu nombre d'alumnes pretén trobar una resposta adient a aquests interrogants. El nostre càlcul s'encarrila a través de la guia i de les lleis pròpies als grans nombres, és a dir, no detallarem gaire el nostre raonament ni perfilarem gaire distincions, perquè això ens privaria de fer induccions extensibles a tot el municipi de Barcelona.

D'acord amb la hipòtesi directiva de la recerca, les nostres induccions parteixen únicament del càlcul global de totes i cadascuna de les tipologies operades urbanísticament. Si detalléssim l'anàlisi, molt sovint ens hauríem de trobar que les determinades dimensions d'una o dues escoles distorsionen una mitja especialment alta o baixa.

En el quadre que segueix hi exposem aquesta mitja dimensional de les escoles segons la seva dependència (estatal, privada, de l'Església), que relacionem amb les unitats tipològiques operades en funció de l'estratificació per classes socials:

Aquests índexs són el quocient de la divisió del nombre d'alumnes pel nombre absolut d'institucions escolars. Què ens revela aquesta relació?

Si ens atenim només a la mitja dimensional de les escoles, observem en primer lloc que les dependents de l'Església són en general molt més grans que les

Dimensió mitja de les escoles segons la seva dependència

Tipologies i unitats urbanes	*Estatal*	*Privada*	*De l'Església*
13. Bonanova-Tres Torres	200	245	794
11. Tibidabo, Pedralbes, Sant Ramon	—	299	488
16. Sant Antonio, Sagrada Família, Fort Pienc	467	131	507
9. Sant Andreu-La Sagrera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi-El Putxet, Collblanc, Sants-Hostafrancs	245	163	508
3. Vallcarca	358	168	453
17. El Centre i l'Esquerra de l'Eixampla	203	145	536
10. Les Corts	470	222	1.632
8. El Poble Nou (Casc Antic), El Clot, Sarrià	235	197	577
12. Santa Eulàlia-Can Porta, El Guinardó, Parc de les Aigües, El Poble Sec	420	221	329
7. El Teulat, Horta	343	190	446
4. Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles-Barcinova, Vall Hebró-Montbau, Can Figuerola	720	249	422
14. Casc Antic (Ciutat Vella i Ciutat Nova)	452	202	436
5. El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramón Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic-Zona Franca	571	122	549
2. Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum, El Carmel	434	221	263
6. La Barceloneta	322	251	440
15. El Poble Nou	740	253	566
1. Vallbona, Torre Baró, La Clota, La Teixonera, Sant Genís dels Agudells, Els Penitents, Vallvidrera	261	157	141
BARCELONA	407	207	507

Tot i la complexitat de la lectura del quadre, podem establir el balanç següent, susceptible d'una fàcil comparació:

Classe alta	272	196	623
Classe mitjana	420	221	329
Classe baixa	480	205	407
BARCELONA	407	207	507

dels altres dos sectors (exactament 1'24 més grans que les estatals i 2'44 que les privades). Amb tot, la relació no és pas la mateixa si enllacem la dimensió d'aquestes escoles amb el status social predominant de la població de la zona on són enclavades: en aquest cas s'hi observa, per exemple, que les grans escoles de l'Església són instal·lades en àrees de classe social alta, i que les grans escoles estatals, en canvi, es troben preferentment en àrees de classe social modesta. Les diferències observades en aquest sentit entre les escoles del sector privat són poc significatives i no permeten generalitzacions vàlides en funció del status social predominant.

En segon lloc, hem considerat la depedència de les escoles al marge dels nivells d'ensenyament, però com que tant el minifundi escolar com les grans escoles poden alterar-ne substancialment les mitges, les generalitzacions s'hauran de prendre amb molta precaució.

En relació al dèficit per obsolescència (1), cal esmentar-ne les característiques de les dades recercades: de 1.036 escoles de Barcelona, 145 tenen menys de 50 alumnes (és a dir, sofreixen uns dèficits estructurals i d'equipament greus), i representen el 14 % del total. La seva distribució segons els sectors d'ensenyament és:

Escola estatal	20	13'8 %
Escola privada	119	82'1 %
Escola de l'Església	6	4'1 %
	145	100

L'escola que manté uns standards més baixos és sobretot la privada, i això ens constreu a buscar en altres indicadors d'explicitació del contingut d'aquests dèficits.

4.3. Nombre d'institucions escolars segons la seva dependència

Aquest indicador contribuirà decisivament a matisar les generalitzacions de l'anàlisi precedent. Hem cercat, sense tenir en compte la dimensió de les institucions, els percentatges absoluts d'escoles segons el sector d'ensenyament i n'hem jerarquitzat la distribució en funció de les àrees urbanes amb predomini d'un grup social determinat, tal com ho explicita el quadre següent:

Institucions escolars segons la seva dependència (%)

Tipologies i unitats urbanes	*Estatal*	*Privada*	*De l'Església*
13. Bonanova-Tres Torres	2'1	74'4	23'4
11. Tibidabo, Pedralbes, Sant Ramon	—	76	24
16. Sant Antonio, Sagrada Família, Fort Pienc	10	74'7	15
9. Sant Andreu-La Sagrera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi - El Putxet, Collblanc, Sants - Hostafrancs	18'3	64'5	17'2
17. El Centre i L'Esquerra de l'Eixampla	16'5	62'9	20'6
10. Les Corts	25	66'7	8'3
8. El Poble Nou (Casc Antic), El Clot, Sarrià	5'8	76'8	17'4
12. Santa Eulàlia-Can Porta, El Guinardó, Parc de les Aigües, El Poble Sec	7'9	94'1	7'9
7. El Teulat, Horta	16'6	61'1	22'2
4. Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles-Barcinova, Vall Hebró-Montbau, Can Figuerola	20'6	52'9	26'5
14. Casc Antic (Ciutat Vella i Ciutat Nova)	22'9	55'7	21'3
5. El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic, Zona Franca	26	56'2	17'8
2. Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum, El Carmel	25'7	68'3	5'9

1. El dèficit per obsolescència afecta aquella institució escolar que, com que no arriba als 50 alumnes, és considerada estructuralment deficitària.

6. La Barceloneta	36'4	45'5	18'2
15. El Poble Nou	30'4	63	6'5
1. Vallbona, Torre Baró, La Clota, La Teixonera, Sant Genís dels Agudells, Els Pēnitents, Vallvidrera	21'1	57'9	21'1
BARCELONA	16'3	67'2	16'5
Es pot reduir la complexitat del quadre sintetitzant-lo així:			
Classe alta	11'3	71'4	17'3
Classe mitjana	7'9	84'1	7'9
Classe baixa	24'9	57'6	17'4
BARCELONA	16'3	67'2	16'5

Atenint-nos només al nombre d'institucions, el que dèiem més amunt esdevé confirmat i, d'altra banda, molt matisat. Les escoles privades es localitzen sobretot en àrees amb predomini de població de status social mitjà i alt, mentre que l'escola estatal es troba, significativament, en àrees amb predomini de classe social baixa. D'altra banda, les escoles de l'Església són relativament poc nombroses en les àrees de classe mitjana i, en les altres, hi tenen una representativitat sense significació.

Si relacionem aquest indicador amb el de la dimensió, observem que les escoles públiques s'han promocionat principalment en les zones amb dèficits importants d'ensenyament privat. D'altra banda, les institucions escolars de l'Església mantenen unes proporcions semblants en nombre a les àrees de status social alt i baix, però en canvi la dimensió de les institucions creix enormement en les àrees de status social alt.

Sembla clar que l'assentament de l'escola privada s'ha produït amb una relativa importància en aquelles zones on les disponibilitats d'espai i els nivells socioeconòmics de la població podien garantir-ne la instal·lació i cobrir-ne l'encariment progressiu.

Hauria resultat molt suggestiu poder distingir entre escoles privades subvencionades i no subvencionades, però la manca d'aquesta informació no ens permet de veure cap on l'administració pública dirigeix els seus esforços de promoció. L'anàlisi, per tant, no podem portar-la més enllà.

4.4. Nombre d'alumnes segons nivells i dependència de les escoles

L'atenció d'aquesta quarta variable es concentra en els alumnes: correlacionarem els percentatges dels efectivament escolaritzats en ensenyament preescolar i d'E.G.B. i en funció dels sectors de dependència de l'escolarització (estatal, privada, de l'Església). Com que la hipòtesi directiva del treball es fonamenta en l'estratificació social de la població, detallem la distribució segons la jerarquia ja coneguda del status socioeconòmic predominant en les diverses tipologies urbanes.

Les relacions es presten, globalment, a una fàcil anàlisi en el quadre següent:

Percentatge d'alumnes segons nivells i dependència de les escoles

Tipologies i unitats urbanes	*Nivell Preescolar*			*Nivell E.G.B.*		
	Estatal	*Privada*	*Església*	*Estatal*	*Privada*	*Església*
13. Bonanova-Tres Torres	3'6	44'7	51'6	—	51	48'9
11. Tibidabo, Pedralbes, Sant Ramon	—	83'9	16	—	60'7	39'3
16. Sant Antonio, Sagrada Família, Fort Pienc	8'3	69'6	22'1	25'3	36'2	38'5
9. Sant Andreu-La Sagrera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi-El Putxet, Collblanc, Sants-Hostafrancs	11'4	61'4	27'2	21'3	38'5	40'2
3. Vallcarca	13'9	67'9	18'1	21'9	50'3	27'7
17. El Centre i L'Esquerra de l'Eixampla	11'3	65,3	23'4	14'7	30'5	54'8
10. Les Corts	14'2	61'8	23'9	32'6	31'3	36
8. El Poble Nou (Casc Antic), El Clot, Sarrià	4'6	80'7	14'7	5'3	50'4	44'3
12. Santa Eulàlia-Can Porta, El Guinardó, Parc de les Aigües, El Poble Sec	4'8	84'9	10'1	16'3	72'9	10'8
7. El Teulat, Horta	15'1	43'4	41'5	22'8	42'4	34'8
4. Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles-Barcinova, Vall Hebró-Montbau, Can Figuerola	19'1	57'8	23'1	42'9	27'1	29'9

14. Casc Antic (Ciutat Vella i Ciutat Nova)	32'6	41'7	25'7	38'7	25'8	35'5
5. El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic, Zona Franca	25'6	41'3	33'1	52'1	17'3	30'6
2. Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum, El Carmel	19'2	72'1	8'7	44'5	50'5	4'9
6. La Barceloneta	27'2	55'8	16'9	41'8	28'9	29'2
15. El Poble Nou	46'6	51'4	1'9	55'1	34'5	10'5
1. Vallbona, Torre Baró, La Clota, La Teixonera, Sant Genís dels Agudells, Els Penitents, Vallvidrera	20'9	51'3	27'8	34'8	50	13'2
BARCELONA	13'4	62'8	23'8	27'2	40'6	32'2

Per tal de simplificar l'anàlisi, hem sintetitzat el quadre precedent d'aquesta manera:

Classe alta	8'4	66'9	24'6	15'1	43'6	41'2
Classe mitjana:	4'8	84'9	10'1	16'3	72'9	10'8
Classe baixa	25'8	51'8	22'3	41'5	34'6	23'6
BARCELONA	13'4	62'8	23'8	27'2	40'6	32'2

La lectura d'aquestes relacions ens suggereix dues coses:

1. L'escolarització de nivell preescolar és predominantment privada i de l'Església en la classe alta, privada en la classe mitjana i estatal en la classe baixa. Resulten significatives les absències d'escolarització estatal en la classe alta i en la mitjana, i de l'Església en la classe mitjana. L'escola pública de nivell preescolar és pràcticament inexistent a Tibidabo, Pedralbes i Sant Ramon.
2. En el nivell d'E.G.B. es repeteix pràcticament la mateixa estructura. Resulta encara accentuada, en tot cas, la tendència al predomini de l'escolarització privada en la classe mitjana i al de la religiosa en la classe alta.

4.5. Conclusions

En el marc concret de l'anàlisi de les dades que defineixen l'estructura de l'ensenyament, podem arribar a les següents induccions científiques:

1. En tota la ciutat de Barcelona i pels nivells d'ensenyament obligatori (és a dir, l'interval dels 6 als 14 anys) s'hi observa un dèficit global físic de places escolars de 5'5 %, que es manifesta sobretot —i únicament— en les àrees urbanes amb predomini de població de classe mitjana i baixa. Aquest dèficit revela una important mobilitat escolar de les àrees urbanes de classe baixa i mitjana a les de classe alta, i caldria comparar-la amb un fenomen semblant l'abast del qual se'ns escapa: la mobilitat o «feedback» constant operat de dins enfora del municipi barceloní, i viceversa. En aquesta primera generalització no ultrapassem un terreny merament descriptiu.
2. Les escoles de l'Església, en general d'unes dimensions molt superiors a les dels altres sectors d'ensenyament, són ubicades en les àrees de predomini de classe social alta, mentre que les grans escoles estatals ho són en les de predomini de classe social baixa. D'altra banda, el 14 % de les escoles de Barcelona no arriben als 50 alumnes: aquest fenomen de minifundisme o dèficit per obsolescència, estructural i d'equipaments, afecta gairebé exclusivament l'escola privada.
3. Les escoles privades són ubicades en les àrees de predomini de classe social mitjana i alta, mentre que les estatals ho són, significativament, en les de predomini de classe social baixa. Aquesta generalització resulta igualment palesa si ens atenim al nombre relatiu d'institucions com si ens atenim a la distribució dels alumnes efectivament escolaritzats en els nivells de preescolar i d'E.G.B. La ubicació de les escoles privades s'ha fet en funció de les disponibilitats d'espai i del status social de la població, per tal de garantir que en fos cobert l'encariment progressiu; la de les públiques, en canvi, tendia a establir-se en funció de cobrir dèficits importants de l'ensenyament privat.

TERCERA PART

Verificació de la hipòtesi

INTRODUCCIÓ

Ja hem dit, des de la primera pàgina, que no preteníem fer un estudi urbanístic. La nostra anàlisi, fidel a la hipòtesi directiva, incidia en la realitat urbana de la Barcelona actual per tal de veure quines característiques sociològiques corresponien a unes determinades àrees urbanes (definides i sectoritzades d'acord amb criteris i variables urbanístics). No ens hem pas atès als infinits matisos retrobables en cada unitat, sinó que més aviat n'hem subratllat els aspectes collectius i globals, les grans línies de conjunt que perfilen el rostre de la ciutat.

A l'arrel del plantejament de la hipòtesi de treball hi ha la convicció que la ciutat és un producte social, resultat del mode de producció dominant en una societat i per tant explicable per la mateixa dinàmica del seu sistema. Res no hi és fruit de la casualitat.

En la formació de l'estructura urbana hi intervenen tant els factors urbanístics com els sociològics amb una causalitat difícilment destriable. Pensem que cal cercar la interpretació del fenomen més enllà de la dada concreta; és a dir, subjacent als processos de desenvolupament, de successió, de simbiosi, de dominació, de competició, de conflicte, de compromís, d'assimilació... s'hi detecta no solament una diferenciació de l'espai d'acord amb els seus avantatges i inconvenients, o bé una diversificació subcultural en tota l'extensió de la ciutat, sinó un contingut ideològic que determina superestructuralment aquella específica concreció de la realitat.

L'estructura ecològica és canviant i no s'imposa mai a l'home d'una forma ineluctable i al marge de la seva activitat diària. Òbviament, la població predominant d'una mateixa zona urbana pot variar profundament en un any o al cap de cinc. Quan feia alusió a la ciutat, l'escola de Chicago parlava de la descentralització centralitzada. En tot context urbà hi actuen unes forces, no sempre prou diàfanes o previsibles, que en poc temps poden determinar canvis quantitatius o qualitatius substancials: un accident topogràfic, l'obertura d'un vial important, canvis radicals en el preu del sòl, la promoció d'un polígon de vivendes o d'una xarxa de comunicacions... poden potenciar transformacions profundes en la naturalesa o en el status socioeconòmic de la població d'un sector determinat. Urbanisme i sociologia es vinculen tan estretament en estudis d'aquest tipus que cal cercar les interpretacions dels canvis socials més enllà de l'aproximació a la dada quantitativa o qualitativa.

Per això, basem la nostra recerca fonamentalment en un conjunt d'aproximacions urbanístiques, demogràfiques i d'equipament que en alguns casos han estat quantificades, en d'altres han estat avaluades per una gradació de més a menys, i en d'altres encara han estat simplement descrites. El conjunt d'informació aplegada perfila, en grans pinzellades i globalment, les proporcions de la desorganització social que afecta Barcelona, una desorganització intuïda sovint com a «organitzada».

Hem portat l'anàlisi a un estadi que, sense anar més enllà, tindria igualment interès. Però la nostra fita no era solament ponderar els elements urbanístics, demogràfics o d'equipaments de la ciutat, com si cadascun d'ells tingués entitat pròpia: els vertebrava un element ideològic subjacent, una hipòtesi interpretativa segons la qual la ciutat s'ha anat estructurant en funció dels interessos determinants del capitalisme, és a dir, l'organització urbana reprodueix, lentament però amb eficàcia, les contradiccions essencials del sistema. La verificació de la nostra hipòtesi, per tant, comporta la unificació de les elaboracions fetes fins ara i ha de consistir a fer veure fins a quint punt s'opera una distinció social arran de la simple distribució de l'espai urbà en àrees diferenciades urbanísticament.

No es tracta de trobar una relació matemàtica, ni cal pensar que la verificació és casual. La interpretació del fenomen que analitzem cal cercar-la, més enllà de la dada sociològica o urbanística, en la superestructura ideològica del sistema.

1.1. Àrees urbanes i classes socials

Amb la correlació de les variables urbanístiques de la primera part (les set formes establertes de trama urbana amb els cinc nivells topogràfics, amb els tres possibles tipus d'accessibilitat, amb les tres variants d'infraestructura urbanística, amb les cinc possibilitats de comunicació, amb les quatre formes tipològiques de vivenda i amb els quatre diversos preus del sòl) hem pogut reduir les 53 unitats urbanes en què dividíem Barcelona a 17 grups tipològics.

La correlació no ha resultat matemàticament precisa i algunes de les set variables proposades no s'han pogut ni tan sols quantificar, però malgrat això s'han anat dibuixant unes constants que permetien establir jerarquies entre les tipologies, les quals esdevenien qualificades d'acord amb una identitat molt pròpia i específica.

Hem agrupat urbanísticament les nostres generalitzacions tipològiques d'acord amb un punt de vista qualitatiu, que era definit per una bona comunicació, una fàcil accessibilitat, una infraestructura urbanística acondicionada, uns preus del sòl cars o relativament molt alts i una orientació topogràfica oberta al centre de la ciutat. En aquest sentit, la màxima qualificació afecta només a quatre de les tipologies:

3. Vallcarca
10. Les Corts
13. Bonanova-Tres Torres
17. El Centre de l'Eixampla, L'Esquerra de l'Eixampla

Les segueixen, amb les mateixes característiques però amb dèficits més o menys ostensibles en la infraestructura urbanística i preus del sòl menys alts, dues tipologies:

9. Sant Andreu-La Sagrera, El Camp de l'Arpa, Gràcia, Sant Gervasi-El Putxet, Collblanc, Sants-Hostafrancs
12. Santa Eulàlia-Can Porta, El Guinardó, Parc de les Aigües, El Poble Sec.

Amb les mateixes característiques del segon grup però amb unes comunicacions que no sempre penetren la unitat habitada, hi ha dues tipologies més:

11. Tibidabo, Pedralbes, Sant Ramon
16. Sant Antoni, Sagrada Família, Fort Pienc

Com aquestes, més una notable degradació de les vivendes a causa del seu caràcter vetust i la manca de renovació, hi ha el conjunt:

14. Casc Antic (Ciutat Nova i Ciutat Vella)

Si hi afegim que els preus del sòl són més barats, trobem una altra tipologia:

6. La Barceloneta

Continuem la relació amb dues tipologies que presenten bona comunicació, accessibilitat difícil, orientació amagada a la ciutat, infraestructura urbanística degrada i preus del sòl relativament barats:

7. El Teulat, Horta
8. El Poble Nou (Casc Antic), El Clot, Sarrià

Les cinc tipologies restants, a l'altre extrem de les característiques del primer grup, presenten només inconvenients urbanístics, amb una degradació notable i els preus del sòl relatius més baixos de Barcelona:

1. Vallbona, Torre Baró, La Clota, Sant Genís dels Agudells, Els Penitents, La Teixonera, Vallvidrera
2. Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum, El Carmel
4. Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles,Barcinova, Vall Hebró-Montbau, Can Figuerola
5. El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic, Zona Franca.
15. El Poble Nou.

Aquesta és la jerarquització urbanística que es desprèn de l'anàlisi de les correlacions de les set variables ja esmentades. Insistim que caldria incorporar-hi innumerables matisos els quals, però, en alguns aspectes invalidarien o almenys diluirien les diferències, mentre que segons altres variables les diferències resultarien encara més ressaltades. No els prendrem en consideració perquè, d'una banda, ens movem en un context d'anàlisi macrosociològica i, d'altra banda, ja els hem considerat de sobra en el curs de la mateixa anàlisi.

Ara ens preguntem si hi ha diferenciació social en funció d'aquesta jerarquia urbana, és a dir, si en l'anàlisi feta arran de les dades demogràfiques hi ha una correlació entre la jerarquia urbanística i la de status social.

Recordem que, en parlar de status social o de nivell socioeconòmic predominant de la població, ens referim en concret a la jerarquia establerta en funció del sou principal ingressat per la família, però aquesta definició l'hem de correlacionar amb bona parte de variables de les característiques demogràfiques. Així, per exemple, classe social alta vol dir també professions qualificades, població majoritàriament barcelonina o catalana, importància relativa de la població activa, índexs baixos de densitat familiar i fecunditat relativament poc dinàmica. Igualment, classe social baixa vol dir també professions poc o gens qualificades, percentatges relativament importants de població immigrada no catalana, quantitats notables de població inactiva, alta densitat familiar i índexs de fecunditat molt dinàmics.

En aquest punt som al nucli central de la recerca. Si tant en urbanisme com en demografia s'hi constata una distribució semblantment jerarquitzada, això vol dir que el repartiment del sòl en els seus aspectes qualitatius és un producte clar de la divisió social del treball i, per tant, que l'estratificació social intervé decisivament en la selecció i la categorització de les àrees urbanes. La diferenciació urbana és, ja dèiem fa un moment, tant sociològica com urbanística (donada la seva estreta interrelació, resulta ardu escatir quina és precisament la causa des del punt de vista fenomenològic). Amb tot, l'explicació interpretativa última de la correlació podem establir-la d'acord amb els components ideològics del sistema que, per la seva mateixa essència, determina aquestes realitats i no unes altres.

Si Vallcarca, Les Corts, Bonanova-Tres Torres i El Centre i L'Esquerra de l'Eixampla són les àrees més qualificades i, alhora, hi predomina la població de nivells

Àrees urbanes i classes socials.

Àrees socio-urbanísticament qualificades. Amb més o menys intensitat.

Àrees S-U no-qualificades. Amb més o menys intensitat.

socioeconòmics alts, això vol dir només que els ocults mecanismes diferenciadors, marcats per unes determinades relacions socials, donen a l'espai una forma, una funció i una diferenciació social.

Aquesta mateixa reflexió és igualment vàlida referida a les àrees més degradades de la ciutat des del punt de vista urbanístic, que són també les habitades per proporcions majors de població de les capes socials més modestes: Vallbona, Torre Baró, La Clota, Sant Genís dels Agudells, Els Penitents, La Teixonera, Vallvidrera, Can Baró, Montjuïc, Ibèria, Trinitat Vella, Les Roquetes-Verdum, El Garmel, Ciutat Meridiana, Baró de Viver-Milans del Bosch, La Guineueta-Canyelles-Barcinova, Vall Hebró-Montbau, Can Figuerola, El Besòs, Trinitat Nova, Turó de la Peira-Ramon Albó-Pi i Molist, Congrés Eucarístic, Zona Franca i El Poble Nou.

No es dóna una teoria de l'espai al marge d'una teoria social general, sigui aquesta explícita o bé implícita. En aquest sentit, ens sembla molt ilustradora la reflexió de Manuel Castells, un especialista en sociologia urbana:

> «Considerar la ciutat com la projecció de la societat a l'espai és al mateix temps un punt de partença indispensable i una afirmació massa elemental. Així, encara que resulti indispensable superar l'empirisme de la simple descripció geogràfica, hom corre el *greu perill de figurar-se l'espai com una* plana en blanc sobre la qual s'inscriu l'acció dels grups i de les institucions, sense cap altre obstacle que els vestigis de les generacions passades. Això equivaldria a considerar la naturalesa com a quelcom de totalment modelat per la cultura, mentre que l'entera problemàtica social té el seu origen en la unió indissoluble d'aquests dos termes mitjançant el procés dialèctic a través del qual una espècie particular (particular, perquè està dividida en classes), l'«home», es transforma i transforma el seu medi ambient en la seva lluita per la vida i per l'apropiació diferencial del producte del seu treball» (1).

Es pot parlar, per tant, d'una *estratificació urbana* en correspondència a un sistema d'*estratificació social* (o sistema de distribució dels productes entre els individus i els grups) i, quan la distància social té una forta expressió espacial, es pot parlar fins i tot de segregació urbana.

Deixant de banda la caracterització matisada de les diferències que configuren la distància espacial dels grups en la morfologia urbano-social de Barcelona, cal dir que, a grans trets, la correlació d'infraestructura urbanística i sociològica és positiva i per tant que, com ja ilustra el gràfic de la pàgina anterior, a una qualificació urbana diferencialment i comparativament notable hi corresponen uns nivells socioeconòmics elevats.

Així, les tipologies urbanes amb infraestructura urbanística molt qualificada (3, 10, 13 i 17) tenen predominis molt notables de classe alta; en canvi, les tipologies 1, 2, 4, 5 i 15, considerablement segregades, tenen predominis rellevants de classe modesta.

Les tipologies 9, 12, 11 i 16, urbanísticament menys qualificades que les primeres, presenten una estratificació social amb predominis relatius de classe social alta i mitjana. Per les tipologies 14, 6, 7 i 8, els nivells d'estratificació social són més diversificats, també d'acord amb els seus majors o menors dèficits urbanístics.

1.2. Àrees urbanes i equipaments socials

Un cop constatada la correlació urbanisme-classes socials, la verificació de la nostra hipòtesi ens porta ara a cercar un darrer lligam entre urbanisme i equipaments socials, els quals seran indicats només per la infraestructura sanitària i la d'ensenyament. Hauríem hagut de prendre per indicadors, i relacionar-los amb l'estructura urbana, tots els equipaments oportunament qualificats, però ja hem vist en les anàlisis corresponents que les variables d'equipament no eren tan clares ni, molt sovint, tan quantificables com les demogràfiques. Moltes vegades no ultrapassaven estadis purament descriptius, i gairebé mai no arribaven a fites qualitatives.

Malgrat això, segons es desprèn de les interrelacions entre equipaments i status social predominant, es donen certament unes característiques diferencials que porten a la confirmació absoluta de la nostra hipòtesi. És a dir, en els nivells d'estratificació urbanística qualificada els nivells corresponents d'equipament sanitari i escolar són relativament més elevats, quantitativament i qualitativament, que en les àrees urbanístiques degradades. Si la hipòtesi es confirma, resulten completament vàlides les afirmacions sobre la segregació social imposada a les relacions al si de l'organisme urbà pels mecanismes ideològics del sistema dominant.

En relació a l'assistència sanitària, cal dir que ni la concreta ubicació dels hospitals públics ni la dels privats no són decisives per la confirmació de la hipòtesi donat el seu caràcter de variables purament descriptives. La ubicació determinada d'una institució hospitalària depèn, a més de la condició socioeconòmica de la població d'aquell sector, de molts altres factors.

En relació a l'assistència ambulatòria de la Seguretat Social, tant la urbana com la d'especialitat, cal dir també que es tracta d'un indicador purament descriptiu. És il·lustrador, tanmateix, de la irracionalitat de la planificació ambulatòria, actuada des de Madrid sense tenir en compte les característiques topogràfiques ni la infraestructura urbana de Barcelona, per exemple sense atenir-se a l'accessibilitat ni a les comunicacions públiques i sense adequar-hi conseqüentment l'assistència ambulatòria.

La variable de consultoris mèdics privats, que hem agrupat per especialitats i hem correlacionat amb el status social, sí que dibuixa una estructuració diferencial de la medicina privada, en el sentit que no està distribuïda per la geografia urbana en funció d'un servei al poble usuari, més abundant on la densitat humana és major, sinó en funció mercantil d'obtenir beneficis de la població usuària, i és natural, per tant, que es concentri en les àrees urbanes de status social predominantment alt. Així, al costat d'àrees sobresaturades de professionals de totes les especialitats, trobem extensíssimes zones sense ni un sol consultori privat, o màxim un o dos de medicina general. Aquesta contradicció, lligada al tipus concret de relacions socials imposat pel sistema, marca profundament les funcionalitats de l'espai urbà; i, així com el tema de la centralitat connota les decisives relacions i articulacions entre els elements de l'estructura urbana, també la distribució diferenciada dels consultoris privats esdevé un índex revelador de la mateixa concepció de les relacions ciutat-societat que ideològicament informen tota l'anàlisi.

Cal concebre la ciutat com una xarxa dinàmica de relacions socials, sobredeterminades per la ideologia subjacent al sistema, que d'una forma no sempre conscient estratifica les funcions urbanes. En resulta una estructura de poder econòmic, industrial, comercial i de serveis que respon al sistema d'estratificació dominant i que regeix les relacions socials. Així, la població assentada en les zones urbanísticament més qualificades de la ciutat participa i s'aprofita d'una forma més directa i predominant dels recursos que són comuns a tots els membres de tot el municipi.

Aquest fet defineix, d'altra banda, el fenomen ja esmentat de la segregació urbana, és a dir, «la tendència a l'organització de l'espai en zones de forta homogeneïtat social interna i en zones de forta disparitat social entre elles mateixes, on la disparitat s'ha d'entendre no solament en termes de diferència, sinó de jerarquia» (1).

L'esmentada diferenciació s'estableix tant des del punt de vista urbanístic, com demogràfic, com d'equipaments. Es tracta del fons d'una problemàtica urbana que defineix no solament l'actual estructuració de Barcelona sinó la segregació social en l'espai, i que és l'expressió específica dels processos que tendeixen a la simple reproducció de la força de treball (uns processos sempre inseparablement articulats amb el conjunt de les instàncies de l'estructura social).

L'anàlisi relativa a l'ensenyament l'hem realitzada amb quatre variables que ens semblaven suficientment significatives. Però en aquest sentit haurem d'esmentar la considerable dificultat que pressuposa per a l'aproximació a la dada concreta el fet de l'enorme mobilitat escolar de Barcelona, on el trasbals d'alumnes que ocupen places escolars lluny del lloc de residència té unes proporcions pràcticament imponderables en un estudi de les característiques del nostre. Hauria calgut detectar els alumnes efectivament transportats, el seu lloc de residència i el de la plaça ocupada, i això comportava una anàlisi específica que en el present treball esdevenia impensable.

Amb tot, la primera variable (el contrast entre la població en edat escolar obligatòria i el nombre de places escolars efectivament ofertes en cadascuna de les unitats urbanes) permet de descobrir, en els excedents de places escolars sobre els alumnes i viceversa, un dèficit global de places escolars de pràcticament el 5 % per

1. Manuel CASTELLS, *La cuestión urbana,* Madrid, Siglo XXI, 1976, pàg. 139.

1. Manuel CASTELLS, op. cit., pàg. 204.

a tot Barcelona. La dada és, certament, poc afinada, perquè no té en compte, d'una banda, certs factors demogràfics (envelliment de la població, fluxos determinants dels trasbalsaments de la població escolar, etc.) i, de l'altra, la mobilitat escolar que ultrapassa els límits municipals de Barcelona (els alumnes en règim d'internat fora de Barcelona i els no barcelonins que ocupen places escolars en institucions de la ciutat). No obstant això, i si globalitzem la dada, podem dir que el dèficit esmentat afecta principalment les àrees amb predomini de classes socials mitjana i baixa. L'afirmació, però, és feta amb totes les reserves del cas i naturalment subordinada a les dades, pendents encara d'anàlisis ulteriors i més aprofundides.

En la segona variable (les dimensions de les escoles segons la seva dependència) s'hi observa que els centres escolars de l'Església són molt més grans que els dels altres sectors. D'altra banda, mentre que les grans escoles estatals són ubicades en les tipologies urbanes amb predomini de classe social baixa, les grans escoles de l'Església ho són en les de predomini de classe social alta. L'escola privada presenta un minifundisme molt superior al dels altres sectors d'ensenyament.

Aquest mateix esquema diferencial es repeteix constantment en l'estudi i l'elaboració de les altres dues variables (el nombre d'institucions escolars segons la seva dependència i el nombre d'alumnes segons els nivells i la dependència de les escoles): les escoles privades i de l'Església es van localitzant en les tipologies urbanes habitades predominantment per les classes socials mitjana i alta, i les escoles públiques en les habitades sobretot per la baixa.

Les conclusions de les correlacions de l'ensenyament amb els status socials i amb les àrees determinades urbanísticament confirmen plenament la nostra hipòtesi inicial. En una societat com la de Barcelona on preval el mode de producció capitalista, el sistema econòmic és el factor dominant de l'estructura social i, conseqüentment, l'element producció és la base de l'organització de l'espai.

Això no vol pas dir que tota la ciutat estigui fonamentada en la indústria, ni que l'espai hi sigui modelat sense cap més lògica que la del sistema econòmic, sinó que el predomini del benefici no s'expressa directament en la implantació espacial en termes de preu de compra i venda: la seva lògica s'ha de reconstruir mitjançant l'observació de les pràctiques corresponents a les diverses situacions tècniques, econòmiques i socials que defineixen una pluralitat de formes d'unitats productives.

La nostra anàlisi s'ha centrat únicament en aquells elements que ens semblaven més pertinents en la relació espai-societat, però estem segurs que la trama complexa de tota l'estructura sociourbanística de Barcelona ens hauria menat a les mateixes conclusions.

Volem subratllar i insistir en allò que, més enllà de la dada concreta, dóna unitat a la complicada interrelació dels elements que, en el context d'una ciutat com Barcelona, integren la xarxa de les relacions socials. L'explicació interpretativa última cal cercar-la en la mateixa ideologia que explica en profunditat totes les instàncies del sistema.

L'espai urbà és gràvid de sentit. Les seves formes i el seu traçat remeten i s'articulen en una estructura simbòlica, l'eficàcia de la qual per damunt de les pràctiques socials posa de manifest tota l'anàlisi concreta. Darrera l'organització sociourbanística de la ciutat, tant en les relacions socials com en l'estructura de la trama urbana (precisament determinada per les dades que hem investigat), hi ha implícit un llenguatge que cal saber llegir. Les formes i els ritmes d'una estructura sociourbanística palesen els integrants culturals que determinen la seva real i actual configuració.

Considerem que la investigació que ara posem a les mans dels interessats a conèixer la ciutat de Barcelona és només un assaig i una aproximació, a vegades filtrada de pessimisme, però alhora conscient del treball ardu que afrontàvem, i tanmateix fruit d'una recerca apassionada. Potser hauria calgut integrar en l'anàlisi altres elements constitutius de l'organització de la ciutat, com el fenomen de la implantació industrial, com la distribució diferencial d'altres sistemes de serveis col·lectius (els mercats, la vida associativa, l'organització general del consum, etc.) i com tants d'altres, però ben conscientment hem limitat el nostre assaig a l'anàlisi i la interpretació de les relacions entre estructura urbana, demografia, assistència sanitària i ensenyament perquè, amb aquesta aportació, hem intentat de llençar una idea i un projecte per iniciar i aprofundir un camí d'estudi de la ciutat.

«Les mediacions necessàries per desbloquejar la investigació concreta en un camp dominat per la ideologia no han pas d'allunyar de la darrera finalitat de les recerques empreses: trencar els mites tecnocràtics i/o utòpics sobre allò que és "urbà" i ensenyar els camins precisos de l'articulació de les pràctiques connotades d'aquesta manera amb les relacions socials, o sigui, amb la lluita de classes» (1).

1. Manuel CASTELLS, op. cit., pàg. 430.

EPÍLEG

Abraham Kaplan ha escrit:

> «En les ciències del comportament hi ha investigadors que, tot buscant desesperadament un estatut de científic, sembla que no donin cap importància a allò que fan sempre que ho facin segons unes normes determinades. El contingut desapareix sota la preocupació de la forma. Es produeix, aleshores, un cercle viciós: quan el resultat és reconegut com allò que és —buidor, vacuïtat, superficialitat, inanitat—, aleshores l'esterilitat és interpretada com a signe que encara, i sempre, és necessària més metodologia, o una metodologia més perfecta.
> Si els investigadors en ciències socials no intentessin amb totes les seves forces de donar-se certs aires de cientifisme, potser el seu treball resultaria molt millor, metodològicament parlant.»

La nostra intenció estava molt lluny de preocupacions metodològiques d'aquesta mena, malgrat les sovintejades temptacions que se'ns han presentat de caure-hi. El nostre objectiu era explicar que la ciutat de Barcelona s'estratifica a tots nivells en elements participants i en elements segregats i, per tant, no participants; no estem pas segurs d'haver-hi reeixit, ni sabem si la nostra feina ha resultat metodològicament ben feta. Però, en canvi, estem plenament convençuts de la nostra voluntat, que era donar un instrument d'anàlisi i, en definitiva, de praxi política, conscient dels elements ideològics determinants de la realitat urbana estudiada.

Raimon BONAL i Joan COSTA
Fundació Jaume Bofill
Barcelona, abril de 1978

APÈNDIX

La Fundació Jaume Bofill dedica, des de fa més de set anys, una part dels seus recursos a l'elaboració d'informes sociològics que ajudin a plantejar fonamentadament, sobre unes bases mínimes de coneixement de la pròpia realitat, les reivindicacions dels barris de Barcelona i d'altres localitats catalanes.

Els informes s'han elaborat sempre arran de peticions d'alguna entitat o associació del mateix barri, especialment atenta i interessada a la vida local, i normalment també col·laboradora amb els autors en els treballs de camp.

Alguns d'aquests estudis han estat publicats íntegrament o en part, en edicions reduïdes, per les associacions de referència o per la mateixa Fundació. Oferim tot seguit una breu ressenya tant dels treballs publicats com dels no publicats i brindem alhora la possibilitat de consultar-ne els originals a l'arxiu de la Fundació Jaume Bofill (Rambla de Prat, 21, 1.er, Barcelona-12), de 9 a 13 i de 16 a 19.

1. *Sociografia del districte II de Barcelona.* Desembre 1970. 36 fulls.

Petició d'un candidat a regidor pel districte II en les eleccions municipals. Recull els aspectes demogràfics (densitat i evolució de la població, composició per sexe i edats, migracions, ocupació i categories professionals, nivell socioeconòmic), els relatius als transports i a la vivenda, i les qüestions urbanístiques, d'assistència sanitària i d'equipament escolar per sectors d'ensenyament. Finalment descriu. en apèndix, les unitats urbanes més característiques.

2. *El districte VII de Barcelona. Estudi sociogràfic.* Febrer 1971. 26 fulls.

Petició del Centre Social de Sants, que encetava la seva activitat. Recull i analitza les realitats socials següents: demografia (densitat, evolució, increments vegetatius i migratoris, sexe i edats, immigració, estructura d'ocupació i status socioeconòmic), vivenda i les seves característiques definitòries, assistència mèdica, ensenyament, transports i planificació urbanística.

3. *L'educació especial a Barcelona i la seva província.* Novembre 1971. 85 fulls.

Petició del Centre d'Educadors Especialitzats de Barcelona, entorn del personal educador d'uns àmbits concrets d'inadaptació: la deficiència mental, la disminució física i la prevenció de la delinqüència. A més d'un examen dels aspectes teòrics del problema, es tracta d'una anàlisi dels educadors especialitzats (la seva preparació, organització i experiència) i de les seves correlacions amb les institucions d'educació d'inadaptats (àmbit, dimensions, dependència econòmica i govern).

4. *L'ensenyament a Olot.* Febrer 1972. 113 fulls.

Petició del regidor de cultura del municipi olotí. Olot hi és considerat, des del punt de vista de l'ensenyament, com un centre comarcal. L'estudi recull i analitza els aspectes demogràfics que incideixen en l'ensenyament i en les dimensions de la població escolar fins els 14 anys, alhora que el treball femení, indicador de les necessitats d'equipaments en guarderies. També hi són examinades les institucions culturals i de lleure. Completen el conjunt una consulta feta als mestres en exercici a la ciutat i una anàlisi de la formació professional i de les previsions de demanda a la comarca.

5. *L'alimentació a Badalona.* Setembre 1972. 94 fulls.

Petició d'un regidor municipal, arran dels interessos de l'Ajuntament en una anàlisi de la distribució dels serveis alimentaris a la ciutat. Precedit d'un ampli estudi teòric sobre les funcions de l'Estat i de les associacions econòmiques en el tema, conté una análisi de l'increment demogràfic de Badalona i de la situació i la incidència dels mercats municipals, de les galeries alimentàries i dels detallistes de queviures. Completa el conjunt un extens sondeig a les mestresses de casa, per barris, sobre les preferències i motivacions a l'hora de comprar.

6. *El problema de los deficientes mentales y las inadaptaciones escolares en la zona del Besòs de Barcelona.* Desembre 1973. 200 fulls.

Petició del Centre Vivàrium de Pedagogia Terapèutica, aleshores dedicat a nens psicòtics i amb lesions cerebrals recuperables. El treball consta de dues parts: els problemes sociofamiliars que planteja la deficiència mental i la situació de les inadaptacions escolars en tota l'àrea dels barris del Besòs (Maresme, Sudoest del Besòs i La Pau, de Barcelona; Cobassa, La Mina i La Catalana, de Sant Adrià del Besòs). Les situacions estudiades són emmarcades per un estudi demogràfic (dimensions i evolució de la població) i dels aspectes migratoris més rellevants. Notem, a més, que tot allò que afectava l'equipament escolar ha obtingut en el treball una atenció i un relleu especials.

7. *Mataró 1974: les guarderies, la sanitat, els avis.* Maig 1974. 104 fulls.

Petició de Càritas Interparroquial de Mataró (C.I.M.), que necessitava un estudi dels barris de creixement recent per tal d'establir amb unes certes garanties les prioritats de dedicació i d'assistència. Els sectors més deficitaris eren els del mateix enunciat del treball. La recerca comprèn la definició ecològica, demogràfica i social de les àrees suburbanes i una anàlisi interpretativa dels tres sectors que preocupaven més insistentment els serveis de C.I.M.

8. *Collblanc i La Torrassa 1974: les raons d'una lluita urbana.* Nevembre 1974. 174 fulls.

Petició de l'Associació de Veïns del barri, immediatament després d'una dinàmica lluita dels veïns com a impugnació del Pla. Parcial. Després d'una exhaustiva anàlisi dels punts conflictius, s'examina la història del barri en el context de L'Hospitalet de Llobregat i s'estudia Collblanc - La Torrassa des d'un punt de vista demogràfic, urbanístic, escolar, sanitari i associatiu.

9. *Anàlisi sociològica de Sant Narcís i Santa Eugènia: unes collectivitats en procés de canvi.* Juny 1975. 135 fulls.

Petició del Centre Social La Cavorca. Comprèn una anàlisi demogràfica, del sector de la construcció en relació a les immobiliàries, de la conducta en l'estalvi com a indicador econòmic i dels equipaments escolars i sanitaris. Són especialment àmplies les referències a l'estructura sanitària de la ciutat de Girona, donat que resulta determinant per l'assistència sanitària dels barris estudiats.

10. *El Poble Nou l'any 1975. Reeixir enmig de les pressions històriques.* Desembre 1975. 145 fulls.

Petició de l'Associació de Veïns del barri, que desitjava un diagnòstic de la seva pròpia realitat. L'anàlisi comprèn elements històrics, demogràfics, de vivenda i una àmplia exposició de les activitats industrials i productives, de l'equipament escolar, de la vida associativa i de la sanitat. Notem que la zona estudiada és la que correntment s'entén per El

Poble Nou, és a dir, només el barri d'El Teulat i la seva prolongació pel passeig de Triomf fins a la Gran Via.

11. *Apunts per a una alternativa: reflexions crítiques sobre l'estructura i els equipaments socials al Guinardó.* Maig 1976. 169 fulls.
Petició de l'Associació de Veïns Joan Maragall. La recerca abraça una extensió urbana molt més àmplia que El Guinardó pròpiament dit, i es manté una anàlisi sectoritzada de les dades que informa també, comparativament, sobre la realitat dels barris veïns. L'estudi comprèn la història, la demografia, les activitats industrials i productives, la vivenda, el transport, la sanitat, l'ensenyament i la vida associativa.

12. *Els barris de la Zona Franca el 1977: un exèrcit industrial de reserva.* Juny 1977. 138 fulls.
Petició del Centre Social La Vinya. L'àrea estudiada abraça tots els nuclis habitats a ponent de la muntanya de Montjuïc. És analitzat un ampli ventall d'aspectes: la història i l'evolució de cada nucli, la demografia, el nivell socioeconòmic de la població, els problemes de la vivenda, la vida associativa, l'equipament escolar i la situació sanitària.

13. *Els barris de Sant Roc i del Congrés a Badalona.* Novembre 1977. 126 fulls.
Petició de l'Associació de Veïns del Congrés Eucarístic de Badalona. L'informe analitza diversos aspectes: la demografia, l'urbanisme i la vivenda, els equipaments socials (sanitat, ensenyament i comerç), la vida associativa i les conseqüències de la marginació d'aquestes àrees urbanes.

14. *Sant Andreu del Palomar. Del municipi independent al barri actual.* Febrer 1978. 00 fulls.
Petició de l'Associació de Veïns del barri. L'anàlisi incideix sobre la història, la demografia, l'urbanisme, els equipaments socials i la vida associativa d'aquest sector urbà, especialment ric d'elements propis i diferencials.

15. *La delinqüència juvenil als barris de Mataró.*
Petició del Centre Social Cirera. Estudi en curs sobre les causes que incideixen i potencien el fenomen de la delinqüència en una ciutat industrial catalana com Mataró. El treball ha d'analitzar els factors estructurals que són involucrats en la delinqüència i, alhora, un repertori de casos de delinqüents. La conclusió d'aquesta recerca és prevista pel juny o juliol de 1978.

La Fundació Jaume Bofill promociona treballs de recerca en ciències socials que, a vegades, no han obtingut una divulgació corresponent a l'interès dels temes tractats. Amb la intenció d'oferir un servei més a la nostra societat, pretén ara de fer arribar alguns d'aquests treballs a un públic més ample a través de la present col·lecció *Publicacions de la Fundació Jaume Bofill.*

En preparació:

"Centres i mestres d'E.G.B. a Catalunya"
Josep Mª Masjuan, E. Pinilla de las Heras, Jordi Vives.

"Les eleccions legislatives del 15 de Juny del 1977 a Catalunya"
Equip de Sociologia Electoral. U.A.B.